

Joodsche Stemmen over Christus en Christendom

door

J. Rottenberg, Th. B.

Miss. predikant onder Israël

Met een inleidend woord van
Dr. J. H. Gunning J. H.z.

N.V. J. M. Bredée's Uitgevers Maatsch. — Rotterdam

„En leert van den vijgeboom deze
gelijkenis: wanneer zijn tak nu teeder
wordt en de bladeren uitspruiten, zoo
weet gij dat de zomer nabij is”.

Matth. 24 : 32.

WOORD VOORAF.

Was er ooit geweldiger treurspel in de wereld dan wat zich bijna tweeduizend jaar geleden afspeelde achter de muren van Jeruzalem op de plaats, genaamd Golgotha, waar Jezus van Nazareth tot het kruis verwezen werd?

De vreugde zijner vijanden over dien schandelijk dood was onuitsprekelijk. Ha! zoo hebben ze geroepen, hij is gekruisigd, gestorven, begraven, vernietigd! Zijn zaak is afgedaan! De man, die zich de Messias noemde, is uitgeworpen door zijn volk, afgesneden uit het land der levenden! Wat was er meer afdoende? De man dood! De zaak dood! Na zooveel strijd, na zooveel worsteling en inspanning van krachten, eindelijk een volkomen overwinning! Na zooveel geesteskwelling eindelijk weer vrij te kunnen ademen, verlost van dezen verleider en verlokker! — Zoo dachten, zoo spraken zijn vijanden. Maar gelijk alle zondige vreugde, was ook deze kort van duur. Verstoord door de eerst stille, dan aanzwellende klanken, die zich machtig en onweerstaanbaar verbreidden van het eene einde des lands tot

het andere: „De Gekruisigde leeft! De Overwonnene heeft overwonnen!”

Doch de strijd tegen Jezus van Nazareth werd hervat op schrikkelijke en bloedige wijze tegen zijn volgelingen. Bij wijlen zoo geweldig, dat het scheen of er van den gehaten Nazarener ook in zijn volgelingen geen overblijfsel meer bestond. En weer is de vreugde over deze vernietiging verstoord. De Heidenwereld heeft eindelijk haar vergissing ingezien en Jezus van Nazareth erkend als haar Verlosser en Redder. En de discipelen zijn als de vuur- en wolkolom wegwijzers der menschheid geworden naar het rijk van waarheid en vrede.

En in de Middeleeuwen heeft weer datzelfde proces zich herhaald. Zijn zoogenaamde vrienden hebben gezocht Hem te begraven. Zij legden Hem in een ijskoud graf van kerkisme en bedekten Hem met allerlei ceremoniën en bijgeloovigheden. En toen zij meenden dat Hij dood was, hebben zij zijn rijkdom onder elkander verdeeld. De paus greep naar zijn troon, liet zich als zijn stedehouder uitroepen, en begiftigde met het overige zijn gevolg. En waar het Licht der wereld was begraven, werd het alom dikke duisternis. Ruim duizend jaren, van de vijfde tot aan de zestiende eeuw, bedekte die duisternis de aarde en donkerheid de volken. Met uitzondering van eenige begenadigden was daar geen gezicht op Jezus

van Nazareth en geen toegang tot Hem. Tot op eens het wonder geschiedde! De bazuin der reformatie weerklonk! En de Roomsche kerk wankelde op hare grondvesten. Het graf scheurde, de duisternis trok weg, het Licht der wereld ging op en zij aanschouwde wederom den Verrezenen: Jezus van Nazareth, zittende op den troon zijner heerlijkheid.

De geschiedenis herhaalt zich. In de achttiende eeuw wierpen mannen zich op en zij profeteerden: Binnen een kort tijdverloop zal het Christendom als religie verdwijnen, geen bewijs, ja zelfs geen gedachte zal er van overblijven. En de rationalisten van dien tijd geloofden wederom met een volkomen geloof, dat dit was de wet der waarheid, gegeven van den god homo, op den berg der verlichting. Zelfstandige denkers, die weigerden dit te erkennen, werden gebrandmerkt als reactionairen, fanatici, dompers. Maar de waarheid werd gerechtvaardigd door hare kinderen. Deze laatdunkende profeten en hun profetieën zijn reeds lang ondergegaan, terwijl het Christendom tot op den huidigen dag de grootste macht der wereld is. Jezus van Nazareth is onveranderd gebleven de fontein van licht, waarheid en leven.

Zijn geest straalt door alle menschelijk denken en dichten heen. Overal is zijn naam bekend, bemind, bewonderd. In dien naam wordt gestreden

en geleden, geloofd en gehoopt, geliefd en geholpen. Een wereld van klokken verkondigt zijn lof door het luchtruim. Millioenen menschenkinderen van alle kleuren en rassen zingen de schoonste liederen op de liefelijkste melodieën zijn naam ter verheerlijking. Tot zijn eer bouwt men kathedralen en kerken, kapellen en ziekenhuizen, scholen en universiteiten en tallooze gestichten van barmhartigheid en wetenschap. Zijn kruis, eenmaal het schandhout der verachting, vloek der hoogste gerechtigheid, is het heiligste en meest vereerde symbool van vorsten en onderdanen, mannen en vrouwen, slaven en vrijen. Hooggehouden en vereerd in het huis, aan den wand, op het dak; in steden en dorpen, op de markt en aan den heirweg, op bergen en in dalen, op schepen en op de eilanden der zee. Het prijkt op boeken en op wapenen, op tapijten en op legersteden, op gouden en zilveren vaten, in parelen en edelgesteenten. En op de graven der menschenkinderen als het symbool van onsterfelijkheid en eeuwig leven.

Wie is Jezus van Nazareth? — Met die vraag hebben de grootste denkers van alle natiën zich meer dan negentien eeuwen bezig gehouden. Ontzettende veranderingen hebben in den loop dier tijden op schier alle levensterrein plaats gegrepen. Vreeselijke catastrofes in aardbeving en vulkanische uitbarsting hebben de aarde tot hare grondvesten bewogen. Oorlogen hebben zonder einde gewoed, volken

werden vernietigd of hun rollen verwisseld en de deelen van de wereldkaart zijn dooreen geworpen. Allerlei wetenschappelijke en wijsgeerige systemen zijn opgekomen en hebben den aard en de richting van het menschelijk denken beïnvloed en gewijzigd. Uitvindingen en ontdekkingen op allerlei terrein, diepe en machtige veranderingen gebracht in de economische, politieke en sociale structuur der wereld. Doch hoog boven dit alles in onveranderlijke heerlijkheid verschijnt altijd weer de verheven en heilige figuur van Jezus van Nazareth en opnieuw vraagt men: Wie is deze?

Wie geen antwoord heeft op die vraag, die heeft geen recht op een oordeel over de merkwaardigste persoonlijkheden in de wereldgeschiedenis, over de leidende geesten der menschheid, over de diepste beginselen van onze moderne cultuur, over de krachten, die de beste en edelste van ons geslacht beheerschen, en over de baanbrekers van een betere toekomst. Zulk een vraag met onverschilligheid voorbij te gaan is een teeken van onbeschaafdheid. Want een der duidelijkste kenmerken van een beschaafd of onbeschaafd mensch is het standpunt, dat hij inneemt tegenover de hoogste verschijnselen in de wereldgeschiedenis.

Men mag met het Christendom instemmen of niet: er kan geen meeningsverschil zijn over het feit, dat

niemand in de wereld ooit van zoo groote beteekenis is geacht en van zoo groote noodzakelijkheid voor de menschheid in het algemeen en de cultuurvolken in het bijzonder, als deze Jezus van Nazareth.

Wij weten het wel, ook Hem ontbraken geen vijanden, die Hem haatten met een bitteren haat, en de beteekenis en de noodzakelijkheid van zijn persoon voor de wereld ontkenden. Maar ook zij, zijne doodvijanden, namen Hem ernstig op. Zoo ernstig, dat zelfs nadat Hij gekruisigd werd, en de overwinning feestelijk geproclameerd werd, zijn vijanden niet rustig konden slapen. Zij konden niet gelooven, dat Hij werkelijk dood was. Nauwelijks was Hij begraven of zij waren er op uit, om het graf te verzekeren: „De Overpriesters en de Farizeeën vergaderden tot Pilatus, zeggende: Heer! wij zijn indachtig, dat deze verleider, nog levende, gezegd heeft: na drie dagen zal ik opstaan. Beveel dan dat het graf verzekerd worde tot den derden dag toe.”

Of laat ons als voorbeeld nemen — intusschen een voortreffelijk exemplaar van Jezus' moderne vijanden in 't algemeen — zulk een radikalen en harts-tochtelijken antichrist als de overleden filosoof Friedrich Nietzsche. Volgens hem is Jezus niet meer dan een „gekruisigde.” Zijn werk niets dan „slavenmoraal.” Dus, sprekende van Nietzsche's standpunt, niet de moeite waard om er zich mee bezig te houden.

En wat wil het geval? Juist deze „gekruisigde” stichter van „slavenmoraal” was het mikpunt zijner hartstochtelijkste aanvallen. O, hoe woedend werpt hij zich op dezen Gekruisigde! Hoe tragisch zijn worstelen met Hem! En niettegenstaande de vreeselijke nederlagen, die hij leed, de een na de ander, gaf hij zijn strijd niet op. Met een echt fanatiek temperament zette hij den — naar zijn meening — heiligen oorlog voort. Eenmaal en andermaal ondervond hij, dat elk verzet tegen Jezus van Nazareth is een slaan van de verzenen tegen de prikkels, doch hij hield vol. Friedrich Nietzsche heeft het slagveld eerst verlaten, toen hij als waanzinnige van het aardsche tooneel werd verwijderd.

En Jezus van Nazareth? Niet alleen heeft Hij bewezen, op een negatieve wijze, dat Hij niet dood is, maar positief, dat Hij leeft en de fontein des levens is voor allen, die dorsten naar het water des levens; de centrale kracht, die de raderen der geschiedenis in beweging brengt: voorwaarts en opwaarts. Hij bewees niet alleen, dat Hij niet te overwinnen is, maar heeft ook klaar en duidelijk getoond, dat Hij zelf de Overwinnaar bij uitnemendheid is en de springader van die krachten, die absoluut noodzakelijk zijn voor de uiteindelijke overwinning — de overwinning des lichts over de duisternis, der waarheid over de leugen, der genade over de zonde, van het goede over het kwade, van het leven over den dood.

Jezus van Nazareth moet en zal voorspoedig zijn in hetgeen, waartoe Hij in de wereld gezonden is. Gelijk de regen en de sneeuw van den hemel nederdaalt en derwaarts niet wederkeert, maar doorvochtigt de aarde, en maakt, dat zij voortbrenge en uitspruite, en zaad geve den zaaier, en brood den eter, alzoo zal Jezus van Nazareth ook zijn, Hij zal doen, hetgeen dat Hem behaagt. In den goddelijken geloofsbrief, waarmede Hij in de wereld kwam, is Hem zijn triomftocht verzekerd. Alle slagboomen moeten zich voor Hem openen, en alle grendels wijken. Zeker, het gaat niet zonder tegenkanting. Hij stuit op dichte deuren en gesloten harten. Duizenden zoeken Hem den weg te versperren, niettegenstaande zijn geloofsbrief van den Koning der koningen. Zij doen alles om Hem terug te houden. Maar helpt het hun? Wien brengen zij schade toe, deze zijn vijanden? Niet Hem, maar zichzelf. Gij vraagt een bewijs? Zie Israël, dat naar het vleesch is. Bijna tweeduizend jaar heeft dat volk zijn gloeienden haat en beste kracht tegen Hem gekant. En wat heeft het gewonnen? Dat de wijngaard van hen weggenomen, en aan anderen gegeven is. Dat het verwijderd is uit den raad der volkeren, verspreid onder de natiën, verstrooid in alle landen.

En Jezus van Nazareth? Zie, over Israëls puinhoopen heen zet Hij zijn triomftocht voort, van land tot land, en van zee tot zee. En na bijna twintig

eeuwen klinkt het uit millioenen harten van alle volken en stammen: „Geen aardsche macht begeeren wij; die gaat welras verloren! Ons staat de sterke Held terzij, Dien God ons heeft verkoren. Vraagt gij zijn naam? zoo weet, dat Hij de Christus heet. Gods Eengeboren Zoon, Verwinnaar op den troon!”

Wie is toch deze gekruisigde en niettemin levende Jezus van Nazareth? Och, of de zonen en dochteren van mijn volk het wisten, welk een leven, welk een blijdschap er is in Hem, Dien zij zoo verachten! Hadden zij, al ware het maar een flauw begrip van de hemelsche zaligheid, die wij, zijne discipelen, nu reeds smaken in het geloof, in de hope, in de liefde, in het bidden, in het werken, in het strijden, in het lijden om Zijnentwille! Konden zij slechts inzien, dat zij zich niet alleen het leven verbitteren en het sterven verzwaren, maar dat zij zich den hemel toeluiten, door de verwerping van den Levensvorst! Dan, ja dan zouden zij niet langer wachten om Hem aan te nemen, te belijden, te dienen, te verheerlijken.

Telkens als we nadenken over het lot van het joodsche volk, dat zoo ellendig en ongelukkig is door eigen schuld, dan is het als zien we den Heiland voor ons staan, geheel in tranen, over de ontzettende verwoesting, die de zonde heeft aangericht in hen, uit wie Hij is, zooveel het vleesch aangaat. En als hooren we zijn klacht: „Hoe menigmaal heb ik uwe

kinderen willen bijeenvergaderen, gelijkerwijs eene hen hare kiekens onder de vleugelen vergadert, en gijlieden hebt niet gewild;" en zijn waarschuwing: „Zie, uw huis wordt ulieden woest gelaten;" en zijn vermaning: „Och of gij ook bekendet, ook nog in dezen uwen dag, hetgeen tot uwen vrede dient!" O Israël, Israël! laten de tranen, de waarschuwing, de vermaning voor u niet langer tevergeefs zijn! Geef de waarheid de eer, en buig u voor Hem neder!

Het is tot op zekere hoogte een verblijdend verschijnsel, dat Jezus van Nazareth, in deze dagen, een ruimere en belangrijker plaats in de joodsche wereld gaat innemen. Het getal der kinderen Israëls, dat zich vragend tot Hem wendt, neemt toe van dag tot dag. Men begint meer en meer te beseffen, dat zijn beteekenis veel hooger is dan die van een ongeveer tweeduizend jaar geleden verschenen figuur. In woord en geschrift hoort men daar de meest uiteenloopende meeningen ten opzichte van Hem voordragen en verdedigen. Of die meeningen altijd bevorderlijk zijn aan een betere kennis van Hem, Wien te kennen eeuwig leven is, valt te betwijfelen. Maar dit is zeker, dat zij veel kunnen bijdragen tot verheldering van de verwarde denkbeelden, die in de joodsche wereld over Jezus van Nazareth gangbaar zijn. En het is zeker ook geen toeval, dat de aandacht der Christenheid op het joodsche volk juist nu gevestigd is als nimmer te voren. Eeuwen lang zag de

Christenheid op dat van God uitverkoren volk neer als het van God verstooten volk. De beminden waren voor haar de meest gehaten en verachten. De Christenheid was even blind voor de beloften aangaande Israël, als Israël voor de beloften aangaande den Messias. Maar nu zien wij alom Christenen graven in de boeken des Ouden Testaments, die ons bekend maken met de toekomstige bestemming van het joodsche volk, en Joden in de boeken des Nieuwen Testaments, die ons bekend maken met de bijzonderheden aangaande den persoon en het werk van Jezus van Nazareth als de genade Gods, die verschenen is aan alle menschen, als het vleeschgeworden Woord, het Evangelie des Nieuwen Testaments.

Wij willen trachten uiteen te zetten het standpunt van het joodsche volk tegenover Christus en Christendom, en achtereenvolgens behandelen:

- I. Joodsche stemmen over het Nieuwe Testament.
- II. Joodsche stemmen over de historiciteit van Jezus.
- III. Joodsche stemmen over Jezus van Nazareth.
- IV. Joodsche stemmen over de kruisiging.
- V. De stem van eigen ziel.

„Zie, de dagen komen, spreekt de
Heere, dat Ik met het huis Israëls
en met het huis van Juda een nieuw
verbond maken zal”. Jer. 31 : 31.

JOODSCHE STEMMEN OVER HET NIEUWE TESTAMENT

Het is hoogst merkwaardig na te gaan, hoe de weerzin der joodsche wereld ten opzichte van het lezen van het Nieuwe Testament, eens zoo sterk, langzaam maar zeker afneemt. Ook dit is een bewijs van zijn Goddelijken oorsprong. Maar om de groote verandering in dit opzicht te overzien, is het in de eerste plaats noodig zich dien fellen afkeer gedurende bijna tweeduizend jaar voor te stellen.

De Talmud noemt het Evangelie of *אין גיליון* — „het heillooze boek,” of *עין גיליון* — „het zondeboek.” In het tractaat Sjabbath ¹⁾ van den babylonischen Talmud wordt de vraag geopperd, als bij geval het Evangelie en andere boeken van de *Minim* *) in het vuur vielen, of het geoorloofd zou wezen ze daaruit te redden, van wege den naam des Heeren, die daarin geschreven staat? Rabbi Joze zegt: „Waar ik deze boeken vind, verwijder ik er den naam Gods uit, en verbrand de rest.” Waarop Rabbi Tarphan antwoordde: „Ik zweer bij het leven mijner kinderen, zoo ze mij in handen vallen dat ik

*) Joden-Christenen.

ze verbrand en Gods naam daarbij! En ik zeg u, als iemand mij vervolgde om mij te dooden, dat ik liever in een heidenschen tempel zou vluchten dan in een van hunne (der *Minim*) vergaderplaatsen." Rabbi Ischmael beweerde: „De quaestie geeft ons geen de minste moeite. Als de wet toestaat volkomen uit te wisschen een deel der Heilige Schrift, waarin de naam Gods voorkomt, alleen maar om tusschen man en vrouw vrede te stichten (Num. 5 : 23), hoe zouden we dan een oogenblik aarzelen, waar het gaat om de geschriften dezer menschen, die haat, vijandschap en tweedracht zaaien tusschen Israël en zijn Vader, die in de hemelen is? Van dezen zegt David: „Zoude ik niet haten, Heere, die U haten, en verdriet hebben in degenen, die tegen u opstaan? Ik haat ze met volkomen haat, tot vijanden zijn ze mij!" Neen geen redding voor hen — noch uit het vuur, noch uit ineenslopende gebouwen of overstroomingen, noch uit iets anders, dat hen zou kunnen vernietigen."

Als de Joden zoo bitter gestemd waren tegenover de Evangeliën bij hun eerste verschijning, kan het geen verwondering wekken, dat zij deze met waren afschuw beschouwden, toen in den loop der eeuwen degenen, die zich Evangelie-belijders noemden, de Joden als de grootste misdadigers behandelden. De joodsche geleerden der Middeleeuwen maken er slechts zelden melding van. Ibn Ezra, Rabbi Lipman

en anderen geven er den naam aan van תורת אדום — „de wet der Edomieten,” of תורת הערלים — „de wet der onbesnedenen,” of דת התלוי — „de godsdienst van den gekruisigde.” Maar het is zeer te betwijfelen of zij ooit een Nieuw Testament onder de oogen hadden. Zelfs de schrijver van de vuile parodie Teledoth Jesju schijnt maar over tweedehandsch kennis van het Nieuwe Testament beschikt te hebben.

Het is een onweerlegbaar feit, dat de grootste vijanden van het Nieuwe Testament worden gevonden bij die Joden, die het nooit lazen, of slechts lazen met het doel om het te bestrijden. Maar even waar is het, dat de afkeer verdwijnt, zoodra een Jood het Nieuwe Testament zonder vooroordeel of hartsucht leest. Dit wordt bevestigd door hetgeen welbekende joodsche geleerden schrijven over den indruk, die de onpartijdige lezing van het Nieuwe Testament maakt op een verstandigen orthodoxen Jood, die in de rabbijnsche litteratuur doorkneed is.

De beroemde orientalist, Professor Daniël Chwolson, zegt: „Wanneer een Jood, in de zedelijke grondslagen der agadische litteratuur streng godsdienstig onderwezen en met deze ook tevens vertrouwd, zonder vooringenomenheid de Evangeliën, de spreken en leerredenen van Jezus leest, gevoelt hij zich daarin, om zoo te zeggen, thuis.

Nergens vindt hij iets onbekends. Integendeel, zeer vaak analoog, althans er op gelijkende, of geestelijk verwant aan datgene, wat hij uit genoemde litteratuur gelezen heeft, of wat in zijn kinderziel als goed en heilig werd ingeplant. Diezelfde ervaring had ook ik, toen ik, ongeveer achttien jaar oud, voor het eerst de Evangelien las." 2)

In 1882 werden de Joden te Tisza Eszler, een klein Hongaarsch dorp, door de antisemieten beschuldigd van ritueelen moord. Tijdens het proces hieven vele Christenen in courantenartikelen en andere geschriften hun waarschuwende stemmen op tegen het walgelijke en leugenachtige woelen der antisemieten. Zij oordeelden, dat antisemitisme in volkomen tegenspraak is met den Geest van Christus en het ware Christendom. Tot staving daarvan brachten zij citaten uit het Nieuwe Testament naar voren. De heele redeneering der Christenen en hun aanhalingen uit het Nieuwe Testament was zulk een verrassing voor den reeds bejaarden rabbijn te Tapio-Szele, J. Lichtenstein, dat hij besloot het Nieuwe Testament te lezen. En dan schrijft hij het volgende neer: „Hoe zal ik den indruk weergeven, dien ik ontving! De helft is mij niet aangezegd van de grootheid, de macht en de heerlijkheid van het tot nu toe voor mij verzegelde boek! Alles scheen zoo nieuw, en evenwel naderde het mij op zulk een minzame wijze, als een lieve, oude bekende, die zijn

alledaagsche kleederen, zijn stoffig reiskleed aflegde en in feestgewaad verscheen. Gelijk een bruidegom zich met priesterlijk sieraad versiert, en als eene bruid zich versiert met haar gereedschap. Dat straalde mij uit het Nieuwe Testament tegemoet." ³⁾

Om het bezwaar tegen bovengegeven citaten als een getuigenis van bekeerde Joden te ondervangen, haast ik mij een ander van een welbekenden, onbekeerden hebreeuwschen schrijver aan te halen, die zijn meening over het Nieuwe Testament aldus weergeeft: „Als men het Nieuwe Testament leest, krijgt men den indruk, dat de auteurs tegelijk met open oogen en met droomenden blik de wereld bezien. De wreede werkelijkheid om hen heen, is hun als een droom, een booze droevige droom, die haast voorbijgaat; de groote droom echter, de droom van het Koninkrijk Gods, van het rijk, dat niet van deze wereld is, en dat zij in hun hart ronddragen, schijnt hun een werkelijkheid toe, alleen voor blinden onzichtbaar en wier wiekslag alleen dooven niet hooren. „De laatste der dagen,” door de profeten voorspeld en in verre toekomst en in omneveld verschiet gezien, was voor de apostelen aanstaande, ja zoo nabij, dat zij het met de hand grijpen konden. In de diepste diepte van hun ziel gevoelden zij, dat „het einde aller levenden” gekomen was en dat God weldra een nieuwen hemel en een nieuwe aarde scheppen zou. Het stempel van deze profetisch-

mystische aanschouwing was op al hun gedachten en ervaringen, al hun werken en wachten gedrukt." ⁴⁾

Sprekende over de verhouding van het eerste Christendom tot het Jodendom schrijft diezelfde joodsche auteur het volgende:

„Het Evangelie is geen wet van zoo-en-zooveel geboden en voorschriften. Neen. Het houdt ons het hoogst zedelijk ideaal voor, dat ooit door een mensch is uitgedacht — een ideaal met Goddelijke sanctie, den mensch opeischend voor een innerlijk leven, overeenkomstig dit hem voorgesteld ideaal. Misschien zal dit ideaal nimmer hier op aarde verwerkelijkt worden, maar de mensch zal nimmer ophouden het na te streven. Het zal altijd een ideaal blijven, en voortdurend zijn invloed op den mensch behouden — het zal steeds onze meest verborgen gedachten, wenschen en drijfveeren oordeelen: en zoo ons bewegen een altijd uitnemender weg te bewandelen en ons te bezielen om het hoogste en beste te bereiken. Alleen de eisch van het zedelijk ideaal der Evangelien bezit de macht om de booze neigingen van het menschelijk hart te bestrijden en te weerstaan, inzonderheid de zelfzucht, de wortel van alle kwaad." ⁵⁾

Dat zijn de indrukken, die het Nieuwe Testament maakt op een Jood, die nederzit om het zonder voor-

oordeel te lezen. Maar wat te zeggen van de meerderheid dier Joden, die zich zoo fel er tegen kanten, en er niets van weten dan wat ze hoorden van hen, die het nooit zagen of lazen?

De eerste Jood, die het Nieuwe Testament las en aanhaalde, — en wat meer is, aanhaalde als uitnemender dan het Oude Testament, was Baruch Spinoza. In zijn merkwaardig geschrift *Tractatus Theologico-Politicus*, onder het motto van de volgende Johanneïsche woorden: „Hieraan kennen wij, dat wij in Hem blijven, en Hij in ons, omdat Hij ons van zijnen Geest gegeven heeft,” — in dit geschrift haalt hij telkens het Evangelie aan. In het elfde hoofdstuk spreekt hij als zijn overtuiging uit, dat „niemand die het Nieuwe Testament gelezen heeft er aan kan twijfelen, dat de apostelen profeten geweest zijn.” In het veertiende hoofdstuk verklaart hij nadrukkelijk, dat „de leer des Evangelies behelst niets dan een eenvoudig geloof, en wel in God te gelooven en Hem te vereeren, of wat hetzelfde is, aan God te gehoorzamen.” Zoo spreekt een joodsche denker over het Nieuwe Testament, nadat hij het gelezen heeft.

Evenwel dient toegegeven, dat Spinoza toentertijd een uitzondering was. Tot de negentiende eeuw toe was het Nieuwe Testament voor de massa, zelfs van beschaafde Joden, een gesloten boek. Zij kenden den

inhoud niet. Maar hoe zou dit ook mogelijk zijn, waar zij er geen in hun eigen taal bezaten? Zooals een christelijk theoloog en hebraïcus zegt: „Tot op Johannes Reuchlin, in de 15e eeuw, weet ik niet van eenige proeve van vertaling uit het Nieuwe Testament in het hebreeuwsch; en er is nooit een poging gedaan om het geheel over te zetten, totdat de Londensche vereeniging tot bevordering van het Christendom onder de Joden daartoe besloot. Dit moge van betrekkelijk weinig belang zijn, daar er sinds de hervorming vertalingen ontstonden in de talen der protestantsche landen, waar de Joden woonden. Maar men moet bedenken, dat het nog pas een eeuw geleden is, sinds zelfs de europeesche Joden begonnen iets te lezen in de taal der landen, waarin zij leefden.” 6)

Doch nauwelijks was het Nieuwe Testament in het hebreeuwsch vertaald en verspreid, of een groot aantal beschaafde Joden uit alle deelen der wereld begonnen de Evangeliën te bestudeeren. Zeker, meestal met het oog op critiek en bestrijding, maar zij bestudeerden ze, en wat zij ten kwade er tegen dachten, God heeft dat ten goede gedacht. Dit was de voorbereiding voor wat de twintigste eeuw zou openbaren in een opmerkelijke verandering van het joodsche standpunt.

Datzelfde Testament, voorheen door geen Jood

aangeraakt, wordt nu door duizenden niet alleen met belangstelling gelezen, maar de kennis daarvan als onmisbaar geacht. Een der grootste kenners van het Nieuwe Testament onder de onbekeerde Joden, die zelf een commentaar heeft geschreven op de synoptische Evangeliën, zegt: „De onkunde omtrent het Nieuwe Testament is eene groote fout en maakt de Joden onbevoegd om het leven en de litteratuur van een christelijk land ten volle te verstaan.” ⁷⁾ En door de studie van het Nieuwe Testament „kan ons begrip van zonde en van karakter, van plicht tegenover den zondaar en den verworpeling, van het wezen en de geestelijke kracht der religie aanmerkelijk worden verhoogd en verdiept.” ⁸⁾

Dezelfde gedachte vinden wij ook bij een correspondent van het orgaan der britsche orthodoxe Joden. Hij zegt: „Algemeene onbekendheid met het Nieuwe Testament is gewoonlijk een bewijs, dat Joden onbevoegd zijn volledig kennis te nemen en begrip te hebben van het leven en de litteratuur van een christelijk land. Een Jood, in alle andere opzichten wel opgevoed, is soms hopeloos onnoozel, waar het toespelingen, gelijkenissen of gezegden uit het Nieuwe Testament geldt.” ⁹⁾

Hoe zal een nederlandsche Jood bijvoorbeeld in de nederlandsche litteratuur kunnen genieten van Vondels Lucifer en Jephta; van de poëzie van Bil-

derdijk, Da Costa, Nikolaas Beets, Jan Luyken, ten Kate, et cetera; of van Multatuli in zijn bestrijding van het Christendom? Hoe zal hij de nederlandsche schilderkunst kunnen begrijpen, zonder met het Nieuwe Testament op de hoogte te zijn? Men telt niet minder dan 131 schilderijen en etsen ontleend aan het Nieuwe Testament van Rembrandt alleen. Neen, zonder kennis van het Nieuwe Testament, is het onmogelijk voor een Jood, geboren en opgevoed in Nederland, het leven en de litteratuur van het nederlandsche volk te begrijpen. Hetzelfde geldt ook de Joden van andere landen.

Het is daarom heel goed te verstaan, dat stemmen opgaan onder de joodsche geleerden, welke de onbekendheid met het Nieuwe Testament in de joodsche wereld betreuren en afkeuren. Volgens den geleerden rabbijn en professor, Dr. Emil Hirsch, is kennis van het Nieuwe Testament even noodig als bekendheid met het Oude. Hij verwijt zelfs den Joden hun vooroordeel tegen het Nieuwe Testament. Hij zegt:

„Kennis van het Nieuwe Testament is uit een oogpunt van algemeene beschaving even noodig als nauwkeurige bekendheid met de voorafgaande hebreuwsche documenten. Wie zou durven ontkennen, dat de Evangeliën en de Brieven zoowel als de Handelingen en de Openbaring behooren tot de krachtigste middelen om de verwachtingen van ons

geslacht vorm te geven? Wanneer beschaving de openbaring is van dat belangstellende medeleven, dat in de klopping van zijn eigen menschelijkheid, niets menschelijks op zijn terrein vreemd acht, dan heeft zonder twijfel een verzameling geschriften, die zulk een machtigen invloed hebben uitgeoefend op de geestelijke atmosfeer van het belangrijkste deel der menschelijke samenleving, het recht iederen leeraar dier beschaving te naderen met den dringenden eisch kennis van haar te nemen." ¹⁰⁾

De vooroordeelen der Jodenheid tegen het Nieuwe Testament waren voor dezen joodschen geleerde een groote droefenis, en hij drukte zijn ergernis daarover aldus uit: „Laat ons eerlijk zijn. Even goed als alle stervelingen slapen wij een zwaren last van vooroordeelen mee. En onder deze, tot heden nog niet uitgeroeide behoort de gangbare meening, dat we bij het Nieuwe Testament geen ander belang hebben dan dat van onverzoenlijke vijandschap en van gloeiend verschil. Wij maken uit den aard der zaak deel uit van de wereld rondom ons. En die wereld voert langs allerlei kanalen tot ons en in ons de wateren van Bethlehem en Golgotha. Bijna elke bladzijde der moderne litteratuur wordt er door bevochtigd. Zelfs geen kinderverhaaltje of het heeft kleur en inhoud ontleend aan de Evangeliën. Telkens weer voeren namen en toespelingen ons terug naar passages uit Mattheus of Lukas. Onze dichters

zingen even vaak over Gethsemane als over Karmel, onze vurige redenaars, die met den adem hunner lippen de harten van ons volk in gloed zetten, worden onweerstaanbaar gedreven in de keus hunner woorden, vorm en beelden, naar dat éene leven, dat de hoofdinhoud vormt van de theologie der kerk. Iedere stap, dien wij doen in den bloemhof der schoonheid, voert onze herinnering terug naar het Jeruzalem dier dagen, toen een kring discipelen bijeenkwam om te spreken over het leven van Hem, dien zij Meester noemden, of den tijd, dat in Rome de teekenen wezen op de naderende wederkomst van den „Koning der eere” en de vervolgden vertroost werden met het uitzicht van den op handen zijnden val van Nero's rijk der goddeloosheid.” ¹¹⁾

In zijn hebreeuwsch werk over Jezus van Nazareth, waaraan hij, volgens zijn eigen woorden in de inleiding, vele jaren van hard werk gewijd heeft, zegt de joodsche geleerde, Dr. Joseph Klausner: „Als men in de Evangeliën verschillende miraculeuze verhalen en mystieke uitdrukkingen, die van een God-Mensch gewag maken, schrapte, dan zouden ze als een der uitgelezenste schatten der wereld geacht kunnen worden.” ¹²⁾

O, wat is er toch veel in de joodsche wereld veranderd sedert de dagen dat schrijver dezes een jongeman was, toen het Nieuwe Testament als een onrein en gevaarlijk boek en die het las als een be-

roerder Israëls beschouwd en behandeld werd! Wie heeft het zich toen kunnen voorstellen, dat een rabbijn van een groote orthodoxe synagoge het Nieuwe Testament in zijne cursussen voor de jeugd zou opnemen? En zie, het ongeloofelijke is geschied! Het is nog maar kort geleden, dat de rabbijn der „Hampstead Orthodox Synagogue” te Londen op verzoek der studeerende jongelui in zijn gemeente een klasse oprichtte ter bestudeering van het Nieuwe Testament.

De redenen, die de rabbijn noemde voor dit zijn besluit, zijn zoo belangwekkend, dat wij het niet kunnen nalaten om ze hier kort weer te geven.

Ten eerste: „Het waren geen kinderen, die het verzoek aan mij richtten. Het waren jongelui, die de jaren des onderscheids bereikt hadden. En als ik hun verzoek geweigerd had, liep ik de risico om als kleinzielig, of nog erger, als bevreesd beschouwd te worden.” Ten tweede: „Er zijn in de laatste jaren veel te veel gevallen van bekeering tot het Christendom onder jongelui, meestal jonge dames, die in christelijke omgeving verzeild, met menschen in aanraking kwamen, die hun best deden om hen voor het Christendom te winnen. Wat hun ook gelukte. Deze dingen bereiken niet het publiek, maar wel mij. Ik sprak, verklaarde en pleitte, doch somtijds was ik te laat.” De oorzaak waarom hij faalde in zijn poging om deze bekeerlingen terug te winnen voor het

Jodendom, is volgens hem: „Omdat het christelijk geloof en de opvatting van zijn theorie der zaligheid wordt aangenomen als een vaststaande waarheid, en in plaats van te spreken tot joodsche onderzoekers over wat het Christendom is, sprak ik met de facto Christenen. Daarom faalde ik vaak.” ¹³⁾

Doch niettegenstaande al de logische argumenten van den rabbijn, moest hij zijn reeds begonnen plan opgeven. Want de opgewondenheid onder de niet onderrichten en bevooroordeelden over deze „heilig-schennis” was verschrikkelijk. Hemel en aarde, al de schriftgeleerden en farizeeën, werden in beweging gebracht tegen de invoering van het Nieuwe Testament in het onderwijs der Synagoge. Sedert jaren had de anglo-joodsche wereld zulk een beroering niet beleefd. Met het oog daarop werd er een vergadering van de autoriteiten der „United Synagogue in Great Britain” te London gehouden, en daarop besloten met een meerderheid van stemmen om het Nieuwe Testament geen plaats in de Synagoge toe te staan.

’t Zij mij vergund eenige regels aan te halen uit de correspondentie der protesteerenden, die in de anglo-joodsche pers aan deze zaak gewijd werden. Zij behooren ook tot de joodsche stemmen over het Nieuwe Testament en bewijzen de opmerkelijke verandering van het joodsche standpunt.

Een correspondent schrijft: „Men mag het Nieu-

we Testament nog zoo klaar en helder van een zuiver joodsch standpunt uitleggen, het is onvermijdelijk dat daarvan iets, zij het ook een zeer klein deeltje, ergens in het brein van den leerling zal achterblijven, om straks gelijk het zaad in den akker te ontkiemen en vruchten te dragen." Zeer interessant is het volgende argument: „Het Nieuwe Testament bevat prachtige passages, en die zijn het, waarin het grootste gevaar schuilt." Een derde schrijft: „Het invoeren van het Nieuwe Testament in de cursussen der synagoge vindt zijn oorzaak in het coquetteeren met het Christendom, dat zich in den laatsten tijd begint te openbaren onder onze zoogenaamd orthodoxe rabbijnen, de meest ouderwetsche niet uitgesloten." Wie wordt bij het lezen van deze uitvallen niet herinnerd aan de woorden van den psalmist: „De grimmigheid des menschen zal U loffelijk maken"?

Tot besluit van deze eerste verhandeling willen we nog op de volgende joodsche tegenwerping ten opzichte van het Nieuwe Testament wijzen: 1°. Het Nieuwe Testament is niet oorspronkelijk, en 2°. het is onhistorisch.

1°. Het Nieuwe Testament is niet oorspronkelijk. „Zijn ethiek is niets anders dan de ethiek van de joodsche mondelinge leer, zooals die in den een of anderen vorm van de dagen van Ezra af bestond, en die door Hillel en zijn school tot uitersten graad van

fijnheid en menschelijkheid was gebracht.”¹⁴) Alzoo de bekende amerikaansch-joodsche schrijver Ludwig Lewisohn in zijn allerlaatste boek. Wat zullen wij van dit, voor den zooveelsten keer herhaald argument zeggen? Wij kunnen niet beter doen dan den joodschen geleerde C. G. Montefiore daarop te laten antwoorden. Hij schrijft:

„De godsdienstige waarde van de leer der synoptische Evangelien voor den modernen Jood kan niet afgemeten worden naar het al of niet voorkomen van gezegden in de latere rabbinistische litteratuur, die overeenstemmen met verschillende woorden van Jezus. Niet alleen wijs ik op het feit, dat al de gelijk-luidende plaatsen van later datum zijn. Ik denk er niet aan de vraag te berde te brengen welke van beide de oorspronkelijke zoude wezen. Wanneer Talmud en Evangelie vergeleken worden, dan is de oorspronkelijkheid bijna altijd aan de zijde der Evangelien. Maar niet hierop wilde ik voor 't oogenblik uw aandacht vestigen. Joodsche apologeten zijn gewoon de Evangelien in stukken te breken. Zij zijn geneigd dit ook met hun eigen litteratuur te doen. Maar zulk een groot werk is meer dan de uit hun verband gerukte fragmenten. Een groot man betekent meer dan het verhaal omtrent zijn leer, en de leer is meer dan de losse stukken. Alles moet als geheel gezien worden. Het heeft een geest, een aroma, dat vervluchtigt, zoodra men zijn bestand-

deelen afzonderlijk beschouwt. Deze manier om een boek of een persoon bij stukken en brokken te behandelen, vloeit misschien gedeeltelijk voort uit de verkeerde gewoonte der Joden om zich aan de letter der wet te houden. Deugdvoortreffelijkheid is meer dan een pakket deugden; karakter beteekent meer dan zijn eigenschappen. Een mensch is meer dan de som van dit en van dat. Rechtschapenheid is meer en iets anders dan een aantal voortreffelijke positieve en voortreffelijke negatieve eigenaardigheden.

Daar is een bepaalde geest en gloed in de leer van Jezus, die gij of waardeert of die u ontgaat. Gij kunt die niet ontdekken of recht doen, door te beweren: de leer van Jezus bevat de volgende stellingen en bevelen. Daarvan zijn sommige ontleend aan het Oude Testament, sommige stemmen overeen met den Talmud, en enkele zijn onmogelijk in praktijk te brengen. De leer van Jezus, die zulk een geweldige uitwerking had op de wereld, is meer, is iets anders dan een critisch ontlede verzameling van voorschriften. Zij is niet louter som harer deelen; zij is een geheel, zij is geest en leven.

Die geest heeft het eigenaardige van het genie. Hij is groot, bezielend, heroïsch; hij moge niet altijd „practisch” zijn, maar hij is altijd of bijna altijd breed en grootsch. Zelfs als gij, laat mij zeggen 990 van de 1000 verzen uit het Evangelie, op zich zelf staande of met elkaar overeenkomende passages door Jezus

zelf gesproken, verzamelt, wat meer is, als gij er een mooi boekje van maakt, dan zoudt gij een surrogaat hebben samengesteld, dat in godsdienstige waarde beneden het oorspronkelijke staat. De eenheid, het aroma, de geest, het geniale zou vervlogen zijn. Of liever, gij zoudt die aan uwe sierlijke verzameling fragmenten en keurbloemen niet kunnen inblazen." ¹⁵⁾

Elk verstandig mensch moet zeggen: Dr. C. G. Montefiore heeft volkomen gelijk. Hij doet ons denken aan de woorden van Napoleon: „Het Evangelie is geen boek, maar een levend wezen." Wie bij het lezen van het Nieuwe Testament niet voelt, dat achter de woorden de Meester van het leven staat, dien ontbreekt het ware leven. Het is volkomen waar, dat er analogieën zijn in het Evangelie en den Talmud, maar mag men daaruit besluiten, dat het Evangelie die ontleend heeft aan den Talmud? De Talmud is minstens een paar eeuwen jonger dan het Nieuwe Testament, en als er sprake kon zijn van gedachten ontleenen, wie heeft dat dan gedaan? Dan moet de Talmud die ontleend hebben aan het Nieuwe Testament. In de tweede plaats zijn veel van de zoo-genaamde analogieën heelemaal geen analogieën. Met den besten wil kunnen wij geen overeenkomst zien tusschen de zoo vaak als bewijs aangehaalde woorden van Hillel: „Wat u hatelijk is, doe dit ook een ander niet," ¹⁶⁾ en de woorden van Jezus: „Alle

dingen dan, die gij wilt dat u de menschen zouden doen, doet gij hun ook alzoo." ¹⁷⁾ Het groote verschil tusschen het negatieve van Hillel en het positieve van Jezus is te duidelijk om er nog woorden over te verliezen. Als bijvoorbeeld Hillels grondregel in het leven beoefend werd, zou de wereld geen stap er op vooruitgaan, terwijl die van Jezus de wereld in een paradijs zou veranderen. En toch hebben joodsche schrijvers een heele theorie daarop gebouwd. Bovendien is overeenkomst in vorm nog lang geen overeenkomst in inhoud. De woorden God, mensch, naaste en nog veel andere meer, hebben een heel andere beteekenis in het Nieuwe Testament dan in den Talmud. De schare, die naar Jezus luisterde, ontzette zich over zijn leer. Niettegenstaande de uiterlijke overeenkomst tusschen vele woorden en gelijkenissen van Jezus en die der Schriftgeleerden, hoorde de schare in de leer van Jezus iets nieuws, dat ze nooit tevoren gehoord had: „Want Hij leerde hen als machthebbende, en niet als de Schriftgeleerden." ¹⁸⁾ Deze trek kenmerkt ook de Evangelien. De Talmud redeneert. De Evangelien spreken met Goddelijke autoriteit.

2°. *Het Nieuwe Testament is onhistorisch.* „De voorstelling der Evangelien is, zooals wetenschappelijk absoluut vaststaat, door en door onhistorisch." ¹⁹⁾ Aldus Dr. P. L. Palache. Wat zijn ze dan, indien niet historisch? Van tweeën een, mythen of

historische romans. Indien mythen, hoe konden deze groeien en vastgelegd worden in zulk een korten tijd, als er tusschen de kruisiging en de bekendmaking van de Evangeliën verliep? De geschiedenis der mythen leert ons zeer duidelijk, dat zij den langzamen groei van eeuwen noodig hadden. Bovendien was het mogelijk in een eeuw van sceptisch onderzoek en sadduceeuwsch rationalisme, zooals de eerste eeuw was, dat mythen zouden ontstaan? En wat meer zegt, — waar konden deze Evangelisten, die Joden waren, hun materiaal voor zulke mythische, universeele Evangeliën vandaan gehaald hebben? Van de joodsche ideeën en verwachtingen van dien tijd soms? Niets was verder van het sombere, uitsluitende, joodsche nationalisme van dien tijd dan de Evangeliën. En als zij het materiaal voor hun mythische Evangeliën wel uit de joodsche ideeën en verwachtingen gehaald hebben, hoe konden zij zoo aannemelijk zijn voor de niets met joodsche ideeën en verwachtingen gemeenhebbende Heidenen?

Indien historische romans, hoe is de kracht der Evangeliën en hun verspreiding dan te verklaren? Hoe de nuchtere en zelfverloochende levens der eerste Christenen in overeenstemming te brengen met historische romans? En zouden diegenen, die Jezus van Nazareth nog goed van nabij kenden, niet geprotesteerd hebben tegen het overdrijven der feiten in Jezus' leven door romantische fantasie?

Doch laat ons luisteren naar wat een meester in Israël, de bekende filosoof Constantin Brunner, kleinzoon van den beroemden rabbijn Akiba Wertheimer van Altona, daarover te zeggen heeft:

„Het gansche Nieuwe Testament is een geschiedkundig bewijs van den historischen Christus. Dit feit is zijn hoogste eigenaardigheid en nieuwheid, waardoor het Nieuwe Testament werkelijk het Nieuwe Testament wordt. Dit is het, waardoor de boeken van het Nieuwe Testament zich van de overige joodsche litteratuur, vooral van de talmudische, onderscheiden en waardoor zij de gezamenlijke joodsche litteratuur overtreffen. Het gaat om niets minder dan om de genialiteit van Christus. Het Oude Testament is groot vanwege het echt menschelijke en vanwege de profetie; de talmudische litteratuur heeft veel menschelijk schoons en haar zedelijke zuiverheid vervult ons met bewondering, maar waar is de bezielende liefde- en wilskracht van haar Christus, haar Paulus, haar Johannes en haar Apocalypse? Haar ontbreekt de profetie, en zij wordt kleinzielig en zeer kleinzielig door de farizeeuwsch-rabbinistische traditie. Het mechanisch en zielloos beginsel van de traditie-openbaring staat tegenover het levende Ik-zijn van Christus' profetisch karakter. In het Nieuwe Testament leeft Christus.” 20)

O neen, de Evangeliën zijn geen mythen, noch historische romans, maar absoluut ware documenten,

geschreven in den tijd en door de personen aan wie zij toegeschreven zijn. En wilt ge nog een getuigenis van overigens onverdachte partijdigheid op het gebied van het Christendom? Hoort dan wat Goethe zegt: „Ik houd alle Evangeliën voor door en door echt, want in hen spiegelt zich af de verhevenheid, die uitvloeit van de persoonlijkheid van Jezus.” ²¹⁾

Wij hebben gezien, dat de tijd waarin men in de joodsche wereld het Nieuwe Testament voor een *Fata Morgana* aanzag, gelukkig voorbij is. Duizenden zonen en dochteren Abrahams, die het Nieuwe Testament lazen, getuigen: Het Evangelie leert als machthebbende, en niet als de Talmud, of welk ander werk ook. Het is zoo, hun blik in den aard en het wezen van het Evangelie is nog zeer onvolkomen. zij gevoelen zich meer aangetrokken door zijn zedeleer, dan wel door de blijde boodschap der genade. Maar ook deze blik, in den Christen een teeken van achteruitgang en afval, is in den Jood een teeken van vooruitgang. Het is een voorbereiding voor een vervulling, die nog komen moet. Het Nieuwe Testament moet vroeger of later den Jam HaTalmud, de talmudische zee, overwinnen! Geen synagogale concilies en geen andere macht ter wereld zal dat kunnen verhinderen, nu zich bij de intelligente, joodsche jeugd de behoefte aan kennis van het Nieuwe Testament meer en meer doet gevoelen.

JOODSCHE STEMMEN OVER DE HISTORICITEIT VAN JEZUS

„Hetgeen van den beginne was, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze oogen, hetgeen wij aanschouwd hebben en onze handen getast hebben van het woord des levens; hetgeen wij dan gezien en gehoord hebben, dat verkondigen wij u.”

1 Joh. 1 : 1, 3a.

JOODSCHE STEMMEN OVER DE HISTORICITEIT VAN JEZUS.

Er is in de laatste tientallen van jaren in verschillende landen twijfel naar voren gekomen omtrent het historisch bestaan van Jezus, maar nergens zoo hardnekkig als in Duitschland. Daar heeft het een karakter van propaganda aangenomen. Het gansche levensbericht, beschreven in het Nieuwe Testament wordt als mythe beschouwd. Wat ons betreft, zouden wij kunnen volstaan met zwijgend een bewering voorbij te gaan, die zoo geheel tegen de waarheid indruischt, en bovendien in strijd is met alle gezond verstand, ware het niet dat vele Joden daarin een uitvlucht zoeken, zoodra men hen tegentreedt met de eischen van Jezus, als den beloofden Messias. „Maar,” zoo krijgt men vaak te hooren, „deze heeft immers nooit geleefd!”

Indien toch Jezus nooit geleefd heeft, hoe moeten we het Nieuw Testamentische denkbeeld van zijn Goddelijke persoonlijkheid en zondeloos karakter verklaren? Zooals Th. Parker terecht opmerkte: „Er zou een Jezus noodig zijn, om een Jezus te scheppen.” ²²⁾

Welke andere bron behalve Jezus zelf in zijn Goddelijke heerlijkheid kon den joodschen evangelisten bij hun voorstelling ten dienste hebben gestaan? Of welke beweging? Of zouden zij het uit eigen phantasie hebben kunnen voortbrengen? „Wie,” zoo vraagt de Engelsche geleerde John Stuart Mill, „wie zijner discipelen, of zijner volgelingen was in staat uit zich zelf voort te brengen de woorden van Jezus, of uit te denken het leven en het beeld ons geopenbaard in de Evangeliën?”²³⁾ Terecht, hoe zouden zij het vermogen, hoe zouden zij psychologisch gesproken een wezen hebben kunnen uitbeelden zoo in tegenspraak met het hunne als menschen en als Joden? En zelfs al hadden zij gekund en gewild, hoe zouden allen, die toen nog leefden, dit hebben tegengesproken! Bovendien deze ongerijmde en belachelijke bewering bewijst een onverschoonbare miskenning van en minachting voor het getuigenis van het Nieuwe Testament, van den Talmud, zoowel als van den joodschen geschiedschrijver Flavius Josephus.

Dat de Talmud van Jezus gewaagt, zal niemand ontkennen. Zelfs R. Travers Herford, wien de Joden prijzen als den meest onpartijdigen christelijken schrijver over den Talmud, zegt: „Het is merkwaardig hoe weinig de Talmud zegt omtrent Jezus, ofschoon het buiten allen twijfel verheven is, dat hij dit doet.”²⁴⁾

En Flavius Josephus? Tweemaal maakt hij er melding van in zijn *Oudheden*. Midden in een verhaal van den rampspoed der Joden ten tijde van Pilatus lezen wij: „Omstreeks dezen tijd leefde Jezus, een wijs mensch, als men hem ten minste een mensch mag noemen, want hij verrichtte wonderdaden. Een leermeester van menschen, die met blijdschap de waarheid aannamen. En vele Joden, doch ook velen van het grieksche volk sleepte hij mede. Deze was de Christus. Ofschoon Pilatus hem op aanklacht van de voornaamsten van ons, met den kruisdood strafte, hielden toch diegenen, die hem het eerst hadden liefgehad, daarmee niet op. Want hij verscheen hun ten derden dage wederom levende, gelijk de profeten Gods dit en duizend andere wonderlijke dingen van hem voorspeld hadden. En nu nog is van de Christenen, naar hem genoemd, de stam niet uitgestorven.” ²⁵⁾

Bij een andere gelegenheid, sprekende van den hooge priester Ananus, zegt Josephus: „Zoo verzamelde hij (Ananus) het Sanhedrin der wetgeleerden en bracht voor hen den broeder van Jezus, den zoogenaamden Christus, wiens naam was Jakobus, en eenige anderen. En nadat hij een beschuldiging tegen hen had ingebracht, als brekers der wet, gaf hij hen over om gesteenigd te worden.” ²⁶⁾

Elk dezer aanhalingen bevat een duidelijke toe-

speling op Jezus volgens het verhaal in de Evangelien. Ofschoon de echtheid van de eerste aanhaling betwijfeld wordt. Daartegenover staat het feit, dat nooit een enkel exemplaar van Josephus' geschiedenis is ontdekt, waarin de bedoelde aanhaling ontbreekt. En hoe zou ook zulk een tusschenvoeging mogelijk zijn geweest in al de exemplaren, die tot ons kwamen, als men in aanmerking neemt, hoe de werken van dezen schrijver bij hun verschijning in Rome bekend en naar den roem, die er van uitging, op groote schaal verspreid werden? Is er misschien iets in den stijl, dat verschilt van dien van Josephus? Er wordt tegen ingevoerd, dat het getuigenis van Jezus als den Messias, niet had kunnen gegeven worden door een Jood, die geen Christen was. Maar is het geen feit, dat duizenden Joden in dien tijd elk woord, dat Josephus schreef, beaamden? Hoe vaak toch lezen wij in de Evangelien, dat „het volk verslagen was over zijn leer”? De dienstknechten, uitgezonden door het Sanhedrin om Hem te vangen, keerden vol bewondering voor zijn wijsheid terug met de verklaring: „Nooit heeft een mensch gesproken gelijk deze mensch.” En toch lezen we niet, dat deze menschen zijn discipelen waren. Wat betreft de toespeling op Jezus' Messiasschap, deze wordt alleen bedoeld als een onderscheiding van anderen van dien naam, waarvan Josephus in diezelfde geschiedenis melding maakt. Of om aan te duiden, dat deze persoon algemeen bekend was als

Jezus Christus. Dat Hij werkelijk algemeen zoo bekend was, blijkt duidelijk uit de vraag van Pilatus aan het joodsche volk: „Wat zal ik dan doen met Jezus, die genaamd wordt Christus?” En dat dit de bedoeling is van Josephus, wordt bewezen door de tweede aanhaling, waarin hij spreekt van „Jezus, den zoogenaamden Christus.” In geen dezer passages is iets te vinden, dat niet door Josephus, zoowel als door elken onbevooroordeelden Jood, als Jood, kan worden toegegeven.

Wat is het oordeel van moderne, joodsche geleerden over het historisch bestaan van Jezus? Wat de joodsche geschiedschrijvers betreft, is er ons geen enkele bekend, die door deze dwaze hypothese is verleid om de werkelijkheid van Jezus' leven op aarde te ontkennen. Juist het tegendeel, Dr. I. M. Jost, Dr. H. Graetz, Dr. Joseph Reinach en andere joodsche historici, allen beschouwen Hem als historische persoonlijkheid. Wat zij van Hem denken, zullen we aanstonds zien. Maar laten we eerst nog naar eenige joodsche geleerden over dit punt in quaestie luisteren.

Dr. Morris Jastrow Jr., Professor in de semietische talen aan de Universiteit van Pennsylvanië, schrijft: „Het zij mij vergund als mijn persoonlijke overtuiging uit te spreken, dat wij in het beeld van den grooten Leeraar uit Galilea ons geschilderd in

de Evangeliën, niet alleen een reële persoonlijkheid bezitten, maar tevens iemand, die zoo'n krachtigen stempel drukte op zijn omgeving, dat toen de tijd daar was om de godsdienstige beweging in dit kleine land, (die zoo diep de gemoederen in en buiten de grenzen van Palestina bewoog), samen te vatten en te formuleeren, deze Jezus verscheen voor de oogen van Paulus als de exponent, de belichaming, de kern en de verklaring tevens van het stelsel, zoo logisch en indrukwekkend door dezen Paulus opgebouwd." 27)

Dr. Joseph Klausner laat, na onderzoek der historische data uit hebreeuwsche, grieksche en latijnsche bronnen, volgen: „Al zijn de berichten daaromtrent ook fragmentarisch, wij kunnen toch met vol vertrouwen daaruit opmaken, dat Jezus werkelijk heeft bestaan, dat hij een geheel eenige, merkwaardige persoonlijkheid was, en dat hij leefde en stierf in Judea, gedurende de romeinsche overheersching. Dat is volkomen duidelijk. Alle twijfel door Bruno Bauer, Albert Kalthoff en Arthur Drews dienaangaande verspreid, is volkomen ongegrond. En zij, die ontkennen — de plaats, die Jezus nu opeischt in de wereld of die welke hij opeischt volgens de Evangeliën, of zelfs het bestaan en het groote positieve of negatieve gewicht zijner persoonlijkheid — zulke mensen ontkennen eenvoudig alle historische werkelijkheid." 28) Hij haalt dan de volgende

woorden van Jean Jacques Rousseau aan: „Inderdaad is de ontkenning van Jezus' bestaan niets dan de moeielijkheid (vanwege de tegenstrijdigheden in de Evangeliën) ontduiken, in plaats van die op te lossen. Het is veel ongelooflijker, dat vele personen zich zouden hebben vereenigd om dit boek samen te stellen, dan dat één mensch de stof voor den inhoud zou geleverd hebben. De bijzonderheden van het Evangelie zijn zoozeer boven alle mogelijkheid van fictie verheven, dat de mensch, die ze zou hebben uitgevonden, grooter zou wezen dan zijn held.”²⁹⁾ Hij vervolgt aldus: „Dit is een voldoende antwoord, ook tegen de schijnbaar wetenschappelijke argumenten van Bruno Bauer, Kalthoff en Drews.”³⁰⁾

In 1917 werden de Jiddischlezende Joden verrast door een betrekkelijk lezenswaardig boek van den bekenden schrijver in die taal, Dr. A. Ginzburg, over het ontstaan van het Christendom. In het vijfde hoofdstuk getiteld: „De persoonlijkheid van Jezus volgens historische en legendarische bronnen,” wijst hij op het pro en contra betreffende het historisch bestaan van Jezus en gaat dan aldus voort: „Indien iemand, van wien men zeker weet, dat hij in een bepaald tijdperk geleefd, in een zekere richting gewerkt en als gevolg daarvan den marteldood ondergaan heeft, een historische persoonlijkheid genoemd mag worden, dan is Jezus van Nazareth ongetwijfeld een historische persoonlijkheid. Hij is — als men het

zoo mag uitdrukken — geen biographische, doch zeker wel een historische persoonlijkheid." ³¹⁾

Een correspondent van „The Saturday Evening Post” stelde onlangs onder vele andere vragen ook deze vraag aan Professor Dr. Albert Einstein, den beroemden natuur- en wiskundige: „Neemt gij het historisch bestaan van Jezus aan?” En zonder aarzeling antwoordde deze: „Zonder twijfel. Niemand kan de Evangeliën lezen zonder te gevoelen de werkelijke tegenwoordigheid van Jezus. De aderslag van zijn persoonlijkheid klopt in elk woord. Geen fabel is gevuld met zulk een leven. Hoe geheel anders, bijvoorbeeld, is de indruk, welken wij ontvangen van de geschiedenis der legendarische helden uit de oudheid, zooals bijv. Theseus. Theseus en andere helden van zijn soort missen de geloofwaardige levenskracht van Jezus.”

Het is een feit, dat het historisch bestaan van Jezus door de meeste joodsche geleerden, die over dit onderwerp schreven, als eigen overtuiging wordt aanvaard. Maar de ontkenning er van door Joden en niet-Joden, die voor geleerd willen doorgaan, is velen der eersten zelfs een ergernis. Wij laten hiervan in de eerste plaats een proeve volgen van den reeds genoemden denker Constantin Brunner, die aan deze ergernis lucht geeft in zijn reeds genoemd boek.

„Dat is wel verschrikkelijk,” zoo zegt hij, „dat zelfs een mensch als Christus zoo kan weggeredeneerd, zoo opnieuw kan gekruisigd worden door de kritiek van onze geleerden — en Hij heeft altijd nog het meeste van de geleerden te lijden.” ³²⁾

En dan beschuldigt Brunner de aanhangers der mythe-hypothese van onkunde omtrent het Jodendom. „Hoe,” zoo vraagt hij, „durft men wat over Christus beweren, als men niet grondig het Jodendom kent: het onderscheid tusschen het profetische en het farizeeuwsche Jodendom, de rol, die de mondelinge wet speelt en de verhouding tusschen de *amme haarez* en de kringen der ontwikkelden?” Hij vergelijkt degenen, die Jezus' historisch bestaan loochenen bij een vogel op een telegraafdraad. „Zooals de vogel op de telegraafdraad zit zonder eenig besef van de telegrafie, zoo gaat het velen onzer geleerden. En wat brengen zij er van terecht? Evenveel als de vogel. Een geleerde, die zoo staat tegenover de verschijning van Christus, is niet anders dan een farizeeër of een schriftgeleerde, voor wien alleen kritiek van belang is. In plaats van tot zich zelf in te keeren en daar aan 't verbeteren te gaan.” En dan vermaant hij deze zijn tijdgenooten dien geest der kritiek uit te bannen. „Weg met uw kritiek, tenzij zij zich tegen uzelf en uw bijgeloof richt! Laat Christus u critiseeren, geeft u gansch over aan zijn oordeel, maar matigt u geen kritiek

aan over Christus, over het bestaan van het grootste kritische genie of zelfs over de mogelijkheid van zijn bestaan, — opdat u ten slotte niets overblijve dan de mogelijkheid van een bestaan zooals dat van uzelf. Wie niet overwonnen en overweldigd wordt in gansch zijn wezen door zulk een genie als Christus, is eigenlijk als mensch nog niet ontwaakt en is ook niet te wekken, maar staat buiten elke verhouding tot het waarachtig mensch zijn en tot elk begrip van het wezen van het genie.” 33)

Uitgaande van het standpunt, dat het Christendom onmogelijk verklaard kan worden zonder den historischen Christus, roept hij uit: „Van tweeën een, of zijn werk moet geloochend, of zijn bestaan erkend worden — anders zou men even goed de drie hoeken van den driehoek kunnen aannemen zonder den driehoek zelf, of het niet minder onzinnige, wat bij de critici voor den dag komt. Want uit de onderstelling als zou het beeld van dezen Christus een verzinzel of een tendentieus verdictsel zijn, volgt een wonder, zoo boven alle verhoudingen wild en woest, dat alle wonderen uit den bijbel en uit de geschiedenissen der heiligen er wel voor wegvluchten mogen. Zoo iets buitengewoon monsterachtigs heeft de wereld en hebben onze jonge kinderen en oude vrouwen nog nimmer geloofd, als wat onze huidige critici gelooven. Want er grijnst ons uit die kritiek een niet geringere ongerijmdheid tegen dan deze: dat de geniali-

teit van Christus (die Hem ontzegd wordt), in haar volkomen eenheid en weergalooze heerlijkheid voor ons verschijnende, toegeschreven wordt aan de gezamenlijke visschers, tollenaren, zondaren en hoeren, die ons het beeld van dit genie hebben overgeleverd.”³⁴)

Met verbazing over en medelijden met de critici, die het historisch bestaan van Christus bestrijden, vraagt Constantin Brunner: „Hoe kunnen die gezamenlijke bijgeloovige en hoogst onwetende proza-menschen dat gedicht omtrent een uitermate oorspronkelijk genie, in elkander gezet hebben? Een gedicht zoo eenig in zijn soort en zoo buitengewoon belangrijk, dat nooit tevoren uitgedacht of ooit daarna voortgebracht is en dat zoo geweldig op de geschiedenis der menschheid heeft ingewerkt, dat het onmogelijk weg te cijferen valt! Als dat geen historisch bestaan was, en alleen maar voortgekomen uit de gnostische bespiegelingen der Mandeeërs, zooals Arthur Drews meent, gekweekt op joodsch-messiaansche verwachtingen — hoe zou daar dan uit kunnen te voorschijn treden, wat er niet in was: deze verheven en met macht bekleede figuur en wat zij tot stand bracht. Dit alles moest met het geloof der Mandeeërs toch van het tooneel verdwenen zijn. Zij toch zijn met hun beschouwingen volkomen verouderd en wat zou ons de Messias-verwachting der toenmalige Joden nog voor belang inboezemen? Zou

het in te denken zijn, dat er nog iemand alleen uit kracht daarvan Christus volgde? Neen, Hij bezat een andere kracht, en die kracht werkt tot heden door, ja, de uitwerking er van is des te geweldiger naar mate het bijgeloof wijkt; omdat Hij niets met bijgeloof, maar alles met de waarheid gemeen heeft." ³⁵)

En na er op gewezen te hebben, hoe onmogelijk het is Christus uit den toenmaligen tijd en de toenmalige denkbeelden te verklaren, vervolgt hij: „De geschiedenis van Christus is even merkwaardig als waar, maar het meest ware en het allermerkwaardigste blijft onverklaarbaar voor de reeds genoemde uiterst levendige critiek ten opzichte van den mensch Christus, ook als er nog veel meer geleerdheid zou opdagen om de overeenkomst van Christus met andere wonderdoeners of andere heilanden aan te toonen. Let maar op de dichterlijke fantasieën daarover, hoe verschillend zij zijn! Vergelijk maar eens den van Philostratos op grond van overleveringen en tegen Christus geschilderden Apollonius van Tijana met den Christus der Evangeliën, men voelt het onderscheid tusschen erbarmelijke fantasie en verheven waarheid. En de veronderstelling moet wijken als zou zulk een figuur trek voor trek uitgedacht kunnen worden. Wat meer is men vergelijk de majestueuse werkelijkheid van dezen mensch met een waarlijk verheven dichtstuk, een dichtstuk uit het abstracte geboren, dus daarom geenerlei grond-

slag behoevende. Men zette eens de geschiedenis van Christus naast de legende van Buddha. De legende van Buddha is schoon en diep, maar Christus en zijn levensgeschiedenis is waar. Christus leeft en daartegenover staat het beeld van Buddha onbewegelijk verstard, versteend. En zooals alles aan Christus den stempel des waarachtigen levens draagt, zoowel met betrekking tot het publieke, als tot het intieme leven naar zijn organische gesteldheid, en zooals rondom Christus de rijkdom der individualiteit zijner discipelen en discipelinnen leeft, zoo is alles wat Buddha omringt, indisch onbewegelijk, strak en levenloos. De bekeeringen zijn categorieën, de discipelen zijn categorieën, zij kunnen zich noch roeren, noch bewegen, zij staan daar als houten blokken, zij redeneeren als automaten, en er is geen zweem van persoonlijk karakter te ontdekken. Het is als waren zij planten, waar het alleen aankomt op de eigenaardigheden van de klasse, waarbij zij ingedeeld zijn." ³⁶⁾

Dr. Friedrich T. Aschkenazi roept al degenen, die Jezus' historisch bestaan loochenen, aldus toe:

„Zacht wat, zacht wat, mijne heeren! Het gaat toch niet aan met een wetenschappelijk hokus-pokus een feit te ontkennen, dat bijna tweeduizend jaar oud, een gansche wereld in geloof en spanning houdt, en deze wereld nu maar eenvoudig tot een gekkenhuis te verklaren." ³⁷⁾

En dan brengt hij naar voren, wat volgens zijn meening, in geen verdichte geschiedenis te vinden zoude zijn. „Juist die in de Evangeliën voorkomende trekken van zwakheid en onvolkomenheid in het beeld van Jezus van Nazareth, die toch zoo gemakkelijk te verwijderen waren geweest, indien die Evangeliën slechts fictie bevatten, zijn de beste getuigen van de betrouwbaarheid der Evangeliën.” ³⁸⁾

Deze auteur doorziet het absurde der mythe-hypothese, als zou Jezus niet hebben geleefd. „Als de Evangeliën,” zoo schrijft hij, „inderdaad slechts een dergelijke bedriegerij waren, of het product eener massa-psychose, die syncretisme met de joodsche Messiasvoorzegging tot een fictieven persoon verbond, dan zouden nog deze stellingen ternauwernood te begrijpen en te verklaren zijn, zonder logica en psychologie te verkrachten. Maar hoe zou zelfs de gedachte kunnen opkomen, dat al deze mensen, die door heiligen overtuigingsijver gedreven, moeite en dood niet achtend het geloof aan den verlosser de wereld indroegen, bedriegers geweest zouden zijn, die welbewust een hersenschim in een mensch en dezen mensch in een God veranderden? Is er dan niet een geestelijke zielsintuïtie, die ons ook zonder directe getuigen tot besef der waarheid leidt? Kan men inderdaad een gansche wereld zoo misleiden, wie waarborgt ons dan, dat een Alexander de Groote of een Plato werkelijk geleefd hebben?” ³⁹⁾

Nog slechts één joodschen geleerde willen wij zeer kortelijk aanhalen alvorens dit hoofdstuk te sluiten, namelijk Rabbi G. Klein, Professor aan de Universiteit van Stockholm, en een der eerste verdedigers van Christus' historiciteit tegenover de mythe-hypothese van Drews c.s. Hij zegt: „Aan de wereld de historische persoonlijkheid van Jezus te ontnemen is precies hetzelfde als haar het hart te ontnemen.” ⁴⁰⁾

Deze aanhalingen, bijkans op goed geluk gekozen, geven de beschouwingen van de overgroote meerderheid der tegenwoordige joodsche schrijvers over dit onderwerp eerlijk weer; tenminste van de meest geleerde en invloedrijke. En waarlijk, niemand kan hen van vooroordeel ten gunste van Jezus' historisch bestaan beschuldigen. Voor sommigen schijnt het heel gemakkelijk te zijn de historische feiten gelijk zij voor ons liggen, te verwerpen om zodoende allerlei persoonlijke hypothesen te kunnen ontwikkelen, maar deze handelwijze is meer gemakkelijk dan wetenschappelijk en betrouwbaar. En in dit bepaalde geval is geen verklaring mogelijk zonder het historisch bestaan van Jezus van Nazareth.

„Ik ben Jezus, dien gij vervolgt;
het is u hard de verzenen tegen de
prikkels te slaan”. Hand. 9 : 5b.

JOODSCHE STEMMEN OVER JEZUS VAN NAZARETH.

Om de stemmen, die heden ten dage uit het Jodendom opgaan over den persoon van Jezus van Nazareth, recht te waardeeren, moet men het joodsche standpunt tegenover Hem van den aanvang af in zijn ontwikkeling kennen. Iets tot die kennis bij te dragen, is het doel van dit hoofdstuk.

Zoowel Joden als Christenen hebben de gewoonte van een Nieuw-Testamentische bedeeling te spreken, die in tegenstelling met de Oud-Testamentische bedeeling een niet-joodsch karakter draagt.

De feiten weerspreken deze dwaling. De nieuwe bedeeling zoowel als de oude wortelt in het joodsche volk. Het werk van Christus, dat op een paar uitzonderingen na, zich uitsluitend bepaalde bij de verloren schapen van het huis Israëls, droeg onder deze veel meer vrucht, dan sommigen beweren. Het is volkomen waar, dat de oversten des volks vijandig tegenover Hem stonden, maar de schare hoorde en ontving Hem gaarne. Allerwege verzamelde de menigte zich in grooten getale rondom zijn persoon

en overal was zijn woord als machthebbende. Dagelijks groeide het getal der Joden, die in Hem geloofden en zijn discipelen waren veel talrijker dan gewoonlijk wordt verondersteld. Het is een niet te weerspreken feit, dat de christelijke kerk werd gesticht lang voordat er Heidenen tot het geloof bekeerd waren. De bewering van een modern joodsch historicus als zouden de volgelingen van Jezus tijdens zijn leven op aarde „weinige onbeduidenden en ongeletterden” geweest zijn, wordt door de feiten der geschiedenis gelogenstraft. Wanneer men aandachtig het Nieuwe Testament bestudeert met het doel het aantal der joodsche volgelingen van Jezus na te gaan, dan zal menige Jood en menige Christen over het resultaat dier onderzoekingen verbaasd staan. En zij zullen beter dan ooit tevoren de woorden van den apostel Paulus verstaan „dat de verharding voor een deel over Israël gekomen is,” d.w.z. voor een deel zoowel in verband met de toenmalige uitgebreidheid, als met den historischen voortgang.

Bij het begin van het Nieuwe Testament worden wij bepaald bij degenen, die „de vertroosting Israëls” verwachtten. De grenswachters der oude en nieuwe bedeeing, wier zielen wachtten op den Messias, meer dan de wachters op den morgen, de wachters op den morgen. Tot hen behoorden de herders van Bethlehem, de oude Simeon in Jeruzalem, Anna de

profetes en de familie van Johannes den Dooper: Zacharias, de priester van de dagorde van Abia, en Elizabeth, zijn vrouw, de familie, waartoe Jezus behoorde, Maria, de vrouw van Cleopas en vele anderen, wier namen ons niet bekend zijn.

In Judea, Samaria en Galilea werden dagelijks duizenden door woord en werk van Christus gezegend. Hij had niet slechts onder de tollenaars en zondaren volgelingen in grooten getale; ook lieden van rang en aanzien ontbraken daaronder niet. We herinneren ons Nicodemus, een overste der Joden, en zijne medegenooten, uit wier naam hij sprak, toen hij zeide: „Wij weten, dat Gij zijt een leeraar van God gekomen”, Jairus een overste der synagoge, de hoofdman van Capernaüm en zijn gansche huis, Zacheus, de overste der tollenaars, Jozef van Arimathea, een raadsheer, en vele anderen, waarvan deze slechts vertegenwoordigers waren.

Daarenboven hebben we niet te vergeten al de discipelen van Johannes den Dooper, wier oogen door hem gericht waren om het Lam Gods te zien en de twaalf apostelen en de zeventig, door Christus zelf uitverkoren en uitgezonden.

Het was zinspelende op de joodsche bekeerlingen, dat Jezus die aandoenlijke woorden tot zijn Vader sprak, bij den aanvang van zijn lijden: „Ik heb Uwen

naam geopenbaard den menschen, die Gij mij uit de wereld gegeven hebt. Zij waren uwe, en Gij hebt mij dezelve gegeven, en zij hebben uw woord bewaard." Dit gansche hoofdstuk bewijst onbetwistbaar, dat de arbeid van Christus onder zijn eigen broederen toen reeds de bijeenvergadering bewerkte dergenen onder hen „die Hem gegeven waren door den Vader". En dat Hij deze bewaarde, en geen daarvan verloren is gegaan.

En zelfs die Joden, die weigerden in Hem als den Messias te gelooven, stonden niet onverschillig tegenover Hem. Dat blijkt reeds uit het antwoord der discipelen op de vraag van Jezus in de deelen van Cesarea Filippi: „Wie zeggen de menschen dat ik, de Zoon des menschen, ben?" Zij zeiden: „Sommigen Johannes de Dooper, en anderen Elia, en anderen Jeremia of een van de profeten." De denkbelden des volks waren, weliswaar, verward. Men dacht verschillend over Jezus. Maar allen hadden toch hooge gedachten van Hem. Toen de overpriesters en schriftgeleerden zochten, hoe zij Jezus zouden ombrengen, was een hunner voorzorgsmaatregelen, dat hun aanslag zooveel mogelijk buiten het volk zou omgaan, „want zij vreesden het volk." Waarom vreesden zij het volk? Omdat het Jezus beminde, aanhing, volgde, prees en verheerlijkte. Toen Herodes gedachten van moord tegen Jezus koesterde, kwamen er eenige farizeeën en waar-

schuwden Jezus: „Ga weg en vertrek van hier, want Herodes wil U dooden.” Een der voorwendsels der overpriesters en farizeeën om hun moorddadig voornemen een schijn van reden te geven was: „Indien wij Hem alzoo laten geworden, zij zullen allen in Hem gelooven.” Jezus boezemde den vijanden niet alleen ontzag, maar ook vrees in, omdat het geheele volk als aan zijne lippen hing en vanwege zijn voortreffelijke leer met Hem ingenomen was. En toen de overpriesters en de geheele joodsche raad getuigen tegen Jezus moesten hebben om Hem te dooden, zochten zij hen onder het volk, „en vonden niet.”

Wat bewijzen al deze feiten? Dit: dat er wel degelijk onderscheid gemaakt moet worden tusschen het gedrag der Joden als natie, en dat der individuen. Wat betreft hunne oversten is het woord van kracht: „Hij is gekomen tot het zijne, en de zijnen hebben Hem niet aangenomen.” Maar „zoovelen Hem aangenomen hebben, dien heeft Hij macht gegeven kinderen Gods te zijn.” Het is een loochening van feiten uit het Nieuwe Testament, wanneer men beweert, dat Jezus van Nazareth niet door de Joden is aangenomen. Als de Joden Hem niet aangenomen hebben, wie heeft Hem dan aangenomen?

De schrik voor en invloed van de schriftgeleerden en farizeeën veroorzaakte ongetwijfeld een alge-

meen vooroordeel tegen Jezus van Nazareth en opgehitst door de overpriesters, ging ten slotte de algemeene kreet op: „Kruis Hem! Kruis Hem!” En zoo werd de Messias door zijn eigen volk in de handen der Heidenen overgeleverd. En zoo zien wij Joden en Heidenen beide vergaderd tegen den Godgezalfden Jezus van Nazareth, om te doen al wat Gods raad te voren bepaald had dat geschieden zou.

Na de uitstorting van den Heiligen Geest, werd het Evangelie alom onder de Joden verkondigd. De eerste christelijke gemeente te Jeruzalem, met haar eenvoudig en hartelijk geloof in den verheerlijkten Messias en Goël, waar de zuiverste en volkomenste eendracht heerschte, en waar de liefde zoo groot was, dat niemand eenig gebrek aan noodig onderhoud leed, dat niet terstond vervuld werd, bestond uitsluitend uit Joden.

Volgens Paulus in zijn eersten brief aan de Corinthiërs verscheen Christus aan meer dan vijf honderd broeders op eenmaal. Honderd twintig leden der gemeente waren tegenwoordig, toen de twaalfde apostel, in de plaats van Judas, den verrader, werd gekozen. Drie duizend zielen werden er aan toegevoegd op den dag van het Pinksterfeest na de rede van Petrus, waarin hij de feestgenooten, uit alle gewesten der toen bekende wereld voor het Pinksterfeest te Jeruzalem, er op wees, hoe God

denzelfden Jezus, Dien zij hadden doen kruisigen en dooden, gemaakt heeft tot eenen Heere en Christus. Dit aantal krom tot vijf duizend door de prediking en het vrijmoedig getuigenis van Petrus en Johannes. En daarna wordt ons medegedeeld, dat velen den Heere werden toegevoegd, menigten beide van mannen en vrouwen. Het toenemen van 't getal der geloovigen in Jeruzalem, gaf aldaar, eerlang, gelegenheid tot de aanstelling van eenige armverzorgers, die sedert diakenen genoemd zijn. „Het woord Gods wies, en het getal der discipelen vermenigvuldigde te Jeruzalem zeer; en een groote schare der priesteren werd den geloove gehoorzaam.” Waarschijnlijk zijn deze priesteren fari- zeeërs geweest.

Paulus vond in Jeruzalem duizenden Joden die geloofden, toen hij deze stad voor het laatst bezocht, ofschoon er een groote vervolging tegen de gemeente aldaar had gewoed na den dood van Stephanus en het grootste deel dier gemeente was allereuwe verstrooid.

In Cesarea vond Paulus vele geloovigen onder de Joden, toen hij op zijn laatste reis naar Jeruzalem die plaats bezocht, en onder hen Filippus den Evangelist en zijn vier dochters, die met de gave der profetie bedeeld waren, en Mnason, een ouden discipel. In Antiochië waren vele geloovige Joden en be-

keerde proselieten. In Iconium geloofden een groot aantal Joden. En niet te vergeten de bloeiende gemeente van Berea en de velen in Filippi en Rome, die geloofden.

De zeven gemeenten, in de Openbaring genoemd, waren in hun aanvang eveneens door Joden gesticht. Petrus schreef zijn eersten brief te midden van een joodsch-christelijke gemeente te Babylon en richtte dien aan de uitverkorene vreemdelingen verstrooid in Pontus, Galatië, Cappadocië en Bithynië. Jacobus schreef zijn brief aan de twaalf stammen, die in de verstrooiing waren, dat is, aan de Joden-Christenen verspreid over de meeste gewesten der toen bekende wereld. En de Openbaring meldt ons de verzegeling van 144.000 Joden uit alle stammen Israëls, 12000 uit elken stam.

Na de kruisiging en tot de verwoesting van den tempel, was — met uitzondering van een betrekkelijk klein aantal vervolgzieke farizeesche en wereldschgezinde sadduceesche leiders — het volk van Palestina wel geneigd om Jezus van Nazareth te erkennen zooal niet als den Messias ben David, dan toch als den Messias ben Joseph.

Want zooals velen wel bekend zal zijn, was volgens de leer der oude synagoge, een dubbele Messias noodig om het plan der verlossing voor Israël ten

uitvoer te brengen. De een, Messias ben Joseph, die in armoede en ellende zou leven om ten slotte te worden gedood, en de ander, Messias ben David, die eeuwig leven en regeeren zou over het verlorene Israël.

Het is niet na te gaan wanneer deze splitsing van het Messiasbeeld plaats greep of wanneer deze legende den vorm kreeg, waarin men haar in de rabbijsche litteratuur vindt. Als men echter in aanmerking neemt, dat de vroegste gegevens dateeren uit de tweede eeuw, opgebouwd uit mondelinge discussies van rabbijnen, hoogstens honderd jaar te voren gehouden, dan begrijpen wij hoe dit beeld van een Messias ben Joseph, niets is dan een vage herinnering aan Jezus van Nazareth, den waren, lijdenden Messias, en bewijst het ons tevens hoe het volk bereid was Jezus als een Messias aan te nemen. Dat de Joden Jezus van Nazareth beschouwden als ben Joseph blijkt uit hun vraag: „Is deze niet Jezus, de zoon van Jozef?”

Met den val van Jeruzalem veranderde de houding der Joden tegenover Christus en het Christendom. Zooals de Romeinen de inneming van Rome toeschreven aan den toorn der goden vanwege de uitbreiding van het Christendom, zoo vreesden de Joden, dat Jeruzalem viel vanwege hun lauwe houding tegenover Christus en zijn volgelingen.

Dit kwam vooral uit in de tweede eeuw, toen de joodsche Christenen weigerden Bar Kochba, die beloofde Palestina voor de Joden te heroveren, als Messias te erkennen.

Toen werd het Christendom als de grootste vijand van het Judaïsme beschouwd en veranderde de verhouding der Joden daartegenover geheel en werd beslist vijandig. Een joodsche geschiedschrijfster over deze geschiedenis schrijvende, zegt:

„De oorlog met de Romeinen maakte de scheiding tusschen Joden en Christenen scherp en beslissend.

De strijd van de zijde der Joden was een strijd om het bestaan, het nationaal bestaan. Zoo verwoed was die strijd, dat zij zelfs de hulp der Samaritanen en der Idumeëers, en dat voor het eerst in heel hun volkshistorie, aannamen. In de groote en dringende behoefte aan gemeenschappelijke actie schenen alle verschillen onbeduidend en gemakkelijk over 't hoofd te zien tegenover het doodelijk gevaar, dat hun land bedreigde. Het eenige onvergeeflijke in de oogen der Judeëers zou geweest zijn zoo eenige Jood daar koud tegenover gestaan had.” ⁴¹⁾

En deze, in de oogen der Judeëers onvergeeflijke zonde hebben de joodsche Christenen begaan. „Zij zagen in de verwoesting van Jeruzalem de vervulling der profetie. Zij geloofden, dat de tempel was ge-

doemd om te vallen, en zij wilden niet strijden om dat oordeel te verijdelen. Voor dit alles kwamen zij open en ernstig uit. Zij zagen het in het licht der nieuwe schriftverklaring. Van het standpunt der patriottische Joden, waren deze (Joden naar ras en verwantschap), die op godsdienstigen grond weigerden een slag te doen ten behoeve van Judea, niet alleen afvalligen, maar verraders." ⁴²⁾

En waar het Christendom zich vereenzelvigt met den persoon van Christus, daar was het voor de Joden de aangewezen weg tot uitroeiing van het Christendom den persoon van Christus aan te vallen. „De leer van Jezus en de practijk bij deze zijn eerste volgelingen, werd gaandeweg beschouwd als oorzaak en gevolg. De gansche beweging werd hatelijk in het oog der Joden, zoowel uit godsdienstig als politiek oogpunt. De kloof tusschen de oude en nieuwe leer eerst zoo gering en onbeduidend werd gaandeweg wijder en dieper." ⁴³⁾

Van dien tijd af is Jezus van Nazareth, de Ster voortgekomen uit Jacob, door zijn eigen volk beschouwd als een dwaalster. En in plaats van het heldere licht van de blinkende Morgenster, hebben de kinderen Israëls al die eeuwen zich tevredengesteld met het walmende lamplicht van het rabbinisme, dat nog steeds zijn grillige schaduwen om zich heen werpt. De inzetten der menschen namen hoe

langer hoe meer de plaats in van Thora, Nebiim en Ketoebim en het arme volk, geleid door blinde leidslieden, bleef in de grofste onkunde van den waren godsdienst voortleven.

Dat duurde tot op het begin der twaalfde eeuw. Voor ongeveer duizend jaar is Jezus van Nazareth door zijn eigen broederen als een zedelijk melaatsche beschouwd, en het Christendom als een vloek ontweken. Eerst toen is men begonnen over Hem te spreken en over het Christendom als een zending der Goddelijke voorzienigheid om de volkeren voor het toekomstige Koninkrijk der hemelen voor te bereiden. De beroemde dichter en wijsgeer, Rabbi Juda Halevy (1100—1160), de vermaarde geneeskundige en filosoof, Rabbi Mozes ben Maimon (1135—1204), en de bekende rabbijnist en polemist, Mozes ben Nachman (1195—1270), groote tegenstanders van Christus en het Christendom, moesten erkennen, dat Jezus een grooten dienst aan de menschheid bewezen heeft en nog bewijst, doordat Hij vele heidenvolken opheft uit den modder van het polytheïsme in een zuiverder en verhevener geloof dan zij ooit hebben gehad. *)

*) „Alles, wat hem (Jezus) wedervaren is, zoowel als den gene, die na hem gekomen is (Mohammed), dient slechts om den weg te bereiden voor den Koning Messias.” Maimonides, Mischna Thora, Hilchoth Melachim, Cap. 11.

Zeker, op zich zelf beteekent zulk een toestemming niet veel. Doch om hen recht te kunnen beoordeelen, moeten deze rabbijnen geplaatst worden in de lijst van hun tijd. Wat voor een Christendom hebben zij gezien? In de christelijke kerk was het stikdonker. Het Christendom was verre afgeweken van het heerlijke Evangelie. En de Christus in en door de toenmalige Christenheid geopenbaard geleek alles behalve op den Messias, „van welken Mozes in de Wet geschreven heeft, en de Profeten.” En wanneer bevooroordeelde en vijandige rabbijnen door al deze nevelen, die Jezus omhulden, nochtans zijn opheffende en zuiverende kracht konden waarnemen, dan is dat een schitterend getuigenis voor zijn bovennatuurlijke grootheid. En bovendien hebben deze rabbijnen met hun erkenning een belangrijke wijziging in de joodsche beschouwing van Jezus ingeluid. Op hun woord vooral beriepen zich de rabbijnen der latere middeleeuwen, ook wat hun oordeel over Jezus betrof. Met recht kon Professor Dr. Kaufmann Kohler schrijven: „De meening van Juda Halevy, Maimonides en Nachmanides over Jezus, werd door vele verlichte rabbijnen der latere middeleeuwen, met verwijzing naar hen, bij herhaling uitgesproken.” ⁴⁴⁾

Hier volgen eenige dier stemmen als voorbeelden van de wijziging in het oordeel der na-Maimonidische rabbijnen over het Christendom.

De beroemde vervaardiger van den godsdienst-codex *Arbe Turim*, bekend onder den naam *Baal haTurim* (1283—1340) maakt in *Jorê Dea* 148 bij zijn behandeling van de wet aangaande den omgang met afgodendienaars, de volgende opmerking: „Doch heden ten dage — zoo schrijft rabbi Samuel ben Meir uit naam van Raschi — is dat alles wel geoorloofd, want zij (de christelijke volkeren) zijn geen afgodendienaars.”

Bij de verklaring der psalmwoorden: „Stort uwe grimmigheid uit over de Heidenen,” zegt rabbi Elieser Aschkenasi (16de eeuw) in zijn werk *Maase Adonai* het volgende: „David dacht bij dit gebed aan zulke volkeren, die aan geen schepping der wereld, noch aan de teekenen en wonderen, die God voor ons in Egypteland gedaan heeft, noch aan de wetgeving gelooven. Maar die volkeren, in wier schaduw wij verkeeren, gelooven in al deze dingen, en wij moeten daarom gedurig op onzen wachttorens staan en voor den vrede van hun overheid in alle landen en plaatsen hunner heerschappij bidden.”

Een ander beroemde talmudist der zeventiende eeuw, rabbi Mozes Ribkes, zegt in zijn werk *Beër haGole*: „Dergelijke wetten van onze Talmud-wijzen betreffen alleen de steraanbidders, die werkelijk de sterren dienen en den uittocht van Egypte niet gelooven. Doch die volkeren, waaronder wij nu ver-

spread zijn, gelooven de schepping der wereld, den uittocht van Egypte en vele hoofdartikelen van den israëlietischen godsdienst, en al hun eeredienst geldt den Schepper van hemel en aarde."

In zijn commentaar op het tractaat Aboth van den babylonischen Talmud, bij de woorden van rabbi Jochanan den sandalenmaker: „Elke gemeenschap ter eere Gods blijft ten slotte bestaan," zegt de vermaarde rabbi Jakob Emden (1698—1776) en vervolgt: „Dit geldt ook de Christenen, want zij gelooven in den eenen Schepper van het heelal en in een toekomstige wereld; zij onderwerpen zich aan de Noachitische wetten — en hebben bovendien zeer voortreffelijke zedevoorschriften."

Als volgende factor voor de Joden tot een betere beschouwing van Jezus van Nazareth, was de kerkhervorming van Luther in de zestiende eeuw. Zoo geweldig was de schok, die deze hervorming aan de wereld gaf, dat ook de Joden eenige trillingen er van gevoelden. De hardnekkigste Jood kon het niet loochenen, dat de geest, die hem uit de evangelische wereld toewaaide een heel andere was dan die der roomsche kerk. De indruk was zoo geweldig, dat vele Joden, volgens den joodschen historicus Professor Dr. H. Graetz, „aan deze onverwachte omwenteling en bijzonder aan de geweldige aanvallen, die het pausdom en den afgodischen reliquieën- en beel-

dendienst ondervonden, de stoutste verwachtingen vastknoopten op een spoedigen ondergang van Rome en de nadering van het Messiaansche tijdperk der verlossing.”⁴⁵⁾

Zeker is het, dat de kerkhervorming van Luther veel bijdroeg om de synagoge beter met Jezus van Nazareth bekend te maken. Zelfs weten wij uit Luther's Tischgesprächen, dat Joden de schriften van den hervormer ijverig lazen. Dat er uit de hervorming voor het Jodendom voordeelen voortvloeiden, is onbetwistbaar. Het is volkomen waar wat Rabbi Dr. J. Stern schreef: „Het uitgangspunt van de veranderde zienswijze in het Jodendom op maatschappelijk en godsdienstig gebied is niet het eerst in het Jodendom zelf te zoeken, maar in het Christendom of eigenlijk in de Christenheid. De kerkhervorming is inderdaad dat uitgangspunt.”⁴⁶⁾

Wat daarentegen de verhouding van de synagoge tot Christus en het Christendom aanbelangt, moet de invloed, dien de kerkhervorming op haar gehad heeft, helaas, als geheel reactionair worden aangemerkt. De rabbijnen hebben al de inspanning van hun kracht, en al de hulpmiddelen, die hun ten dienste stonden, gebruikt om den geest der hervorming te bezweren. Een ieder, die maar eenige belangstelling toonde in het Christendom, werd in den *Cherem* (ban) gedaan. Nooit van te voren heeft

men zich onder de Joden zorgvuldiger tegen elke aanraking met de christelijke wereld geharnast dan juist toen. Dit feit mag als een der merkwaardigste feiten in de joodsche geschiedenis genoemd worden. Een periode waarin Israëls zonde in al haar kracht: in onwil, in wederspanning, in verharding, in verzet tegen het goede en Goddelijke, openbaar werd. Doch niemand kan het Goddelijk licht weerstaan, zonder schade te lijden aan eigen ziel. Dat gold ook hier en blijkt heel duidelijk in de gevolgen met betrekking tot den zedelijken toestand der Joden in de zeventiende eeuw. Alleen daaruit is de zedelijke verachtering en verbastering, waarvan Prof. Dr. H. Graetz spreekt, te verklaren. Hij zegt: „In het begin der achttiende eeuw hadden de Joden zoowel den wetenschappelijken en artistieken zin als het zedelijk gevoel verloren of was het ten minste afgestompt. Wel bleven er de gronddeugden van het joodsche volk in hun gansche kracht bestaan: het gezinsleven en de broederlijke deelneming onder elkander; doch het rechts- en eergevoel was in 't algemeen verzwakt.”⁴⁷⁾

En toch, het zaad door Luther en andere hervormers op den joodschen akker uitgestrooid, ging niet verloren. Al meer en meer en van alle zijden rezen van nu aan in de joodsche wereld stemmen op, die over het bijgeloof en zedenbederf zich luide beklagden, terwijl zij het Christendom lof toezwaai-

den. Schrijvende over dit tijdperk zegt Graetz: „Intusschen ontstonden in de dichte, leelijke korst, waarmede de kabbalisten het Jodendom bedekten, eenige spleten en scheuren, die het begin van een verbroekeling aanduiden. Hier en daar stonden onbevooroordeelde mannen op, die omtrent de waarheid van het Jodendom in zijn kabbalistische en rabbinistische gestalte twijfel koesterden en dien luide verkondigden. Sommigen gingen nog verder en betrokken er ook de talmudische uitlegging in. Anderen schreden voort van twijfel tot zekerheid en woelden meer of minder tegen het gansche bestaande Jodendom.” ⁴⁸⁾ En de bekende kabbalist, Naph-tali Frankfurter, klaagt over zijn joodsche tijdgenooten, dat zij den Talmud gering achten en overhellen tot het Christendom: „Ik zag, helaas, hoe velen van onze tijdgenooten neigen tot het Christendom (minoeth), vertrouwende op hun schriften, opvattingen en argumenten, terwijl zij den Talmoed en onze heilige leer gering achten.” ⁴⁹⁾

Hierna bracht het optreden van den grooten joodschen denker Baruch Spinoza (1632—1677) het Jodendom een belangrijke schrede verder in zijn waardeering van Christus en het Christendom. De rabbijnen noemde hij doorgaans niet anders dan farizeeën, in ongunstigen zin. Het Christendom daarentegen is voor hem „een godsdienst van liefde, blijmoedigheid, vrede, ingetogenheid en trouw

jegens allen.”⁵⁰⁾ Christus is voor hem de Volmaakte bij uitnemendheid, de stem van God en de incarnatie der opperste Wijsheid. Men leze het eerste hoofdstuk van zijn Godgeleerd-Staatkundig Vertoog, waarin staat:

„Niemand heeft zulk een volmaaktheid boven anderen bereikt als Christus, aan Wien Gods besluiten tot behoudenis van den mensch, zonder woorden of gezichten onmiddellijk zijn geopenbaard. Zoo heeft God zich door Christus aan de apostelen kenbaar gemaakt, als weleer aan Mozes door de stem uit den hemel. En zoo kan dan ook de stem van Christus, even goed als die welke Mozes hoorde, de stem van God genoemd worden. In dezen zin kunnen wij ook zeggen, dat de wijsheid Gods, dat is de wijsheid, die de menschelijke te boven gaat, de menschelijke natuur in Christus heeft aangenomen; en dat Christus de weg is tot zaligheid.”

In het vierde hoofdstuk, waar Spinoza over de Goddelijke wet spreekt, maakt hij het volgende onderscheid tusschen Christus en de andere profeten van Israël:

„Christus heeft, in onderscheiding van Mozes en de andere profeten, die hun opdracht niet als eeuwige waarheden, maar als voorschriften en inzettingen opgevat en als door God gegeven wetten afgekon-

digd hebben, de dingen als waarheid en naar hun volle waarde verkondigd. Want Christus was niet zoozeer een profeet als wel de mond van God. Hij was gezonden niet alleen voor de Joden, maar voor het geheele menschelijke geslacht."

Dat Christus het geopenbaarde als waarheid heeft opgevat en verstaan, volgt naar Spinoza logisch uit het feit, dat God zich aan Christus onmiddellijk heeft geopenbaard, en niet als aan de profeten door woorden en beelden. Waarom volgt daaruit dat Christus het geopenbaarde als waarheid heeft opgevat en verstaan? Wij citeeren daartoe Spinoza's eigen antwoord in het pasgenoemde hoofdstuk:

„Want dan eerst wordt iets ten volle begrepen, wanneer het zonder woorden en beelden in het zuivere denken alleen wordt opgenomen. Christus heeft dus den inhoud der openbaring naar waarheid en ten volle verstaan. En zoo Hij die soms als wet voorschreef, deed Hij dit wegens de onkunde en verstoktheid van het volk, zoodat Hij in dit opzicht het voorbeeld van God volgde, dat Hij zich schikte naar de geaardheid van het volk. Daarom deelde Hij, zij het dan ook iets duidelijker dan de andere profeten, het geopenbaarde in omkleeden vorm en vaak door gelijkenissen mede. Vooral wanneer Hij tot hen sprak, wien het nog niet gegeven was, het koninkrijk der hemelen te verstaan. Zonder twijfel deelde Hij

aan hen, wien het vergund was de hemelsche verborgenheden te verstaan, die dingen mede als eeuwige waarheden en schreef ze niet voor als wetten. Zoodoende bevrijdde Hij hen van het juk der wet en niettemin bevestigde en versterkte Hij haar, en grifte ze diep in hunne harten."

Tegen de beschuldiging der Joden, dat Christus de Mozaïsche wet te niet gedaan heeft, zegt Spinoza in het vijfde hoofdstuk:

„Christus was gezonden niet om het rijk in stand te houden of wetten in te voeren, maar alleen om een voor allen bestemde wet af te kondigen. Nu is het ook licht te begrijpen, dat Christus de wet van Mozes in geenen deele heeft afgeschaft, daar Hij geene nieuwe wetten in den Staat wilde invoeren, en bovenal zorg droeg, niets dan zedelijke leerstellingen te prediken en die zorgvuldig te onderscheiden van de wetten van den Staat. En dat wel vooral wegens de onkunde der farizeeërs, die meenden, dat men reeds een gelukkig leven leidde, als men het recht van den Staat of de wet van Mozes handhaafde. Hoewel die wet, als reeds is opgemerkt, niets beoogde dan het welzijn van het gemeenebest en minder ten doel had, de Hebreëën te onderrichten, dan wel ze in bedwang te houden."

Maar indien Christus het Oude Testament niet

heeft afgeschaft, waarom dan het Nieuwe Testament? Om deze vraag te ondervangen, zegt hij in het twaalfde hoofdstuk:

„De Bijbelboeken worden daarom verdeeld in het Oude en Nieuwe Testament, omdat vóór de komst van Christus de profeten den godsdienst plachten te verkondigen als de wet van het land en met beroep op het verbond in Mozes' tijd gesloten, terwijl na de komst van Christus de apostelen dien godsdienst aan allen predikten als een algemeen geldende wet, alleen met beroep op het lijden van Christus. Niet dat zij in de leer van elkander verschillen, of omdat zij moeten worden beschouwd als oorkonden van een geschreven verbond; noch ook omdat de algemeene godsdienst, die tevens de redelijke is, iets nieuws was, behalve alleen voor diegenen welke Hem tevoren niet hadden leeren kennen. Hij was in de wereld, zegt Johannes de Evangelist, en de wereld kende Hem niet.”

Op den laster der Joden, dat wie het Evangelie aanneemt en in Christus gelooft niet den eenigen waarachtigen God dient, antwoordt Spinoza in het veertiende hoofdstuk als volgt:

„De leer des Evangelies behelst niets dan een eenvoudig geloof; en wel in God te gelooven en Hem te vereeren, of wat hetzelfde is, aan God te gehoor-

zamen. En wie vast gelooft dat God, krachtens de barmhartigheid en de genade waarmede Hij alles bestuurt, 's menschen zonden vergeeft, en hierdoor nog meer tot liefde jegens God wordt aangedreven, die kent in waarheid Christus naar den geest, en Christus is in Hem."

Zonder den Geest van Christus is, volgens Spinoza, gerechtigheid en naastenliefde onmogelijk. In een brief aan een zekeren Albert Burgh zegt hij:

„Want zooals ik in overeenstemming met Johannes zeide, gerechtigheid en naastenliefde is het eenig onfeilbaar kenmerk van het ware catholieke geloof en de vrucht van den Heiligen Geest. Waar deze gevonden worden, daar wordt Christus in waarheid gevonden; en waar zij ontbreken, daar vindt men Christus niet; want alleen door den Geest van Christus kunnen wij er toe gebracht worden om ons toe te leggen op gerechtigheid en naastenliefde." ⁵¹⁾

Daar hebt ge de stem van een Jood over Christus en het Christendom, die ons in de zeer populaire joodsche geschiedenis van Lady Magnus wordt voorgesteld als „een voorbeeldige Jood" die „zijn godsdienst nooit heeft verloochend." En in wien een man als Professor Dr. Martin Buber „het wezen der echt joodsche religiositeit" vindt. *) Persoonlijk be-

*) Spinoza's stem over Christus en Christendom is vooral in onze dagen van groote beteekenis, waar joodsche leiders

treuren wij het diep, dat Baruch Spinoza in zijn Godsbegrip schromelijk dwaalde. We zijn echter dankbaar voor zijn eerbiedige stem over Christus en het Christendom.

In de achttiende eeuw heeft vooral het optreden van den beroemden joodschen wijsgeer, Mozes Mendelssohn, veel er toe bijgedragen, dat men in joodsche kringen heel anders over Christus en het Christendom begon te denken; dat miskenning van zijn Persoon en werk sterk verminderde. De aanleidende oorzaken daarvan waren: 1°. Mendelssohn's beschouwing van het Jodendom, 2°. zijn standpunt tegenover Christus en het Christendom, 3°. zijn vertaling van den Pentateuch en andere Bijbelboeken in het hoogduitsch, en 4°. zijn invoeren van de duitsche taal onder de Joden van het vaste land.

1°. Mendelssohn's beschouwing van het Jodendom. In een brief aan den duitschen dichter en geëlatkundige, Johann Caspar Lavater, schreef hij als volgt: „Het Jodendom kent geen geopenbaarden

in geestdrift met elkander wedijveren om hem in joodsche eer te herstellen als een der grootste Israëlieten. In 1927, bij de Spinoza-huldiging te Jeruzalem, ter gelegenheid van de verjaring van zijn 250en sterfdag, omhelsde Prof. Joseph Klausner om zoo te zeggen de geestesgestalte van Spinoza en riep met geestdrift: „Spinoza, gij zijt weer onze broeder!” En de Spinoza-litteratuur wordt vooral in onze dagen steeds omvangrijker.

godsdienst, zooals Christenen zich dien voorstellen. De Israëlieten kennen alleen maar een goddelijke wetgeving. Wetten, voorschriften, bevelen, levensregelen, onderricht in Gods wil, hun leerende hoe zich te gedragen om het tijdelijk en eeuwig geluk te verkrijgen, dat is hun op een wonderlijke en bovennatuurlijke wijze door Mozes geopenbaard. Doch geen dogma's, geen heilswaarheden, geen algemeene stellingen. Deze openbaart de Eeuwige aan ons, gelijk aan alle andere menschen, door de natuur en de gebeurtenissen — niet door woord en schrift." ⁵²⁾

Met deze beschouwing van het Jodendom heeft Mozes Mendelssohn alle rabbinistische touwen verbroken als een draad. Zij staat lijnrecht tegenover het geheele talmudische stelsel. Om maar één voorbeeld te noemen. Volgens den joodschen godsdienst-codex hebben zij geen deel aan het eeuwige leven, „die aan de uitlegging der wet, dat is de mondelinge wet, niet gelooven en de agadoth verwerpen, zoo als Zadok en Baitoth; en die, welke zeggen dat de Schepper het eene gebod met het andere verwisselt, en dat de wet — hoewel van God gegeven — reeds lang haar bindende kracht heeft verloren, zooals de Christenen en Mohammedanen." ⁵³⁾ Maar indien het Jodendom geen dogma's en geen heilswaarheden en geen algemeene stellingen heeft, dan hebben de rabbijnsche voorschriften ook geen gezag. Dan heeft de zoogenaamde „mondelinge wet" ook geen recht

diegenen, welke haar niet erkennen, van het eeuwige leven uit te sluiten. Dan is elke Jood vrij om te gelooven en te verwerpen wat hij zelf verkiest.

Wel spreekt Mendelssohn van een goddelijke wetgeving, als het eenige dat de Israëlieten kennen, maar hij bedoelt daarmee de israëlietische Staatswet. Hij redeneert als volgt: „God, de Schepper en Onderhouder der wereld, was de Koning der (israëlietische) natie. Het burgerlijke had een heilig en godsdienstig aspect. Burgerdienst was tegelijk ook ware godsdienst. Elke misdaad, dat is elke daad in strijd met het Goddelijk gezag, als Wetgever der natie, was een misdaad tegen de majesteit, dus een vergriep tegen den Staat. Godslastering was majesteitsschennis. En wie den Sabbath roekeloos ont-heiligde, die heeft een burgerwet verbroken.”⁵⁴) Maar wat is nu de logische gevolgtrekking van deze redeneering? Toch wel deze: Indien de goddelijke wetgeving — volgens Mendelssohn het eenige wat de Israëlieten kennen — synoniem is met de israëlietische Staatswet, dan is van zelf met den val van den israëlietischen Staat ook de goddelijke wetgeving opgeheven.

Het is heusch geen wonder, dat velen van Mendelssohn's joodsche tijdgenooten hem op grond van deze redeneering beschuldigden, dat hij met het Jodendom had gebroken. Zijn verklaring, ter verde-

diging, dat alleen die wetten zijn opgeheven, die nauw met het land verbonden waren, en die met de wetten van de landen der diaspora in strijd zijn, is wat al te gemakkelijk, en lijkt er veel op, of Mendelssohn zich van de heele zaak wilde afmaken. Zelfs Dr. Simeon Bernfeld, Professor aan de hebreeuw-sche universiteit te Jeruzalem, moet van deze verklaring zeggen: „Zij is ontoereikend. Uitgaande van Mendelssohn's standpunt bestaat er geen enkele moreele grond voor de onderhouding van de ceremonieele wetten, daar de politieke eenheid van Israël reeds lang niet meer bestaat.” ⁵⁵)

Zeer belangrijk is in dit verband de meening van den welbekenden joodschen historicus en tijdgenoot van Mendelssohn, Dr. Isaak Markus Jost, dat het Mendelssohn's bedoeling was het rabbijnsche Jodendom te bestrijden. Hij zegt: „Niettegenstaande zijn strenge opvolging van de rabbijnsche wetten, plaatsen we Mendelssohn onder de tegenstanders van het rabbinisme. Ofschoon groote ijveraars voor het rabbinisme geen afwijkenden geest in zijne hebreeuw-sche schriften konden ontdekken, gelooven we toch gerechtvaardigd te zijn als wij hem als stichter van een tegenoverstaand stelsel beschouwen. Wij gaan nog verder en beweren, dat dit niet maar een toevallig uitvloeisel was van zijne schriften en hun gebruik voor de opvoeding der jeugd, maar dat hij zich volkomen bewust was van zijn doel, en zijne werk-

zaamheden heeft gestuurd in die richting, die den joodschen godsdienst een anderen grondslag gaf, dan die haar toegekend werd — om dien godsdienst te verlevendigen en te verheffen — en daardoor zijne geloofsgenooten te leiden uit de duisternis, en voor hun vijanden de wolk van vooroordeelen tegen het Jodendom weg te nemen.” ⁵⁶⁾

Mendelssohn's beschouwing van het Jodendom heeft ongetwijfeld hare fouten. Zij heeft vele Joden gebracht tot een kras rationalisme. Doch voor een zeer groote schare van hoogbeschaafde Joden was zij een voorportaal, dat hen tot het Christendom leidde. Wij komen daar straks op terug.

2°. Mendelssohn's standpunt tegenover Christus en het Christendom. Doch voor wij daarover zijn stem kunnen beluisteren, moeten wij allereerst weten of hij het Nieuwe Testament las. Wij verheugen ons deze vraag bevestigend te kunnen beantwoorden. Mendelssohn toch schrijft: „Wanneer ik in mijn eenvoudigheid het Nieuwe Testament lees, dan schijnt de natuurlijke beteekenis der woorden voor de Athanasiers (d.i. voor de orthodoxe Christenen) te spreken.” ⁵⁷⁾ Hij heeft dus, naar eigen getuigenis, het Nieuwe Testament in zijn eenvoudigheid gelezen.

En wat denkt deze joodsche denker van Christus?

Volgens Graetz heeft Mendelssohn bij gelegenheid van een onderhoud met Lavater over Christus en het Christendom, „met een zekere mate van eerbied over Jezus gesproken.”⁵⁸⁾ En naar Lavater's levensbeschrijver, Friedrich Wilhelm Bodemann, was het vooral „de philosophische achting, die Mozes Mendelssohn voor het ethisch karakter van Jezus Christus bij die gelegenheid uitsprak, welke hem Lavater's waardeering heeft verworven.”⁵⁹⁾ Over het Christendom zeide hij: „De christelijke godsdienst is geheel iets anders dan wat men daarvan wil maken. Deze wil de menschen niet alleen de toekomstige zaligheid brengen, maar wil ook onze begrippen van God, voorzienigheid en wereldbestuur veranderen.” Waarlijk een zeer merkwaardig oordeel van dezen leeraar in Israël, die in het Jodendom, op zijn best, niets anders kon vinden dan „wetten, voorschriften, bevelen, levensregelen, et cetera.”

Groot was de indruk, welke deze schijnbaar onbeduidende stem van Mendelssohn maakte. Later werden zijne discipelen de leiders van het beschaafde Jodendom op het vaste land. Sommigen dier mannen zijn in hun verhouding tot Christus en het Christendom verder gegaan dan hun meester, en hebben zich gansch en al aan Hem overgegeven als hun Messias en Goël.

3°. Mendelssohn's vertaling van den Pentateuch

en andere Bijbelboeken in het hoogduitsch. „Onderzoekt de Schriften,” zeide Christus eens tot de Joden, „want gij meent in dezelve het eeuwige leven te hebben, en die zijn het, die van Mij getuigen.” Maar de rabbijnen hebben de Schriften door zoo veel heiningen omsloten, dat de overgroote meerderheid der Joden niet verder kwam dan de omheining, en de Schriften werden geheel verwaarloosd. Zelfs Graetz, die geen hooger doel schijnt gekend te hebben dan de verheerlijking van het rabbinistische Jodendom, moest toegeven, dat de Bijbel voor de Joden van dien tijd een vreemd boek was geworden. Hij zegt:

„De Bijbel, vooral de Pentateuch, het een en het al der Joden, was hun, ofschoon velen dien van buiten kenden, zoo vreemd geworden, als ooit een eenvoudig boek. De rabbijsche en kabbalistische uitleggers hadden den eenvoudigen zin van het Bijbelwoord zoo vervalscht, dat zij daarin alles zagen, behalve het juiste en ware van zijn inhoud. Reeds in de vroegste kinderjaren hebben de poolsche schoolmeesters — anderen waren er toen niet — met de tuchtroede en met hun dreigende gebaren, het den kinderen weten bij te brengen, om de grootste ongerijmdheden in dat boek te zien. Zij vertolkten het in hun gebrekkig dialect, en hebben den tekst zoo onverstaanbaar gemaakt, dat het scheen als of Mozes in het koeterwaalsch gesproken had. De ver-

wildering van het volk, ten gevolge van gemis aan beschaving, dat hoe langer hoe erger werd, bracht het zoo ver, dat men allerlei dwaasheid en ongerijmdheid, ja zelfs lastering in de Schriftverzen legde. Zoodoende werd juist hetgeen een lafenis voor de zielen had moeten zijn, in gift veranderd." ⁶⁰⁾

Mozes Mendelssohn meende daarom zijn stamgenooten een goeden dienst te bewijzen door de duitsche (met hebreuwsche letters) Pentateuchvertaling, die hij oorspronkelijk voor zijne kinderen gemaakt had, in het licht te geven. Aangezien de Joden sinds onheugelijke tijden geen Bijbel lazen zonder kantteekeningen, liet hij ook zijn vertaling voorzien van een hebreuwsche verklaring. Haar verschijning werd door velen met vreugde begroet. Doch den rabbijnen, verstard in hun orthodoxie, scheen ze zeer gevaarlijk. Zij vreesden dat zulk een eenvoudige vertaling en verklaring aan de talmudische en rabbijsche studiën groote schade zou berokkenen. En op 17 Juli van het jaar 1779, een jaar dus na haar verschijning, werd niet alleen over Mendelssohn's Pentateuch, maar ook over alle Joden, die haar zouden lezen, de banvloek geslingerd. Mendelssohn schijnt zich daarvan niets aangetrokken te hebben. „Misschien", zoo zeide hij, „zal juist deze kleine gisting medewerken ten goede aan de zaak, die mij na aan het hart ligt." ⁶¹⁾

Mendelssohn had gelijk. Deze gestrengheid der rabbijnen werd voor vele Joden juist een prikkel om dien Pentateuch te lezen. Het verborgen brood smaakte o zoo liefelijk! En Mendelssohn's Pentateuch werd het meest gelezen boek der meer beschaafde Joden van het vaste land. Welke uitwerking dit had? Laat ons luisteren naar het getuigenis van Graetz: „Door het lezen van den Pentateuch kregen zij een nieuwe wereldbeschouwing. Als door een tooverstaf aangeraakt, groeiden voor deze jongerenschaar, die uitgemergelde gestalten van het Beth-Ha-Midrasch, geestesvleugelen, waarmede zij zich boven het donkere heden verhieven en de vlucht hemelwaarts namen. Een vurig verlangen naar weten maakte zich van hen meester. Sindsdien bleef geen gebied, hoe verborgen ook, voor hen gesloten.” ⁶²) En zoo leerden vele Joden niet alleen de Schriften kennen, maar ook Hem van Wien zij getuigen, namelijk Jezus den Messias.

Natuurlijk zag de joodsche geestelijkheid met iëede oogen de wijziging in het standpunt der beschaafde Joden tegenover Christus en het Christendom. Weldra werden deze verketterd en veracht. Het baatte echter niet. „Al de kunsten en wetenschappen, die zij met zulk een vurig verlangen en geestdrift gingen beoefenen, de gansche cultuur, wier licht voor hen opging, waren het product van het Christendom, dat hun van hun prilste jeugd af

voorgesteld was als iets verachtelijks en hatelijks. Het Christendom verscheen hun in een geheel ander licht, dan het hun door de talmudische rabbijnen voorgeschilderd was. Waar zij nu eenmaal de christelijke cultuur als beter en verhevener dan hun talmudwijsheid erkenden, waarom zou ook de christelijke godsdienst niet beter en verhevener en volmaakter zijn? Deze trok hen des te meer aan, naar mate zij van het zware juk der knechting en der vernedering verlost werden. Zoo kwam het dan, dat de verlichte Joden van Berlijn, Königsberg, Breslau e.a.p. overgingen tot het Christendom. Binnen drie tientallen van jaren ging de helft der Berlijnsche gemeente tot de christelijke kerk over." 63)

Een van Mendelssohn's intiemste vrienden, David Friedlander, maakte met andere joodsche families den bekenden theoloog W. A. Teller hun wensch bekend om tot de protestantsche kerk over te gaan, onder voorwaarde de christelijke dogma's op eigen wijze te mogen verklaren. Hoe rationalistisch Teller ook was, weigerde hij toch daarop in te gaan, en gaf hun den raad te blijven waar zij waren. Na korten tijd werden zij toch gedoopt in den naam des drie-eenigen Gods. Weldra volgden nog meer joodsche families, waaronder ook die van Mozes Mendelssohn. Zoo heeft de beweging, door Mozes Mendelssohn begonnen, de Joden uit hun rabbijnistischen en

kabbalistischen slaap wakker geschud, en velen uit hen toegankelijk gemaakt voor het Evangelie van Christus.

Iets uitvoeriger moeten wij stilstaan bij de beschrijving van de joodsche stemmen over Christus en het Christendom in de negentiende eeuw. Zij kunnen in de volgende drie hypothesen samengevat worden: 1°. Jezus was een kind van zijn tijd, een Jood gelijk alle Joden van zijn geslacht, een verkondiger van het toenmalig populaire Jodendom; 2°. Jezus was een product van het palestijnsche Esseïsme; 3°. Jezus wilde van begin af niets anders zijn dan een joodsche hervormer.

1°. Jezus was een kind van zijn tijd, een Jood gelijk alle Joden van zijn geslacht, een verkondiger van het toenmalig populaire Jodendom. Dat deze hypothese in den grond valsch is, zal ieder erkennen, die de waarheid onder de oogen wil zien. Is het geen feit dat Jezus van Nazareth dichter bij velen onzer staat, dan bij het volk — ja, zelfs de discipelen — van zijn eigen tijd? Heeft Hij dat zelf niet uitgesproken, toen Hij zeide: „Het is u nut dat ik wegga?” Was het niet de Heilige Geest, die Hem moest verheerlijken? Zeker is Hij een kind van zijn tijd! Doch dat is slechts gedeeltelijk waar. Hij is veel meer dan dat. Hij is van alle tijden. Zijn uitgangen zijn van de dagen van ouds. En omdat Hij van alle tijden is,

daarom ook van zijn tijd. Gelijk het licht der zon de verborgenste hoeken der wereld doordringt, zoo dringt zijn licht door het wereldruim aller eeuwen. Zijn licht beschijnt het verst verwijderd verleden, het dichtstbij gelegen heden, en tot de verborgenste grenzen der eeuwigheid. Tijd is slechts van betekenis met betrekking tot Hem, zoodat wij de geschiedenis verdeelen in den tijd vóór en na Hem. Een ander begrip van tijd heeft de beschaafde wereld niet.

En precies zoo als Jezus van Nazareth boven — niet buiten — de tijdgrenzen staat, zoo staat Hij ook boven — niet buiten — de nationale grenzen. Wij hooren reeds sommige lezers vragen: Stamt Jezus niet uit de Joden? Is Hij niet uit het Jodenvolk gesproten? Werd Hij niet op joodschen bodem geboren? Was de omgeving waarin Hij opgevoed werd niet joodsch? Dat is alles waar. Toch kan men op grond daarvan in geen geval beweren, dat Jezus wat zijn gedachten, beschouwingen, ideeën en plannen betreft, een Jood was gelijk alle Joden van zijn geslacht. Het is toch klaar als de zon, dat Jezus alle chauvinistische gevoelens, waarop het Jodendom van dien tijd zich zoo verhief, heeft veroordeeld. Men zou zonder veel inspanning een dik boek daarover kunnen schrijven en met de stukken de waarheid daarvan bewijzen. Hier zijn slechts eenige voorbeelden.

Het volk uit dien tijd geloofde, dat een Israëliet *per se* een van God bevoorrecht mensch was, en dat geen niet-Jood in de wereld zich met zulk een kon vergelijken in deugdzaamheid. Het bewijs van het tegenovergestelde in de joodsche geschiedenis en uit eigen dagelijksche ondervinding, ging men onverschillig voorbij. Het feit dat al het gedichtsel der gedachten des harten te allen dage enkel boos is, en de verbeelding en voorstelling van den mensch — ook van den joodschen mensch — boos zijn van zijne jeugd aan, vergat men. De geestelijke vatbaarheid tot onderscheid van goed en kwaad, was bij hen hoe langer hoe meer verstompt. Doch Jezus, die niet naar het gezicht zijner oogen richtte, zag in deze zelfverheffing de ware oorzaak der gansche joodsche demoralisatie van zijn tijd. En zonder aanzien des persoons heeft Hij Joden en niet-Joden op een en dezelfde zondaarsbank geplaatst. „Voorwaar, voorwaar zeg ik u,” zoo zeide Hij tot een meester in Israël, „zoo iemand (Jood of niet-Jood) niet geboren wordt uit water en Geest, hij kan in het Koninkrijk Gods niet ingaan.” Wedergeboorte is de eisch van Christus, voor Jood zoowel als niet-Jood, om een kind van God genaamd te kunnen worden, en Gods Koninkrijk in te gaan.

Het volk uit dien tijd heeft vooral op godsdienstig gebied zichzelf zoo overschat, dat er niets anders overbleef dan de niet-Joden te onder-

schatten, zoo niet gansch te negeeren als geen menschen zijnde. Doch Jezus, die in gerechtigheid richt, heeft hun herhaaldelijk en duidelijk bewezen, dat niet-Joden vaak veel hooger stonden dan Joden. Hoort Jezus' woorden tot een romeinsch officier: „Voorwaar zeg Ik u, Ik heb zelfs in Israël zoo groot geloof niet gevonden. Doch Ik zeg u, dat velen zullen komen van Oosten en Westen, en zullen met Abraham en Izak en Jakob aanzitten in het Koninkrijk der hemelen; en de kinderen des Koninkrijks zullen uitgeworpen worden in de buitenste duisternis; aldaar zal weening zijn en knersing der tanden.” Een ernstig woord, dat alle vermeende uitwendige voorrechten bij den wortel afsnijdt.

Het volk uit dien tijd verhief zich op zijn afkomst. „Wij zijn Abrahams zaad,” zeide de volkstrots der Joden. Maar Jezus zeide tot hen: „Indien gij Abrahams kinderen waart, zoo zoudt gij de werken van Abraham doen.” Op een andere plaats in het Nieuwe Testament lezen wij: „Meent niet bij uzelfen te zeggen: wij hebben Abraham tot eenen vader; want ik zeg u, dat God zelfs uit deze steenen Abraham kinderen kan verwekken.” Een ontzettend woord, omdat het allen joodschen roem radikaal uitsluit. Deze woorden willen zeggen: Om Abraham geloovige kinderen te verwekken, heeft God uw vleeschelijke geboorte uit Abraham niet noodig. Hij kan zulke kinderen zelfs uit deze steenen doen voort-

komen, even als Hij den eersten mensch uit het stof voortbracht. Deze zaak kan dus buiten u geschieden.

Het volk uit dien tijd heeft den tempel zoo ver-eerd, dat het grensde aan afgodendienst. Doch Jezus profeteerde en zeide: „Ziet gij niet deze groote gebouwen, en alle deze dingen? Voorwaar zeg Ik u, hier zal niet een steen op den anderen gelaten worden, die niet afgebroken zal worden.” Jezus schikte zich niet naar de vooroordeelen zijner tijdgenooten, maar getuigde van de waarheid in alles en te allen tijde.

Het volk uit dien tijd leefde in de verbeelding, dat het reeds door het bezoeken van den tempel en het brengen van offeranden Gode welgevallig was. Doch Jezus heeft hun gezegd: „Mijn huis zal een huis des gebeds voor alle volken genaamd worden, maar gij hebt dat tot een huis van koophandel en een moordenaarskuil gemaakt.” Onder voorwendsel van den dienst van het heiligdom te bevorderen, kwamen daar markt houden, ten voordeele van de offer-aars, om terstond een offer naar hunne keus gereed te hebben, en voor de vreemdelingen, om het vreemde geld in palestijnsch geld te wisselen. Doch waar was het deze kooplui, en de joodsche overheid, die hun de toestemming daartoe verleende, om te doen? Om het heiligdom te dienen en de offeraars ter wille te zijn? Geenszins. Alleen om winst te maken. Jezus,

die niet naar het gehoor zijner ooren bestrafte, wist heel goed waar het hun met al hun mooie en vrome phrasen om ging. En Hij maakte een geesel, en dreef allen uit den tempel, zeggende: „Maakt niet het huis mijns Vaders tot een huis van koophandel.”

Het volk uit dien tijd beschouwde een lang gebed als merkteeken van bijzondere vroomheid en van bijzondere beteekenis voor God. „Wie zijn gebed uitrekt,” leerden de rabbijnen, „diens gebed wordt verhoord.” Doch Jezus noemt die zaak bij haar waren naam: „een ijdel verhaal,” en de demonstratieve vroomheid, uitgedrukt in een uitwendige godsdienstigheid, noemde Hij geveinsdheid.

Jezus, een kind van zijn tijd, een Jood gelijk alle Joden van zijn geslacht, een verkondiger van het toenmalig populaire Jodendom?

Neen, duizendmaal neen! Wat zijn gedachten, beschouwingen, ideeën en plannen betreft, kan Jezus in geen geval een kind van zijn tijd en volk genoemd worden. Al zijn woorden en daden zijn doortrokken van universalisme en van den adem der eeuwigheid.

2°. Jezus een product van het palestijnsche Esseïsme. Wat wij noodig hebben in dit verband is na te gaan, in hoever de leer en de praktijk van Jezus overeenkomen met die der Esseeërs, — of daarmede

in strijd zijn. En dan beweren wij ten stelligste dat zij eene tegenstelling vormen. Wat zijn de karakteristieke hoofdtrekken van het Esseeïsme en hun praktijk?

1) Afzondering. Zij trokken zich uit het leven in de woestijn terug, om daar afgezonderd van de wereld te leven. „Want,” zegt Philo de Jood, „zij beweerden, dat gelijk door schadelijke lucht lichamelijke ziekten komen, zoo ontstaan door de aanraking met het volk allerlei ongeneeslijke zielsziekten.” Een Esseeër hield zich voor onrein niet alleen wanneer hij in aanraking kwam met een niet-Esseeër, maar zelfs met een pas ingewijde der orde, die nog niet alle ceremoniën, reinigingen en louteringen doormaakte.

2) Reiniging. In hun reinigingen stelden zij zich niet tevreden met de Mozaïsche wetten, maar gingen die ver te boven. Vreezende dat ze zich misschien onwillekeurig zouden verontreinigen, bleven vele Esseeërs zich onophoudelijk reinigen. Flavius Josephus vertelt van zijn esseeïschen meester Banus: „Zeer dikwijls baadde hij zich in koud water, beide bij dag en bij nacht, om de kuischheid te bewaren.”

3) Celibaat. Het vrouwelijk geslacht achtten zij als minderwaardig. Huwen was, volgens Philo, absoluut verboden. En Flavius Josephus zegt: „Zij zijn

op hun hoede tegen de wulpschheid der vrouwen. Het is hun overtuiging, dat geen vrouw trouw blijft aan éénen man." Het spreekt van zelf dat geen vrouw lid kon worden van hun orde.

4) Strengte waarneming van den Sabbath. De rabbijsche bepalingen en voorschriften voor den Sabbath, die zich om de bijbelsche Sabbathswet groepeerden en reeds zoo vele waren, dat de Talmud ze noemt „bergen die aan een haar hangen," hebben de Esseeërs vervuld met een ongeloofelijke kleingeestigheid. „Geen Jood," zegt Flavius Josephus, „is zoo nauwgezet in de viering van den zevenden dag, door zich van allen arbeid te onthouden, als de Esseeër." Den ganschen dag hebben zij zich van alles te onthouden, zelfs van de natuurlijke functies van het lichaam. Zulk een kleinigheid als de verplaatsing van huisraad op den zevenden dag, werd door hen beschouwd als een vreeselijke overtreding van de Sabbathswet.

5) Ascetisme. Zelfkastijding beheerschte het gansche esseeïsche stelsel. Het lichaam met al zijn voorrechten verachtten zij. Zij loochenden de wederopstanding des vleesches en achtten de ziel alleen onsterfelijk. De zielen, die eerst in fijnen ether verkeerden, zouden — tot het zinnelijke verlokt, — in een lichaam ingekerkerd zijn, en hadden nu te strijden, om van het zinnelijke en lichamelijke weer vrij

te worden. Bij den dood zou die kerker den geest teruggeven aan het paradijs. Aan de opstanding des vleesches geloofden zij niet, omdat de stof geen toekomst kan hebben.

Vergelijkt men nu deze beginselen van het Esseeïsme met de leer en praktijk van Jezus van Nazareth, wat zien wij? — Dit:

1) Terwijl de Esseeër zich terugtrok in de woestijn en afgezonderd leefde van de wereld uit vreeze van in aanraking te komen met de massa, ging Jezus van Nazareth van dorp tot dorp en van stad tot stad, zoekende de lijdenden en ongelukkigen, om hen te helpen en zalig te maken. Allen, die vermoeid en belast waren, riep Hij tot zich om hun rust te geven voor hunne zielen. Voor de kranken was Hij een Geneesmeester, voor de armen de Verkondiger van het eeuwig Evangelie, en op letterlijk alle levens-terrein was Hij werkzaam.

2) Terwijl de Esseeër zijn zaligheid zocht in de veelvuldige wasschingen en reinigingen van eigen lichaam, zocht Jezus van Nazareth den onreinen zondaar om hem innerlijk te reinigen, opdat hij ook uiterlijk rein zou worden.

3) Terwijl de Esseeër, als echte Aziaat, het vrouwelijke geslacht als minderwaardig minachtte,

zocht Jezus van Nazareth de vrouw op te heffen uit den verachten staat, waarin zij leefde. Behalve een discipel- en apostelkring, zien we ook een kring van discipelinnen zich rondom Hem scharen. Sommige van God beweldadigde vrouwen volgden Jezus op zijne reizen, om Hem uit dankbare wederliefde te dienen van hare goederen. Ja, van het begin der christelijke kerk af, vormden de vrouwen een geweldige macht in de uitbreiding van het messiaansche Koninkrijk. Wat het huwelijk betreft, heeft Jezus het niet alleen gewijd door zijn tegenwoordigheid op een bruiloftsfeest, maar Hij heeft het ook uitdrukkelijk verklaard als een Goddelijke instelling. Alleen geen ander huwelijk dan dat van één man en ééne vrouw. Wat daar buiten en daar boven gaat, is misbruik en ontaarding.

4) Terwijl de Esseeër trachtte de ontelbare Sabbathswetten slaafs te vervullen en er zelfs nog andere aan toevoegde, zoodat de Sabbath in plaats van een verhoogde vreugde en verlustiging een last en een juk werd, heeft Jezus van Nazareth, toen men Hem verweet, dat zijn discipelen aren plukten, verklaard: „De Sabbath is gemaakt om den mensch, niet de mensch om den Sabbath.”

5) Terwijl de Esseeër een asceet was en zich allerlei zelfmarteling oplegde, heeft Jezus van Nazareth deel genomen aan een bruiloftsfeest en ander

menschelijk genot, zoo zelfs, dat men van Hem zeide: „Deze mensch is een vraat en een wijnzuiper.” Voor Jezus was niet, zooals voor de Esseeërs, de materie de bron der zonde, maar het hart. Hij zegt: „Van binnen uit het hart der menschen komen voort booze bedenkingen, doodslagen, overspelen, hoererijen, dieverijen, gierigheden, boosheden, bedrog, ontuchtigheden, een boos oog, valsche getuigenissen, lasteringen, hoovaardij, onverstand; al deze booze dingen komen voort van binnen, en deze dingen zijn het, die den mensch ontreinigen.” Ten slotte hangt voor elk mensch van zijn standpunt tegenover deze vraag zijn levens- en wereldbeschouwing af.

Want indien de Esseeër gelijk heeft, dan is wereldontvluchting de meest logische consequentie. Heeft Jezus recht, dan is bekeering eisch en gevolg.

Wij zouden de tegenstellingen kunnen vermenigvuldigen, doch deze weinigen mogen volstaan om het hemelbreed verschil te zien tusschen de Esseeërs en Jezus van Nazareth. De bewering van A. Z. Cohen c.s., dat „Jezus zich volgens zijn gansche natuur zeer aangetrokken moest gevoelen door de Esseeërs, die van de wereld niets wilden weten,” ⁶⁴) is blijkens het bovenstaande absurd. Niet in de woestijn trok Jezus zich terug, maar integendeel uit de woestijn komende, ging Hij de wereld in als de overwinnaar, met het Evangelie der verlossing. Hij

bracht het morgenkrieken van een nieuwen dag: de oude menschheid vernieuwde Hij tot nieuwe jeugd.

Keeren wij tot de joodsche stemmen der 19e eeuw terug en wat wij daarvan als derde hypothese kunnen samenvatten.

3°. Jezus wilde van begin af niets anders zijn dan een joodsch hervormer.

Dat het verschijnen, optreden en werk van Jezus een reformatorischen invloed had op de joodsche religie en moraal, kan geen eerlijk mensch tegenspreken. Niet alleen op het Jodendom, maar op de gansche wereld heeft de leer en het leven van Jezus diepe sporen nagelaten. De vraag is alleen: wie geeft deze waarheid het recht tot de gevolgtrekking, dat Jezus van begin af niets anders wilde zijn dan een joodsch hervormer? Kan iemand aanwijzen, dat Jezus bij zijn optreden nieuwe wetten heeft gemaakt voor tempel, priester, offerdienst, in één woord voor den ganschen joodschen ritus? Heeft Hij soms een nieuw programma opgesteld tegenover de machten, die er waren? Als iemand dat kan aantoonen, zou dit een bewijs zijn, dat Hij een reformatorische beweging in 't leven riep met bepaalde reformatorische tendenzen. Doch wat is het geval?

Wanneer men de bron van het leven en de leer

van Jezus nagaat, moet men tot de overtuiging komen, niet alleen dat Jezus de toenmalige tradities niet heeft bestreden, geen programma's tegen de bestaande machten opgesteld, maar integendeel, die heeft gehandhaafd, gesteund. Met betrekking tot de wet zeide Hij: „Meent niet, dat Ik gekomen ben om de Wet of de Profeten te ontbinden; Ik ben niet gekomen om die te ontbinden, maar te vervullen.” Den tempel noemde Hij: „het huis mijns Vaders.” Den tempeldienst: „de dingen mijns Vaders.” De offeranden, Hij heeft ze geëerd. Den melaatsche, dien Hij van zijn melaatschheid reinigde, beval Hij: „Offer de gave, die Mozes geboden heeft.” Alleen eischt Hij, dat de verzoening met den broeder voorafga aan de verzoening met God: „Zoo gij dan uwe gave zult op het altaar offeren, en aldaar gedachtig wordt, dat uw broeder iets tegen u heeft, laat daar uwe gave voor het altaar en ga henen, verzoen u eerst met uwen broeder, en kom dan en offer uwe gave.” En hoewel de priesters, door de Romeinen benoemd, Hem niet bevielen, nochtans heeft Hij zich niet tegen hen verzet. Meer dan eens zeide Hij tot degenen, die Hij genas en reinigde: „Ga henen, toon uzelf den priester.”

Nu vragen wij: Kan men de genoemde handelingen van Jezus op welke wijze dan ook in overeenstemming brengen met de algemeen bekende methoden van hervormers? Onderzoekt slechts de annalen

der geschiedenis of gij een hervorming ontdekt, die op zulk een wijze plaats vond.

Doch in weerwil van alles, wat wij daartegen te zeggen hebben, hebben we voor de vaders van deze hypothesen allen eerbied. Vergeleken met de joodsche ideeën van voorafgaande eeuwen, was de openlijke erkenning van Jezus als Jood, en hervormer van het Jodendom, een merkwaardige wijziging van denkbeelden. Dat was een krachtige vastberaden ontworsteling aan het despotisme der joodsche traditie omtrent den persoon en het werk van Jezus van Nazareth. Met forschen ruk hebben zij zich het juk der farizeeën en schriftgeleerden van de schouders geworpen. En als wij hun hypothesen niettemin veroordeelen, is het alleen, omdat wij opgemerkt hebben, hoe zij ook heden nog door joodsche en niet-joodsche schrijvers geëxploiteerd worden voor antichristelijke doeleinden. En op een wijze, die er wel op berekend is onwetende Joden en lichtgelovige Christenen een rad voor de oogen te draaien.

Hiermede zijn wij gekomen tot de joodsche stemmen over Christus en het Christendom in de laatste honderd jaar. En wat is Jezus van Nazareth in dien tijd in de joodsche wereld beroemd geworden! Alle joodsche partijen en richtingen eischen Hem op. Men viert Hem, men bezingt Hem, men spreekt over Hem en men stelt Hem op de hoogste plaats, boven onze grootste profeten.

Welk een verandering! Schrijver dezes, die toch nog niet zoo oud is, heeft den tijd gekend, dat de naam van Jezus onder ons, Joden, met groote moeite werd uitgesproken. En nu? Hoe gansch anders spreekt men nu! Hij is de Jood *par excellence*! Zoo roepen Joden van de meest uiteenloopende gezindheid. Van waar die plotselinge verandering?

God heeft Hem uitermate verhoogd, omdat Hij zichzelf heeft vernederd, gehoorzaam zijnde tot den dood, ja den dood des kruises. Ach, wat betekent het oordeel van farizeeën en schriftgeleerden, van *Tanaim* en *Amoraim*, van *Gaonim* en *Rabanim*, wanneer God zegt: „Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in denwelken Ik mijn welbehagen heb”?! Spijt verguizing, laster, miskenning, spot, hoon en kruis, is zijn naam boven alle namen. Hij die de verachtste was, ziet, Hij is de geachtste. De Steen, dien de bouwlieden verworpen hebben, is tot hoeksteen geworden. Alles wat de vijanden gebruikten om Hem te breken, werd gebroken. En alle gebrokenen, die Hem in 't geloof aanraakten, werden geheeld.

Eindelijk hebben Christus en Christendom een voorname plaats in de joodsche wereld gekregen. Men pronkt nu met Hem en men beijvert zich om zijn pracht en schoonheid aan de natiën en vorsten te toonen. Dat er ook op den bodem der joodsche ziel een instinctieve bewondering voor en vereering van

Jezus' vlekkelooze reinheid en volmaaktheid leeft, zal ons uit de volgende citaten van vooraanstaande Joden, vertegenwoordigende allerlei joodsche richtingen en stelsels, voldoende duidelijk worden.

Joodsche historici over Christus en Christendom.

Dr. Isaac Markus Jost:

Na gehandeld te hebben over den verwarden politieken toestand in de eeuw, die aan onze jaartelling voorafgaat, vervolgt hij: „Daar verrees, na vele fantastische en snel uit elkaar spattende zeepbellen, te midden der onstuimige elementen, een nieuw verschijnsel, een phenomeen, gesproten uit de geopenbaarde joodsche leer. In wondere snelheid opgewassen verliet het met reuzenschreden den beperkten cirkel zijner geboorte en voortschrijdende en omverwerpende de breede lagen van het heidendom, bedreigde het de wereld met een algeheele omwenteling. Dit verschijnsel was het Christendom.” ⁶⁵⁾

Hij meent, dat het Christendom „recht had om reeds van den aanvang af gewichtig genoemd te worden. Onmiddellijk toch na zijn geboorte, die volkomen verborgen was voor onze oogen, trad het te voorschijn in het volle bewustzijn zijner toekomstige heerschappij.” ⁶⁶⁾

De oorsprong van het Christendom is, volgens

dezen historicus, een voortzetting van het Jodendom. Hij oordeelt: „Het is een zondigen tegen den geest der geschiedenis, wanneer men in de behandeling der joodsche annalen den oorsprong van het Christendom onverschillig voorbijgaat.” ⁶⁷⁾

En sterker nog drukt hij zich uit in het volgende: „Het kan niet worden ontkend, dat de wonder verrassende groei van dit uit het Jodendom voortgesproten Christendom gedurende een tijdsverloop korter dan een menschenleven, een verbazingwekkend feit is, — nog te merkwaardiger door zijn voortgaanden wasdom; want het ontwikkelde zich tot een geestelijke macht, die niet alleen de uit koper gegoten en uit marmer gehouwen afgoden verbrijzelde, maar ook de grooten der aarde vernederde, hun de wapens ontwringende en hen dwingende tot de ootmoedige erkenning van den Goddelijken wil. Wie zijn oogen sluit voor zulk een zegetocht, kan alleen verblind zijn door vooroordeel.” ⁶⁸⁾

Van Jezus spreekt hij als van een „diep doordringenden geest.” Hij wijst op diens „vlekkelozen wandel, onbaatzuchtige liefde tot de menschheid, nederigheid en eenvoud, en onderwerping aan zijn droevig lot.” Over het mijden van Christus' naam onder de Joden maakt hij de volgende zeer gepaste opmerking: „De Joden hebben achttien eeuwen lang de bittere ervaring gehad van wat dat woord voor

hen beteekende, en wij mogen de onwetenden niet hard vallen over hun onwil om dien naam uit te spreken. Maar ontwikkelde schrijvers zijn niet te verontschuldigen, wanneer zij dit vooroordeel in 't gevele komen en in plaats van de christelijke jaartelling altijd over de gewone jaartelling spreken." ⁶⁹ *)

Professor Dr. Heinrich Graetz:

„Hij moet zielenadel, diep zedelijken ernst en heiligheid des levens in hooge mate bezeten hebben. Zijn gansche wezen was vol van die hooge godsvrucht, die niet slechts in een ure des gebeds, of op een gewijden dag voor korter of langer tijd den mensch in stemming houdt, maar in iedere beweging der ziel met God in betrekking staat, Hem alles onderwerpt en in kinderlijke overgave Hem alles toevertrouwt. Hij was doordrongen van die liefde tot den naaste, welke hij het Jodendom ook tegenover zijn vijanden wilde inscherpen. Van hem kan gezegd worden, dat hij in de deugd van medelijden en lijdend dragen het ideaal bereikt heeft, dat het Jodendom, zelfs het farizeeuwsche Jodendom zich stelt: „Schaar u onder de onderdrukten, en niet

*) Naar aanleiding van dit citaat zouden wij willen vragen, welke verontschuldiging er bij mogelijkheid te vinden is voor Joden in een land als Nederland, om zoo angstvallig den naam te vermijden van Hem, aan wien zij alles te danken hebben wat ze bezitten en wat ze zijn?

onder de onderdrukkers, laat u smaden en scheld niet weder, doe alles ter liefde Gods en verblijd u in de verdrukking." 70)

Na de lezers gewezen te hebben op de velen in het joodsche land, die geen begrip hadden van het Jodendom, van de wet, van zijn geschiedenis; op de wetsovertreders, de tollenaars, de onwetende, geringe ambachtslieden en dienstknechten, vervolgt hij: „Voor dezen had de Sinai geen verschrikking en de profeten geen ijver; want de wetgeleerden, meer bezig met de uitbreiding der overlevering dan met onderwijzing, leerden hun de wet en de profeten niet verstaan, en leidden hen niet in den gezichtskring van dezen binnen. Tot deze volksklasse heeft Jezus zich gewend, om haar uit de verstomping der Godvergetenheid en onwetendheid, uit de modder der onzedelijkheid, de vervreemding van God en zijn gebod op te heffen. Hij voelde in zich de roeping tot redding van de verloren schapen van het huis Israëls. En zoo wist Jezus deze tollenaars en zondaren, deze verwaarloosde en zedelooze schepsels door woord en voorbeeld tot zich op te heffen en hun gemoed met liefde tot God te vervullen, opdat zij kinderen zouden zijn des Vaders, die in de hemelen is, hun hart door gevoel en heiligheid te veredelen, hun levenswandel door het uitzicht op het ingaan in het Koninkrijk der hemelen te verbeteren. Dat was het grootste wonder, dat hij volbracht heeft." 71)

Joseph Reinach:

„Het kenmerkend teeken van Jezus' ethiek is liefde. De reinste en nobelste liefde die ooit bestond — liefde jegens alle menschenkinderen, liefde jegens de armen, liefde jegens de gevallenen. Liefde is blijdschap, liefde is eisch en liefde is leven. Naar liefde heeft de mensch altijd gedorst en hij zal daarnaar blijven dorsten. En Jezus is en zal nooit ophouden een der verhevenste voorbeelden der menschheid te zijn, omdat zijn woorden en zijne verhalen en zijn poëzie zijn en altoos zullen blijven een springader der liefde.” ⁷²⁾

Lady Magnus:

„De Joden erkennen gereedelijk van Jezus van Nazareth, een geestdriftige prediker uit hun eigen ras, dat hij goed en deugdzaam was. De ethiek, die hij heeft verkondigd, staat voor hen gelijk met de ethiek, die den grondslag vormt van het Jodendom.” ⁷³⁾

Simon M. Dubnow:

„Diep uit den boezem van het Jodendom ontsproot een zedelijke, godsdienstige leer, bestemd om den brandenden dorst naar religie te lesschen, en een reorganisatie van de geheele heidenwereld te weeg te brengen. De stichters van het Christendom stonden geheel op joodschen bodem. In hun leer weer-spiegelden zich even goed de verheven zedelijke

beginselen van den farizeeuwschen leider Hillel als het beschouwend streven der Esseeërs." 74)

Joodsche geleerden over Christus en Christendom.

Professor Dr. David Castelli:

„Jezus heeft in zekeren zin in zijn persoon de profetieën van het Oude Testament vervuld. Zij bereikten in hem een hoogte van vervulling, die onmogelijk te overtreffen is. Hij was niet de machtige wereldsche monarch, want er was geen sprake meer van een wereldsch koningschap in Israël, en ijdel was de verwachting der Hebreëen in dit opzicht. Maar hij was de grootste leeraar der menschheid, die onder alle volken dat beginsel der liefde verspreidde, dat voordien beperkt was tot de grenzen van het Jodendom. Zijn woord, en daarna dat der apostelen, als hij, voortgekomen en opgevoed in het Jodendom, was een machtig middel tot verwezenlijking der nog onvervulde profetie van het Oude Testament: Jehovah zal Koning zijn der geheele aarde, in die dagen zal Jehovah een zijn en zijn naam een." 75)

Dr. Max Nordau:

Tijdens het beruchte Dreyfus-proces richtte de toentertijd bekende Père Hyacinthe Loyson een schrijven tot Max Nordau, waarin de volgende vraag: „Is U het niet met mij eens, dat het thans tijd

wordt om de groote proces-revisie te beginnen en den grooten Jood, Jezus van Nazareth, in den schoot van zijn volk terug te voeren en Hem in eere onder dat volk te herstellen?" 76)

Daarop antwoordde Max Nordau: „Jezus is geest van onzen geest, zooals hij vleesch is van ons vleesch. Wie zou het in zijn hoofd halen hem uit te sluiten van het huis Israëls? Petrus was de eenige Jood, die van hem zeide: „Ik ken dien mensch niet.” Voor zoover de Joden tot op heden niet openlijk de verheven zedelijke schoonheid van Jezus' persoonlijkheid vereeren, komt dit voor rekening van hun vervolgers, die hen hebben verdrukt, gepijnigd, vermoord in zijn naam. De Joden hebben uit de volgelingen hun oordeel over den meester gevormd. Dat was verkeerd, maar vergeeflijk in de slachtoffers van den eeuwenlangen, onverzoenlijken wreedten haat van hen, die zich Christenen noemden. Maar zoodra een Jood zich wendt tot de bron der kennis van den persoon van Jezus zelf, moet hij wel uitroepen: Behalve zijn Messiasschap, behoort deze mensch aan ons! Hij eert ons volk en wij erkennen Hem als den onze! Ook de Evangelien behooren ons, en wij erkennen die als de bloem onzer litteratuur.” 77)

Professor Dr. Gustave Gottheil:

„De grondtoon van den profetischen godsdienst

der joodsche profeten was heiligheid des levens en reinheid des harten. Liefde en barmhartigheid door de menschen onderling betoond, maakte den welbehagelijken eeredienst van den Heilige Israëls uit. De Meester van Nazareth hunner een te noemen is zeker geen oneer voor hem, zoo min als het den luister van zijn naam vermag te verdonkeren. Als hij nieuwe paarden van godsdienstige waarheid toegevoegd heeft aan hun geestelijke nalatenschap en levenswoorden gesproken, die de diepste bronnen van het hart raken, waarom zouden wij — Joden — dan niet trotsch zijn op hem?" 78)

Dr. C. G. Montefiore:

„Hier (in de Evangeliën) maken wij kennis met een nieuwe oorspronkelijke leer, wier vruchten voor immer behooren tot den uitsluitenden roem van het Christendom. Ze heeft tweeërlei uitgangspunt: Vooreerst het vurig verlangen en de brandende ijver tot redden en verlossen, en ten tweede de zeer bijzondere houding van den Meester tegenover de zondaars en de zonde. De rabbijnen en de rabbijnische godsdienst is zeer sterk op het punt van berouw, dat in hun oogen alleen door de wet in waarde wordt overtroffen. Maar wij vinden daar, naar mij voorkomt, niet dezelfde hartstochtelijke begeerte om dat berouw te wekken, om de verlorenen te redden en de zondaren te verlossen. Dat geen enkele ziel uitgesloten is van de mogelijkheid om uit de slavernij

der zonde vrij te worden, en den arbeid der ontferming en der liefde onder de gevallenen en verstootten, zoek ze in de synoptische Evangeliën en hun held. Van zoo iets wist men vroeger ter nauwernood. En het verlossingsplan dat hij ontvouwde, was even nieuw als wijs." 79)

Zeer interessant en mooi zijn ook de volgende woorden van dezen joodschen geleerde over het verlossingswerk: „Jezus schijnt een bijzonder inzicht gehad te hebben in de natuur van sommige zonden, en in de mogelijkheid der verlossing voor sommige zondaars. Hij zag een zekeren ootmoed in sommige zondaarszielen nog niet verwoest door de zonden, juist zooals hij in andere een zekere koude, vormelijke zoogenaamde deugd zag, practisch gelijk aan de zonde en veel minder geschikt tot herstel. De wettische overdreven letterknechterij en de hoogmoed, die prat op eigen gerechtigheid elke aanraking met het onreine schuwt, vervulden hem in 't bijzonder met weerzin. Of hij even groot geduld met deze zonde en zondedienaars gehad heeft als met de anderen mag misschien betwijfeld worden. Maar het komt mij voor, dat zijn aanklacht tegen formalisme en hoogmoed, zijn contrast-teekening van den ootmoedigen tollenaar en den eigengerechten farizeeër nieuwe en blijvende bijdragen vormen voor moraal en religie. Wanneer de joodsche lezer deze tegenkomt in de synoptische Evangeliën, erkent hij

deze nieuwe waarden. En als hij oprecht is, huldigt hij ze met dankbaarheid." ⁸⁰⁾

Sprekende over Jezus, zegt hij: „Er zijn trekken in het beeld van Jezus, die mij als beeld, in elk geval eenig voorkomen, en waarvan ik geneigd ben om te denken dat ze niet slechts beeld, maar portret zijn. Ik bedoel die trekken, zooals zijn nederigheid en zijn gezag; zijn strengheid en zijn zachtheid; zijn groote vroomheid en zijn groote reinheid; zijn schijn van ascetisme en zijn gebrek aan ascetisme; zijn voortdurende gemeenschap met God en zijn medelijdend omgaan met zondaren; zijn haat tegen de zonde en zijn krachtdadige vriendelijkheid en sympathie voor de verschoppelingen en verlorenen. Deze trekken zouden aanmerkelijk in aantal kunnen vermeerderd worden, maar voor mij zijn ze voldoende om daaruit te besluiten, dat Jezus oorspronkelijk was — oorspronkelijk in zijn wezen zoowel als in zijn levenswijze: een nieuw phenomeen onder de Joden, dat zich bijna nooit meer herhaalde." ⁸¹⁾

Professor Dr. Kaufmann Kohler:

„Wij worden zeer bijzonder bepaald bij dien grooten volksredenaar van Galilea, den prediker van de bergrede, den verkondiger van een nieuw verbond, van een nieuwe liefdewet, volgens de aanspraken van het Christendom. En wij hooren het zacht zilveren geluid van dezen volksprofeet, wan-

delende te midden der onwetenden en verlorenen, de massa tot zich trekkend door zijn fijngevoelde gelijkenissen en hun de blijde boodschap brengend van den allen liefhebbenden Vader in de hemelen. Hij mengt zich onder zondaren en zegt: „Ik ben de goede Herder, die de negen en negentig schapen in de schaapskooi verlaat om het eene verloren schaap te zoeken en weder te brengen.” Hij zet zich te midden der verlorenen en verworpenen en zegt: „Die gezond zijn hebben den medicijnmeester niet van noode, maar die ziek zijn.” Hoor hem leeren: „Weest niet toornig tegen uwen broeder! Wederstaat den booze niet! Hebt uwe vijanden lief! Zegent hen, die u vervloeken en doet wel degenen, die u haten!” Of zie, hoe hij een klein kind in het midden zet met de woorden: „Wordt gelijk de kinderkens en gij zijt niet verre van het Koninkrijk der hemelen.” En als een vrouw tot hem gebracht wordt, gegrepen in overspel en wachtend haar vonnis, luidt het: „Wie onder u zonder zonde is, werpe eerst den steen!” En tot de vrouw: „Ga heen en zondig niet meer!” Daar is een wondere muziek in die stem, een onbegrensde genade in dat verheven gelaat. Daar gaat een onuitsprekelijke bekoring uit van ieder woord uit dien gezegenden mond.” ⁸²⁾

Men kan het zich gemakkelijk indenken, wat er in dezen grooten joodschen geleerde omging, toen hij nadenkende over het leven en den arbeid van

Jezus, uitriep: „Hij was daadwerkelijk de verlosser van den arme, de vriend van den bedroefde, de trooster van den verslagene. Hij schonk, beide door zijn leven en zijn dood als een man van smarten, dieper bedoeling en verhevener beteekenis aan het lijden, de krankheid, de zonde. Het leven ontving door hem een nieuwe heiligheid, en hooger bezieling. En zooals hij voortging te zoeken en te verlossen de verloren schapen van Israël, zoo ging de kerk in zijn naam gesticht voort te verlossen de armen, de onwetenden en de verwaarloosden in alle klassen der maatschappij. Christendom was het Evangelie voor armen en verachten. Vandaar dat alle werken van liefde, barmhartigheid en philanthropie, die onder de Joden gekweekt werden, een nieuwe en machtige beweegkracht, en een breeder en wereldwijden blik ontvingen onder het kruis.” ⁸³)

Professor Dr. Martin Buber:

„Het Christendom openbaart den drang van den godsdienst tot de daad, die in opstand kwam tegen de meer en meer verstarrende en van het leven vervreemde vormelijkheid van het toenmalige Jodendom. Het is die geestelijke revolutie, die verkeerdelijk en misleidend oer-Christendom genoemd wordt, maar die met veel meer recht, alhoewel in een anderen zin dan in den historischen, oer-Jodendom kan heeten. Want zij heeft veel meer met het Jodendom te maken, dan met wat men heden ten dage als

Christendom voorstelt. Het is een eigenaardig verschijnsel der Galoethpsychologie, dat wij — alleen maar omdat vreemde elementen zich bij het uiterlijke van deze beweging hebben aangesloten — het toelieten, ja zelfs daartoe bijgedragen hebben, dat dit beteekenisvolle hoofdstuk uit onze geestesgeschiedenis verwijderd werd. Alles wat in het oorspronkelijke Christendom niet eclectisch was, maar schepend, was feitelijk niets anders dan Jodendom. Het was het joodsche land, waarin deze geestelijke revolutie ontbrandde, het waren oeroude joodsche gemeenschappen, uit wier schoot zij voortkwam, het waren joodsche mannen, die haar over het land verspreidden, het was het joodsche volk waaraan zij verkondigd werd, en haar inhoud was niets anders dan de vernieuwing van den godsdienst der daad in het Jodendom.”⁸⁴)

Professor Dr. Harry A. Wolfson:

„Wij zijn in alles, wat richting aan ons leven geeft, en in wat ons gezichtspunt bepaalt, door en door christelijk geworden, want ten slotte hebben we allen Christus aanvaard, zooal niet in den theologischen zin, dan toch zeker in den historischen en cultureelen zin. Wij zijn het er allen over eens geworden, dat het Christendom noodzakelijk is tot den vooruitgang der menschelijke beschaving, wat toch eigenlijk een andere uitdrukking is voor het orthodoxe geloofsartikel: dat wij Christus behoeven voor

de verlossing onzer ziel. En inderdaad, al bekennen wij niet openlijk, dat Christus de beloften der profeten vervuld heeft, we bouwen toch voort op de stelling, dat de moderne beschaving de vervulling is van de beloften van Christus." ⁸⁵⁾

Constantin Brunner:

Hoe Christus gezien en gehoord moet worden: „Voor wie Christus een levende gestalte en een levend woord wordt, die moet voor het eerst van zijn leven zien en hooren met andere oogen en andere ooren, en niet met eigen oogen en ooren." ⁸⁶⁾

Over den persoon en het wezen van Christus: „Christus is zoo groot als zijn uitwerking in de wereld groot is, en grooter nog is Christus in zichzelf. Ik zeg altijd Christus, niet Jezus. Laat mij altijd Christus zeggen en zeg gij ook altijd Christus. Zijn wezen eischt den bijzonderen naam, niet den menschelijken. Hij die in zijn leven als mensch den naam Jezus gedragen heeft, is één geworden met den eeuwigen Geest. Zooals de stroom in den Oceaan, zoo heeft hij zichzelf met zijn naam verloren." ⁸⁷⁾

Op een andere plaats in hetzelfde werk zegt deze waarlijk merkwaardige joodsche wijsgeer: „Christus als geopenbaarde waarheid, als de levende geestelijke waarheid, heeft lief, die hem liefhebben, en die in hem weer door de waarheid geliefd worden. „Die

in Mij gelooft, die gelooft in Mij niet, maar in Hem, die Mij gezonden heeft." (Joh. 12 : 44, 45). „De Vader zelf heeft u lief, omdat gij Mij liefhebt." (Joh. 16 : 27). Christus is de uit den Geest des Vaders geborene. Door zijn openbaring worden „die de Vader trekt" geestelijk wedergeboren. Het beeld is oud, maar hier is het waarheid: Christus de zon, zijn openbaring de stralen der zon, die het leven wekken." ⁸⁸⁾

Over Jezus' leer: „Nooit heeft een mensch gesproken als deze mensch. Gesproken, wat niemand verstond. Maar de ooren, die niet hoorden wat hij zeide, hoorden toch hoe hij het zeide. Het matelooze zelfbewustzijn in zijn rede, dat boven hen allen en al het hunne en tot hun God zich verheffende, ja dat zich op Gods plaats stellende, — dat werd gehoord en dat kon niet verdragen worden, zonder dat eenigen zeiden: hij is buiten zijn zinnen, en anderen: om dit woord moet hij sterven. En daarom moest hij sterven." ⁸⁹⁾

Over de toenmalige joodsche leiders en hun verhouding tot Christus: „Zij wisten van de idee des Jodendoms, van Jehovah en zijn openbaringen niets dan het tegenovergestelde, en zij stonden met hun duisternis tegenover den nu eindelijk weer doorbrekenden zonneschijn der profetie, tegenover den grootsten profeet, zoo totaal blind, zoo bewust blind.

zoo geheel verhard en ongeschikt om te zien, als de Joden nog nooit tevoren gestaan hadden . . . De rabbijnen hadden geen vermoeden, hoe zij met hun quasi-wetenschappelijk stelsel zichzelf en het ware Jodendom, het profetische Jodendom, in het licht stonden, en hoe zij tegenover hun bestemming om het Godsrijk onder de volken op te richten, juist te dien tijd het meest vijandig optraden, toen het oogenblik gekomen was, dat de grootste der profeten, groter dan Mozes, onder hen opstond. Deuteronomium 34 : 10 zegt: „En er stond geen profeet meer op in Israël gelijk Mozes,” en hierbij teekent Levi ben Gerson in zijn pentateuchcommentaar aan: „Zeker, er stond geen profeet meer op gelijk Mozes, die slechts een profeet in Israël was, maar er zal een ander komen, die ook profeet der Heidenen zijn zal, Koning Messias.” Dat deze in Christus gekomen is, dat weten de rabbijnen niet, wisten althans de toenmalige rabbijnen niet. Dat vermoedden zij niet, dat zij in Christus tegen de Godsidee, dat zij door hun erbarmelijke dwaze inbeelding uit den mond Gods, „uit den mond der Almacht,” ספי הגבורה (waaruit zij in gewrongen overprikkeling telkens nog erbarmelijker overlevering ספי הגבורה voortbrachten), — dat zij in Christus tegen den mond Gods zelf streden ” 90)

Over Christus en zijn verhouding tot het Jodendom: „Christus was het belichaamde Jodendom: het

joodsche beginsel, zijn wil in geschiedkundige beteekenis, zijn geestdrift, zijn liefde, zijn diep gevoelsleven, zijn toorn, zijn welsprekendheid. Christus zelf is zich bewust de idee van het Jodendom te zijn, het persoonlijke Jodendom. De zetel van het Jodendom was nooit elders dan alleen in zijn boezem, in zijn hart, in zijn ikheid, en zoo wijst hij daarop, als het Jodendom, waarvan geen tittel of jota zal vergaan: Ik ben niet gekomen om te ontbinden, maar te vervullen (Matth. 5 : 17, 18), — en daarmee tevens op zich zelf als den vervuller." ⁹¹)

Dr. Isidore Singer:

„Jezus, die niet alleen een wonderlijke midraschist, maar ook een groot wetgeleerde was, een pilpulist eerste rang, en die daarom de waanwijzen, door de priester-clique gezonden en om hem in hun spitsvondige strikken te vangen tot niets kon reduceeren, achtte het als zijn levenstaak, om het joodsche volk, zijn geliefde landgenooten, tot een geestelijke lijfwacht van den God van Amos, Micha en Jesaja te vormen.

Doch de timmerman van Nazareth, die in de voetstappen van zijn groot voorbeeld, Rabbi Hillel, wandelde, was ook een diepe filosoof en zedekundige denker, een palestijnsche wederga van Socrates. Gelijk de bijzondere verdiensten van den laatsten daarin bestond, dat hij de eerste was, die de grieksche

philosofie van de wolken nederbracht, dat is van de duizelingwekkende hoogten der abstracte speculatie, waar zijn voorgangers haar hielden, slingerende boven de hoofden der gemiddelde Atheners, zoo kan Jezus er ook aanspraak op maken de eerste profeet in Israël geweest te zijn die tot het volk in eenvoudig proza sprak. Hij ontwarde de streng van de mystieke poëzie der oude zieners. En als gevolg van zijn onnavolgbare litteraire begaafdheid heeft hij ons in zijne spreken een bewonderenswaardige midraschistische *Pirke Aboth*, tractaat nagelaten, een stelsel van diep ethische filosofie voorgedragen in kinderlijke taal." 92)

Op een andere plaats zegt hij: „Ik beschouw Jezus van Nazareth als een Jood onder de Joden, een — Wien het geheele joodsche volk leert liefhebben. Zijn leer heeft een geweldigen dienst aan de wereld gedaan door de kennis van den God Israëls aan honderden en millioenen menschenkinderen te brengen." 93)

Professor Dr. Morris Jastrew:

„Met de verschijning van het Christendom openbaart zich een nieuw element in de oude wereld. Jezus vertegenwoordigt de volkomen breuk tusschen het nationalisme en de godsdienstige aspiratie. Zeker, de breuk was onvermijdelijk en een logisch gevolg van het standpunt der profeten, maar het

werd practisch pas een feit in de dagen van Jezus, toen de elkander bestrijdende stroomingen in Palestina hun hoogtepunt bereikten. De zedeleer van Jezus belichaamd in de redevoeringen en gelijkenissen der Evangeliën sluit onmiddellijk aan bij den geest der profeten en der psalmen. Hij bestrijdt de meening als zou de letterlijke vervulling der wet de toetssteen wezen voor het godsdienstig leven. Hij vindt het geneesmiddel voor het lijden, het ongeluk en het kwade in de wereld in hetzelfde verheven vertrouwen, dat we in de psalmen ontmoeten, en het is niet toevallig, dat de laatste woorden, die ons van hem zijn overgeleverd een aanhaling bevatten van een psalm, die den man van smarten en van lijden teekenen. In dit alles is Jezus eenvoudig de opvolger der profeten en der psalmisten. Het punt waar zijn leer zich van de oudere idealen scheidt, is de volkomen breuk tusschen een nationalistische opvatting van de Godsregeering zoowel practisch als theoretisch. De woorden van Jezus, die de basis vormen van de Evangelieverhalen — de kern waar de geschiedenis van Jezus zich om groepeerde — openbaren ons evenzeer zijn ware persoonlijkheid, als den diepen drang van zijn geest en de juiste richting zijner gedachten." 94)

Na de aandacht zijner lezers op de zaligsprekingen gevestigd te hebben, als een illustratie voor de zuivere harmonie tusschen Jezus en de Oud-Testamentische profeten en psalmen, gaat hij voort:

„In de drie merkwaardige hoofdstukken van Mattheus (5, 6 en 7), die als de quintessence der ethiek van Jezus mogen beschouwd worden, is ternauwernood van eenige toespeling op ritueel sprake, behalve bij wijze van protest tegenover den overdreven nadruk op uitwendige godsdienstige verrichtingen, juist op dezelfde wijze als we dat hooren bij de profeten zoowel voor als na de ballingschap. De leer van Jezus vertegenwoordigt alzoo het hoogtepunt der beweging, die bij Mozes beginnende meer dan duizend jaar lang, voerde tot een beschouwing der Godsregeering, waarbij rechtvaardigheid en genade in de plaats treden van macht, willekeur en ritueel als levensbestemming, en de volmaaktheid van het karakter in plaats van de bevrediging der wereldsche eierzucht.”⁹⁵⁾

Professor Dr. Albert Einstein:

Op de vraag van „The Saturday Evening Post” correspondent, in welke mate hij door het Christendom beïnvloed is, antwoordde deze groote natuur- en wiskundige: „Als kind ontving ik onderricht in beide: den Bijbel en den Talmud. Ik ben een Jood, maar het schitterend beeld van den Nazarener heeft een overmeesterenden invloed op mij.” Aangaande de bewering, dat vele van de uitdrukkingen van Jezus slechts omschrijvingen zijn van andere profeten, zeide hij: „Niemand kan het feit ontkennen dat Jezus heeft bestaan, en dat zijn woorden wonder-

schoon zijn. Zelfs al hebben sommigen ze eerder geuit, niet een van hen heeft ze zoo goddelijk uitgedrukt als hij." ⁹⁶⁾

Dr. Friedrich T. Aschkenazi:

„Joden, leest de Evangeliën! Luistert toch naar de altijd schoone, altijd frissche, als van den dauw der jeugd doortrokken woorden, opwellende uit de diepte zijns harten voor u, zijne boven alles bemindschapen van het huis Israëls. Woorden geschreven en verzegeld met zijn hartebloed. Hij, een onzer eigen zonen, die in leven noch in sterven een plaats vond, waar hij het hoofd kon neerleggen. En nochtans bezat hij de liefdemacht der genade om te zegenen hen, die inderdaad niet wisten wat zij deden." ⁹⁷⁾

Deze schrijver gaat zelfs zoo ver, dat hij Jezus belijdt als Messias, hoewel nog niet als den Messias: „Jezus van Nazareth was een Gezalfde Gods, de laatste en meest volmaakte bloesem aan den boom der openbaring. Hij is bloed van uw bloed, been van uw been, die kwam tot de verloren schapen van het huis Israëls om hen terug te voeren tot hun hemelschen Vader. Hij was de laatste martelaar in de rij der profeten, die stroomen van liefde en rechtmatigen toorn over uw hoofden uitgoot." ⁹⁸⁾

Israël Zangwill:

Op de vraag, of hij zich met de bewering van Dr.

Kaufmann Kohler kon vereenigen, dat negentien eeuwen geleden, aan de oevers van Galilea, de geestelijke dageraad opging, dien het toenmalige Sanhedrin niet erkende? antwoordde Israël Zangwill: „Niet slechts de dageraad, maar de zon in al haar kracht en heerlijkheid.” 99*)

Rabbijnen, orthodoxen en liberalen, over Christus en Christendom.

Rabbin Dr. G. Klein:

„Toen de volheid der tijden daar was, toen de weg gebaad en de geesten bereid waren, toen de zielsangst zijn toppunt bereikt had en het hart als versmolt in uitzien en verlangen — toen werd de grootste der menschen geboren: Jezus van Nazareth, de stichter van het Christendom, het Christendom der liefde. Hij blijft voor alle tijden en alle menschen het groote voorbeeld, waarop wij behooren te gelijken. Ja, als alle godsdienstige ceremoniën en vormen zullen voorbijgegaan zijn en vergeten, dan zal ééne belijdenis zich handhaven, namelijk deze: God is liefde; en die in de liefde blijft, blijft in God.” 100)

*) In een korte studie over Israel Zangwill zegt een joodsche schrijver: „In zake den godsdienst helde hij tot het Christendom over. In de voorstelling, die hij zich maakt van den ideëelen godsdienst, vindt hij troost in Christus. „On Zangwill” bij G. Abrahams, Jewish Chronicle Supplement, Aug. 1926.

Rabbiijn Dr. Stephen Wise:

„Zelfs als Jezus niet uit Israël was voortgekomen, zelfs als hij geen verband hield met het volk Israël, dan nog wordt het tijd, dat Israël zich bezinne op zijn verhouding tot den man, die bijna twee duizend jaar lang de wereld heeft ontroerd zooals geen enkele . . . Het is geen geringe vreugde of onedele trots onzerzijds als het huis Israëls erkent, vereert en bemint Jezus — den Jood.” ¹⁰¹⁾

Rabbiijn Dr. Nathan Porges:

„Zelfs de meest oprechte Jood moet zonder aarzeling bekennen, dat Jezus in het geweldig succes en gevolg van zijn leven, een figuur van de hoogste orde in de geschiedenis van den godsdienst geworden is. En dat de edele mensch, het reine karakter, de hartveroverende, liefelijke persoonlijkheid naar voren treedt met onmiskenbare realiteit, zelfs ondanks den mystieken sluier, die hem omhult. Het feit dat Jezus een Jood was moet, naar mijn meening, in plaats van een bezwaar, juist bijdragen tot het erkennen van zijn hooge beteekenis, en het is mij een volkomen raadsel, waarom een Jood over Jezus zou denken of spreken anders dan met den grootsten eerbied.” ¹⁰²⁾

Opperrabbiijn Emil Levy:

„Hoe groot ook op sommige hoofdpunten het verschil moge wezen tusschen Christendom en Jodendom, toch naderen zij elkander in hun oorsprong en

in een gemeenschappelijken grond, n.l. de liefde van God en van menschen. Door de verkondiging van de superioriteit van den geest over de stof, en het beginsel der onsterfelijkheid der ziel en een toekomstend leven; door het aandoenlijk en dichterlijk vermaan altijd te streven om het Goddelijk voorbeeld te benaderen in een liefdevol, nederig, ootmoedig en rein leven, heeft Christus een onmetelijken dienst aan de menschheid en aan den voortgang der beschaving bewezen." 103)

Rabbijn Dr. Joseph Krauskopf:

„Ik doe voor niemand onder in de erkenning van den beschavenden invloed, die er uitgaat van den man van Nazareth. Ik ben bereid hem zoo hoog te waardeeren als iemand ter wereld. Al kan ik niet zeggen dat hij het was, die de Goddelijkheid menschelijk maakte, ik ben bereid hem den voorrang te geven onder degenen, die de menschheid Goddelijk maakte." 104)

Rabbijn Leonard Levy:

„Ik heb niets dan verachting over voor de zulken, die in Jezus van Nazareth niets bewonderenswaardigs zien. Ik kan geen achting hebben voor menschen, die in den Nazarener geen oorzaak vinden tot den diepsten eerbied. Persoonlijk beschouw ik hem als een der grootste geestelijke leeraars, die de wereld ooit heeft gekend. Ik zie op hem als een der

edelste geestelijke voorbeelden, die de menschelijke samenleving ooit het voorrecht had te aanschouwen. Wij hebben een groot geloof in het nobel getuigenis van zijn leven, in de schoonheid van de leer, die met zekerheid aan hem kan toegeschreven worden. Wij voelen een diepe bewondering voor het reine leven, dat hij voor de menschheid ten offer bracht." 105)

Rabbijn Harris Weinstock:

Deze leeraar in Israël verhaalt van een merkwaardig voorval uit zijn jeugd. Eens verscheen een jongen in de joodsche school met een boek, waarin de naam Jezus voorkwam. Toen de rabbijn dat gewaar werd, ontstak zijn toorn en riep hij verontwaardigd uit: „Wat een heiligschennis!" Hij durfde het boek niet aanraken, maar hield een hartstochtelijk verhoog tot zijn leerlingen over het vreeselijk lijden dat de Joden van wege Jezus getroffen had. De woorden van den rabbijn bleven den jongen bij en behielden vele jaren lang hun invloed op zijn denken en doen. Ook hij was ten volle overtuigd, dat Jezus de oorzaak was van al het joodsche lijden. Totdat hij een Nieuw Testament in handen kreeg. En het leven van Jezus het onderwerp werd van een diepgaande studie. „Ik overwoog," zoo schrijft hij, „diens woorden uit de Evangeliën met gezetten ernst. En het beeld van dat groot en bewonderenswaardig leven werd een geheel ander dan datgene, wat mijn eerwaardige, godvruchtige, maar onweten-

de hebreeuwsche leeraar mij destijds afschilderde." 106)

En na een kort overzicht van wat hij niet in het Nieuwe Testament vond, beschrijft hij wat hij er wel vond, in de volgende woorden: „Ik kwam tot de ontdekking, dat Jezus het zich tot taak had gesteld den nederige te verhoogen en de goddeloosheid der hooggeplaatsten bloot te leggen. Ik zag, hoe hij zich met hart en ziel, en gansch zijn wezen gaf aan de armen, de kranken en de noodduftigen. Hij zeide: „Ik ben niet gekomen tot degenen, die gezond zijn, maar tot degenen die ziek zijn." Ik vond hem te zijn een mensch vol mateloos mededoogen en grenzenloozen zedelijken moed, niets beoogende dan door woord en daad de groote zedewet van Mozes en de profeten te verkondigen en in zijn dagelijksch leven een letterlijke vervulling te geven van het groote gebod: Gij zult uw naaste liefhebben als uzelfven." 107)

Dat de Joden vervolgd zijn door de zoogenaamde Christenen, weet hij even goed als eenig ander. Maar „hoe ter wereld Jezus aansprakelijk gemaakt kan worden voor zoodanig gedrag zijner misleide volgelingen, is onbegrijpelijk. De wilde wreede vervolgingen, waaraan de Joden honderden jaren lang bloot stonden, werden door niemand ernstiger betreurd dan door den verstandigen Christen zelf, die

deze geschiedenis van moord en bloedbad, geweld en pijniging beschouwt als een vlek op den schoonen naam van de leer van Jezus, sinds Christendom, en een smet op de gedachtenis van den zachtmoedigen Nazarener, sinds Zaligmaker geheeten." ¹⁰⁸)

Hij herinnert het joodsche volk aan het feit, dat „zonder Jezus en zonder Paulus, de God van Israël tot op heden de God zou zijn geweest van een handvol menschen, de God van een onbeduidenden, onbekenden stam; de verheven zedeleer van Mozes zou dan beperkt zijn gebleven tot de dun gezaaide joodsche geloovigen, en de groote menschenwereld van mannen en vrouwen zodoende oneindig armer zijn van wege het gemis dezer gezegende zedeleer." ¹⁰⁹)

En dan gaat deze rabbijn voort met een beroep op zijn volk: „Laat de Jood, de eeuwenlange vervolging en smarten ten spijt dankbaar zijn, dat er een Jezus was en een Paulus. Laat hem toch ten volle waardeeren het feit, dat door den wonderen invloed dezer heldenfiguren, de roeping van den Jood oneindig beter werd vervuld en zijn leer verspreid tot de verstgelegen hoeken en grenzen der wereld door het Christendom, dat millioenen heeft gebracht en nog brengt tot leven en bezieling." ¹¹⁰)

Hij verheugt zich en is blijde, dat „de afschuw, die

alleen reeds bij het noemen van Jezus' naam de joodsche harten vervulde al de eeuwen der vervolging, plaats maakt in het gemoed van den modernen Jood voor zuivere waardeering van de schoonheid en den adel van het karakter van Jezus. Zijn wijsheid en beminnelijkheid, belangeloosheid en liefde voor de menschheid, zijn drang om te leven in den geest der profeten en in zijn persoonlijk leven de zedewet van het Jodendom te beoefenen, worden gaandeweg beter begrepen, zoodat de moderne Jood Jezus beschouwt als een der grootste giften, die Israël aan de wereld heet geschonken. En het is daarom, dat deze zich met trots Jezus toeëigent als bloed van zijn bloed, vleesch van zijn vleesch." ¹¹¹)

Rabbijn Salomon Freehof:

„Jezus' persoonlijkheid was zoodanig, dat ze een machtig bewijs was voor zijn Goddelijk Zoonschap. De Goddelijke geest openbaarde zich in zijn woorden en daden. Hij maakte, misschien meer dan eenig ander profeet of heilige, op de wereld den indruk van een kind des levenden Gods . . . En nog is hij als een levende metgezel van tallooze levens. Geen Mohammedaan kan zingen: „Mohammed, liefste mijner ziel," zoo min als eenig Jood van Mozes, den wetgever, kan zeggen: „U heb ik noodig ieder uur." De geest van Jezus is niet die van leer of organisatie. Deze dingen werden hem als toegevoegd. Het was een geest van rechtstreekschen invloed. Hij bracht

door zijn tegenwoordigheid God in contact met den mensch. Hij maakte de Godheid tot iets persoonlijks voor duizenden en duizenden vereerders, en uit dankbaarheid aanbad het nageslacht zijn persoon als een Goddelijke." ¹¹²⁾

Jodendom met Christendom vergelijkende, zegt hij:

„Het Jodendom is lijdzame tucht, en Christendom is plotselinge verlossing; het Jodendom houdt verband met sociale ontwikkeling, het Christendom is een persoonlijke omwenteling. Daar is een dynamische kracht in het Christelijk geloof, die de zielen der menschen op het kalmste oogenblik van hun zelfgenoegzaamheid in verrukking kan brengen, hun geestelijk organisme uit elkaar doen spatten en het op nieuwen grondslag weer opbouwen. De verloochening van het natuurlijke leven en een plotselinge innerlijke omkeer zijn typisch in het leven der grootste historische Christenen en schijnen het karakteristieke van het Christendom te zijn." ¹¹³⁾

Zeer belangrijk is ook wat deze rabbijn van het Christendom verwacht in de toekomst:

„Aan een vleeschelijk verdorven, door genot verblinde wereld, zal het Christendom, als het zijn stem kan doen hooren, altijd een boodschap te verkondigen hebben. En het zal altijd de kracht vinden om die te verkondigen. Het heeft innerlijke krachtbronnen.

Zijn energie kan niet berekend worden. Het geloof, dat een Paulus en een Augustinus, een Franciscus van Assisi en een Luther heeft bekeerd, is machtig ieder ander en in elken tijd te bekeeren. Het Christendom kan nog zijn verbrekende kracht openbaren, een vleeschelijk verdorven eeuw doen opwaken tot de blijdschap des geestes, en gewillig maken om die wereld te verliezen, zoo zij slechts haar ziel kan herwinnen." ¹¹⁴)

Joodsche kunstenaars over Christus en Christendom.

De ware kunstenaar vertolkt de drijfveeren en beginselen, die een volk bezielen. Zijn streven is niet om door zijn onderwerp te behagen, maar om uiting te geven aan wat zijn innerlijkst wezen ontroert en die ontroering ook bij anderen te wekken. En waar wij bij den joodschen kunstenaar zoeken naar zijn opvatting omtrent den Christus en het Christendom, is het ons daarbij te doen om de opvatting van het volk in zijn diepste wezen. Het is overbekend, dat het joodsche volk niet rijk is aan beeldende kunstenaars. Maar des te belangrijker is de opvatting dier weinige aangaande Christus en het Christendom.

Twee meest bekende joodsche kunstenaars zijn Mordechai Antikolsky uit Rusland en Jacob Epstein in Engeland. En een der beste joodsche schilders is Wilhelm Wachtel uit Weenen.

Mordechai Antikolsky:

Hij is beroemd geworden door zijn twee beelden: „Christus voor het volk” en „Christus aan het kruis.” Van dit eerste zegt de niet-joodsche kunst-criticus, Stratoff: „Het is de beste en meest treffende weergave van Christus.” Hij vindt alleen, dat er te weinig energie uit spreekt. „Want,” zegt hij, „Jezus was een zeer krachtige persoonlijkheid.”

Jacob Epstein:

Hij trachtte de vermeende fout van Mordechai Antikolsky te ontgaan door zijn beroemd en vooral door roomschen becritiseerd beeld: „Christus, de proletariër.” Hij stelt Jezus voor zeer gespierd en vol levensenergie, werkende in de timmermans-werkplaats met al zijn kracht en persoonlijkheid. Dit beeld is ongetwijfeld wat eenzijdig, maar wij moeten niet vergeten, dat het een reactie is tegen de vrouwelijke Jezus-beelden in de roomsche kerk.

Wilhelm Wachtel:

Hij schilderde „Christus in het pogrom-kwartier,” droevig rondwandeland, alsof Hij zeide: „Voor zoo-veel gij dit een mijner minste broederen gedaan hebt, hebt gij dit Mij gedaan.”

Deze joodsche kunstenaars mogen de volle beteekenis van hun werk niet verstaan hebben, maar ook op deze wijze vertolken zij wat er leeft in de joodsche volksziel — bewust of onbewust.

Wij zullen het hierbij laten, al zouden wij nog talrijke joodsche stemmen over Christus en het Christendom kunnen doen hooren, die allen de meening uitspreken, dat Jezus van Nazareth de grootste der profeten was, een voorbeeld van alles wat goed en deugdzaam is. Dat is inderdaad verblijdend. Maar is het beeld, dat deze joodsche leiders van Jezus geven, zoo overweldigend, dat het ons verklaren kan den machtigen indruk, dien Hij op alle volken en natiën, rangen en standen over de gansche wereld gemaakt heeft en nog maakt? En de kracht van zijn naam, die het gelaat des aardrijks en de gedaante der wereld heeft veranderd? Indien Jezus van Nazareth niets meer was dan een voorbeeld van deugd, wiens zachtmoedigheid en ootmoed herinneren aan Hillel, wien — zoo men beweert — Hij zich tot voorbeeld gekozen had, hoe komt het dan, dat het voorbeeld verbleekt is, en Hij als de Zon der gerechtigheid met genezing onder zijne vleugelen nog altijd schijnt in onverminderden luister?

JOODSCHE STEMMEN OVER DE KRUISIGING

„Hij heeft zichzelf vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot den dood, ja den dood des kruises. Daarom heeft Hem ook God uitermate verhoogd, en heeft Hem eenen naam gegeven welke boven allen naam is, opdat in den naam van Jezus zich zoude buigen alle knie dergenen, die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn, en alle tong zoude belijden dat Jezus Christus de Heere is tot heerlijkheid Gods des Vaders.” Filipp. 2 : 8-11.

JOODSCHE STEMMEN OVER DE KRUISIGING.

Overeenkomstig de geheele Oudtestamentische Messiasverwachting staat Jezus in de Evangeliën overal tusschen de twee polen der menschelijke geestesgeschiedenis: geloof en ongeloof. Wat de rechtvaardige en godvreezende Simeon van Jeruzalem kort na Jezus' geboorte tot zijn moeder Maria zeide: „Zie, deze wordt gezet tot eenen val en opstanding veler in Israël,” — dat is door de historie feitelijk ontwikkeld. Van de kribbe tot aan het kruis zien we Hem geplaatst tusschen vrienden en vijanden, om de eersten te zegenen en de anderen te bestrijden. Dit was zijn werk, totdat de vijanden Hem ter dood veroordeelden en aan het kruis nagelden.

Hij is des dood schuldig! Zoo oordeelden de vijanden. Een onrechtvaardiger „schuldig,” een hemeltergender doodvonnis is nooit uitgesproken. De Heer der heerlijkheid, de Heilige Israëls, wiens spijze het was te doen den wil Desgenen, die Hem gezonden had, en diens werk te volbrengen; wiens eenig leven en streven was den Vader te verheerlij-

ken op aarde, — als godslasteraar veroordeeld! De groote Menschenvriend, die niets dan heil en vrede, leven en zaligheid in de wereld bracht, — door zijn eigen volk veroordeeld. O mijn volk, wat hebt gij toch gedaan? In dit oordeel hebt gij niet Hem, maar uzelf veroordeeld.

Hij is des doods schuldig! Wij beven en sidderen bij dit vonnis. En niettemin wij rusten er in en verblijden er ons over en aanbidden des te ootmoediger naar mate wij zijn liefde, die om onzentwil den vloek op zich nam, en de liefde des Vaders, die Hem niet spaarde, maar Hem voor ons allen heeft overgegeven, dieper mogen verstaan.

Hij is des doods schuldig! Aldus de joodsche oversten. Doch het vonnis is nog niet bekrachtigd. Daar is nog een hooger instantie. Joodsche rechters mogen Hem overgeven om gekruisigd te worden, boven Kajafas en zijn medeplichtigen troont een hooger rechter en boven den hoogen raad te Jeruzalem zetelt een hooger Raad, de raad des Almachtigen Gods. „Deze is mijn Zoon, mijn Geliefde, in denwelke Ik mijn welbehagen heb,” dat is de uitspraak van den Vader over zijn kind Jezus. „Hij is des doods schuldig,” dat was het antwoord, dat van beneden opklonk naar den hemel. En o, gezegende verborgenheid der godzaligheid! nochtans hecht de Vader zijn zegel aan het vonnis der goddeloozen om een goddelooze wereld te kunnen rechtvaardigen en

van haar goddeloosheid te verlossen. Maar die joodsche raad, heeft die dan de overwinning behaald? En heeft Kajafas de overwinning behaald? Of was het ten slotte Jezus die de overwinning behaalde? Was het profetenwoord ook hier niet van kracht: „Beraadslaagt eenen raad, doch hij zal vernietigd worden, spreekt een woord, doch het zal niet bestaan, want God is met ons?” Ja, Immanuel is hier! Nog klinkt zijn woord, nog werkt zijn Geest, nog dient Hem zijn volk, — hier en overal in de wereld.

Waar is Kajafas? Gestorven en vergeten. Waar is de hooge raad van Jeruzalem? Uiteengespat en verdwenen. Waar is Jeruzalem? Verwoest en vertreden. Doch Immanuel is hier, Jezus leeft, zijn woord blijft bestaan en zijn rijk komt. Dezen Jezus, dien wij gekruisigd hebben, heeft God tot eenen Heere en Messias gemaakt. Hem, die zich vernederd heeft, gehoorzaam geworden tot den dood des kruises, heeft God uitermate verhoogd en een naam gegeven, welke boven allen naam is.

't Is zoo, de vijand heeft overwonnen. Maar de overwinning was slechts een tijdelijke overwinning, waarop de eeuwige overwinning van den Overwonene volgde. Drie dagen duurde de blijdschap der vijanden. Toen stond Jezus op uit het graf en openbaarde zich als de eeuwig Levende.

Doch de vijanden, zij die Hem ter dood veroor-

deelden, wilden Hem met alle geweld dood houden. Hij was des doods schuldig! zoo zeiden de latere Talmudwijzen. In het tractaat Sanhedrin van den babylonischen Talmud beweren zij het volgende: „Jezus van Nazareth werd aan den vooravond van het Paaschfeest opgehangen. Veertig dagen voor zijn executie ging een heraut rond en riep: Jezus de Nazarener zal wegens zijn tooverstukken en omdat hij Israël verleidde en van God afkeerde, gesteenigd worden. Wie iets te zijnen gunste kan verklaren, laat hem komen en getuigen.” Daar niemand te zijnen gunste opkwam, werd hij aan den vooravond van het Paaschfeest opgehangen.”

Hij was des doods schuldig! Zoo oordeelde een van Israëls grootste zonen der twaalfde eeuw, Rabbi Mozes ben Maimon. In zijn Codex Mischna Thora zegt hij: „Degene, van wien men zich inbeeldde, dat hij de Messias zou zijn, maar die door den hoogen raad omgebracht werd, is reeds door Daniël (11 : 14) voorspeld, waar geschreven is: „De scheurmakers uws volks zullen verheven worden om het gezicht te bevestigen, doch zij zullen vallen.” En voorwaar, een grooter aanstoot en ergernis is ondenkbaar. Want volgens de voorspelling van alle profeten moet de Messias Israëls verlosser en redder zijn, zijn verstrooiden bijeenvergaderen en zijn wet bevestigen. Terwijl deze veel meer de oorzaak was, dat Israël door het zwaard is gevallen en de over-

geblevenen verstrooid werden. Daarbij was hij nog de aanleiding tot hun vermindering en de verandering van hun wet. En bovendien heeft hij velen op een dwaalspoor gebracht en hen verleid om iets anders te dienen dan den Heere alleen." ¹¹⁵)

Hij is des doods schuldig! Zoo bleven de joodsche leiders tot in de latere middeleeuwen toe halsstarrig volhouden. In het beruchte lasterschrift Toldoth Jeschu Ha'nozri, dat nog steeds door fanatieke Joden in het Oosten op Kerstavond plechtig gelezen wordt, vindt men de volgende woorden: „Van hem heeft Mozes (Deuteronomium 18 : 20) geschreven: „De profeet, die hoogmoediglijk zal handelen, sprekende een woord in zijnen naam, hetwelk Ik hem niet geboden heb te spreken, of die spreken zal in den naam van andere goden, dezelve profeet „zal sterven.” En van hem gelden ook de bijbelwoorden (Deuteronomium 19 : 19): „Alzoo zult gij het booze uit het midden van u wegdoen.” ¹¹⁶)

Op deze wijze meenden de vijanden, die Jezus ter dood veroordeelden, Hem ook dood te kunnen houden. Door geweld wilden zij de leugen tot waarheid maken. Alsof dit mogelijk ware! Alleen verblinden en verdwaasden kunnen daar hun arbeid aan geven. Geen leugen wordt zoo fijn gesponnen, of 't komt toch eens aan 't licht der zonne. En 't is zeer opmerkelijk, hoe God zorgt, dat naast de valsche getuigenissen omtrent Jezus, de ware onmiddellijk

openbaar worden. Even volkomen als het lijden van Christus een lijden door en voor de zonde moest blijken, even volkomen moest zijn lijden als onschuldig en dus plaatsvervangend aan het licht treden.

Toen de overpriesters en ouderlingen en de geheele groote raad te Jeruzalem na lang zoeken en vele vergeefsche pogingen eindelijk twee valsche getuigen hadden gevonden, om Jezus te beschuldigen, dreef God Judas Iscariot, den voornaamsten handlanger in het complot tegen Jezus, tot de openbare getuigenis van diens onschuld. „Ik heb,” zoo barstte hij in hartverscheurende wanhoop uit, „gezondigd, verradende onschuldig bloed!” En zoo zorgt God zelfs in de joodsche wereld onzer dagen, dat er stemmen opgaan over de kruisiging van Christus, die de valsche getuigenissen der Joden in de vorige eeuwen logenstraffen.

In de negentiende eeuw begon een nieuw geluid deze stemmen voor te bereiden. Een nieuw geluid uit de joodsche gedachtenwereld! Het trachtte alle verantwoordelijkheid voor de kruisiging af te schudden en den Romeinen in de schoenen te schuiven. In het bekende betoog *„Hebben de Joden werkelijk Jezus gekruisigd?”* beweert de schrijver Rabbi Dr. Ludwig Philipson: „Het waren alleen de Romeinen, die Jezus uit politieke overwegingen ter dood veroordeelden, omdat hij onder de Joden als Messias optrad.” ¹¹⁷) Dergelijke beweringen kunnen slechts

opkomen bij iemand, wien het aan historisch besef ontbreekt, en zijn niets meer dan hersenschimmen. Principieel is er geen verschil tusschen dezen Ludwig Philipson en degenen, die uitsluitend de Joden voor de kruisiging verantwoordelijk stellen. Evenwel is zijn uitspraak te waardeeren als bewijs van schaamte en tevens als baanbreker voor de meer zuivere joodsche stemmen omtrent de kruisiging, die daarop volgden.

Als de joodsche historicus, Dr. Isaac Markus Jost, in de geschiedenis van Jezus' leven komt bij het punt, waar allen Hem des doods schuldig verklaren, merkt hij op:

„De schrikkelijke haast, waar het Sanhedrin zich nooit aan schuldig had mogen maken, en bovendien de schennis van alle rabbijsche wetten, die een welwillendheid voorschreven, waarmee zelfs een boosdoener gemeenlijk werd behandeld, toonen duidelijk hoe het proces werd gedreven door de jacht van een wilden hartstocht, zonder orde of eerbied voor het gezag . . . Indien de beroemde kleinzoon van Hillel (Gamaliel) en de zijnen tegenwoordig waren geweest, nooit zou zulk een transactie zijn toegestaan.”¹¹⁸⁾

En iets verder lezen we:

„De dood van Jezus was geen gerechtelijke executie, maar een onvergeeflijke gewelddaad, begaan

door de woede van den hoogepriester Kajafas en zijn opgewonden aanhangers, wien het geheel ontbrak aan eenige autoriteit tot een verhoor in den nacht en het met zulk een spoed voortzetten van een proces, waarin met elken vorm van sanhedrinische jurisdictie den spot gedreven werd. Niet minder was het een onvergeefelijke gruweldaad van den verfoeieliijken Pontius Pilatus, die zich door Kajafas liet overheerschen." 119)

Wat betreft het vaak herhaalde joodsche argument, als zou Jezus een verleider des volks geweest zijn, zegt Jost:

„De rabbijnen uit later tijden, die natuurlijk de terechtstelling van Jezus wenschten te rechtvaardigen, legden hem geen andere misdaad ten laste dan dat hij het volk wilde aftrekken van den godsdienst der vaderen. Evenwel, de rechters zouden, indien dit werkelijk de misdaad geweest ware, daarvoor terdege gegronde bewijzen noodig gehad hebben. Maar dit was geen verhoor, noch ten aanzien van het uur van den dag, noch ten aanzien van de personen, wie het betrof. Dit wordt klaar bewezen uit de vreeselijke haast, zoowel als uit de wreede voortzetting in de romeinsche rechtszaal. Het was een persoonlijke moord, een terechtstelling niet door een daartoe benoemd Sanhedrin, maar door in woede ontstoken vijanden. De voornaamste mannen, die destijds de wet vertegenwoordigden, zooals Gama-

liël, Jochanan ben Zakkai en anderen waren niet tegenwoordig. Zooals de eerste enkele jaren later zijn stem verhief tegen een overdreven opwinding van eenigen hunner, zoo zou hij bij deze gelegenheid tegenwoordig zijnde, zeker niet gezwezen hebben." 120)

De schrijver verplaatst de verantwoordelijkheid voor de kruisiging van Jezus van het volk naar de Zeloten, die willekeurig en wederrechtelijk zulk een daad bedreven. Hij zegt:

„Het waren de Joden niet, die Jezus kruisigden, maar een zeker aantal aanmatigende en verwaten vijanden. Duizenden Joden aanbaden in Jezus hun leeraar en vriend." Dr. Jost besluit dit hoofdstuk met de opmerking, dat de kreet: „Zijn bloed kome over ons!" oprees uit het midden van de gedachte-looze dwazen in opgewonden wilden hartstocht. En voegt er aan toe: „Het wordt tijd, het verhaal der Evangelisten, die de voorvallen in eenvoudige termen mededeelen, onbevooroordeeld te waardeeren." 121)

Bij een lezing, in New York gehouden in het midden der vorige eeuw, over het herstel der Joden, zeide de amerikaansche, joodsche rechter M. M. Noah het volgende:

„Bij diep nadenken over al de omstandigheden van dit in de geschiedenis zoo merkwaardig rechts-geding en vonniswijzing, kom ik door den geheelen

gang der gebeurtenissen tot de overtuiging, dat de inhechtenisneming, het proces, de veroordeeling en executie van Jezus van Nazareth plaatsgreep onder een bepaalden paniek." 122)

Maar toestemmende, dat de Joden Jezus ter dood veroordeelden uit vrees voor zijn groeiende macht en invloed, gelooft hij niettemin, dat zij slechts deden, wat God verordineerd had, dat zij doen zouden. Hij zegt:

„De Joden waren slechts de instrumenten van een hooger macht; en in de verwerping van Jezus van Nazareth, hebben we een groot en overweldigend bewijs van de oneindige wijsheid des Almachtigen. Hadden zij in die ontzettende crisis hem als hun Messias erkend, het geheele volk zou gaandeweg onder het romeinsche juk weggezonden zijn, en er zou heden ten dage niets zijn dan heidendom en afgodendienst met hun gevolg van boosheden; en duisternis en verwoesting zouden de aarde bedekken. Maar de dood van Jezus was de geboorte van het Christendom. De gemeente uit de Heidenen ontsproot uit de ruïnen, die haar oorspronkelijk bestaan omringden. Haar gang voorwaarts was in duisternis en moeilijkheden, verdrukking en vervolging, totdat de zon der reformatie opging, brekende de wolken, die haar schoonheid hadden verduisterd, en voortschijnende in milde verdraagzaamheid, zooals de groote Meester oorspronkelijk

had bedoeld. Was dit niet gebeurd, hoe zoudt gij van uwe zonden verlost zijn? De Joden deden in dit alles niets dan wat God zelf had bevolen, zooals gij dit in de Handelingen der Apostelen kunt lezen: „En nu, broeders, ik weet dat gij het door onwetendheid gedaan hebt, gelijk als ook uwe Oversten.” ¹²³)

Op de beschuldiging van een joodsch tijdschrift, dat hij in die lezing anti-Judaisch was, antwoordde rechter Noah: „Ik heb het Christendom uit het Nieuwe Testament bestudeerd, en durf daarom beweren dat ik meer van dien godsdienst af weet, en beter over zijn leer kan oordeelen, dan Joden die dat boek nog nooit hebben gelezen. Mijn opinie is de vrucht van onderzoek en overdenking.” ¹²⁴)

Rabbi Dr. M. J. Raphael, een der toentertijd voor-
aanstaande en geleerdste rabbijnen van Engeland, zegt het volgende, waarin duidelijk uitkomt, hoe de Joden in dezen geest van onderzoek aanmerkelijk zijn gevorderd, wat ons met vertrouwen doet hopen dat de tijd waarin Jesaja drie en vijftig Israëls nationale belijdenis zal wezen, niet ver meer af is:

„Indien gij de meening van een Jood, ja van een leeraar in Israël wenscht te weten aangaande de veroordeeling van den Meester van Nazareth, dan aarzel ik geen oogenblik U te verklaren, dat ik in geen enkel opzicht (zoo min als mijn broederen in het geloof) met dat proces accoord ga of dat vonnis

handhaaf. Ik, als Jood, ben van meening, dat Jezus het slachtoffer werd van fanatisme, vereenigd met jaloerschheid en heerschzucht in de joodsche overpriesters, zooals in later eeuwen, Huss en Jeronimus van Praag, Latimer en Ridley de slachtoffers werden van fanatisme gepaard met jaloerschheid en heerschzucht in Christenpriesters. En waar ik en de hedendaagsche Joden protest aantekenen tegen een vereenzelviging met de Zeloten, die betrokken waren in het proces tegen Jezus van Nazareth, zijn we er ook verre vandaan om zijn karakter te bespotten of zijn voorschriften te verachten — voorschriften voor het meerendeel die van Mozes en de profeten." ¹²⁵)

Belangrijk is ook de stem van Dr. Friedrich T. Aschkenazi over dit allergewichtigst onderwerp. Hij stelt de schuld van Jezus' kruisiging op rekening van een deel der Joden, n.l. der Sadduceeën:

„Er bevond zich in Judea een schare en een betrekkelijk groote en zeer invloedrijke schare, met wie Herodes spreken en met wie hij het zeer goed vinden kon, en dat waren de Sadduceeën. De aan geld, positie en invloed rijke en aanzienlijke families uit den priester- en geldadel waren er in geslaagd zich aan te passen aan de bestaande toestanden, en schoon zelf nog door Herodes den vader van Antipas bloedig vervolgd, onderwierpen zij zich in 't openbaar aan diens zoon en aan de Romeinen, sloten in

't geheim met hen een verbond en dank zij hun maatschappelijke en materieele positie en de destijds welwillende eischen der Romeinen speelden zij in het Jodendom een toonaangevende rol.

Ofschoon zij onder het volk slechts een zeer kleinen aanhang hadden in tegenstelling met het veroverwegende deel der Farizeëen, waartoe zoowel de discipelen van Hillel als van Schammai behoorden, en als gunstelingen der Romeinen hoogst onbemind — misschien te meer vanwege hun rijkdom — waren de Sadduceeën uit godsdienstig, sociaal en politiek oogpunt de natuurlijke vijanden van Jezus, evenzeer als zij de natuurlijke vrienden van Herodes waren, en den voorbeschikten schakel vormden tusschen hen en Pilatus. En uit deze samenwerking, moest de veroordeeling van Jezus van Nazareth volgen." ¹²⁶⁾

Dr. Aschkenazi laat echter de Farizeeën niet geheel vrij uitgaan:

„De Farizeeën, vooral het eenvoudige volk en al de aan de letter hangende volgelingen van Schammai op 't gebied van geloofszaken, die zich in hun bekrompenheid gekwetst voelden door de eenigermate vrije wetsverklaring van Jezus en zijn verkeer met de gehate tollenaars, de handlangers der Romeinen, en met andere mannen en vrouwen van verdacht allooi, zonder de edelste drijfveer van Jezus, die naar

de ellendigsten uitging, te kunnen verstaan, moesten hem wel als een afvallige veroordeelen en deswege mijden." ¹²⁷⁾

Zelfs het volk laat hij niet geheel vrij uitgaan:

„De groote massa moest noodwendig den dweper Jezus, met zijne voor haar onverstaanbare manieren met zijn groote en schoone, meest onbegrepen woorden, met zijn twijfelachtigen aanhang uit de heffe des volks, in hooge mate verdacht en revolutionair voorkomen — en daarin heeft zij zich vergist. Jezus was de grootste revolutionair van alle tijden, die een grondigen omkeer van het geheele leven in bijbelschen geest verlangde... En deze revolutionaire kracht van de leer van Jezus greep allen aan — niet alleen Herodes, niet slechts sadduceeën en Romeinen, ook farizeeën moesten krachtens hun religieus conservatisme, door de altijd verder doordringende, groeiende populariteit van den reizenden wonder-rabbi van Galilea uit hun overgeleverde rust opgeschrikt, zich te weer stellen, nog voor zij recht wisten wie Jezus eigenlijk was, wat hij leerde en wat hij beoogde." ¹²⁸⁾

Doch Dr. Aschkenazi gaat nog verder. Hij ziet in Jezus de gerealiseerde profetie van Jesaja drie-en-vijftig. Hij noemt dat hoofdstuk „een uitvoerige, haarfijne schildering van Jezus van Nazareth, in zijn ware grootheid als mensch, als de rechtschapene,

die God voor zijn haters aanroept, in wiens hand geen onrecht, in wiens mond geen bedrog was, de onuitgesproken en toch zoo welsprekende schildering van zijn tijd, en hij zelf als het ter slachtbank geleide offerlam.

„Geenerlei aanzien of waardigheid heeft hij genoten door zijn maatschappelijke positie, zoo min als door zijn afkomst uit de woestijn van Galilea, zoodat ieder Jeruzalemmër met recht vragen mocht, of van daar een gezant Gods komen kon, waar de geheele bevolking nog ruw en onbeschaafd was. Judea en Jeruzalem daarentegen vormden immer den zetel en het uitgangspunt van het profetisch woord, zoodat in vergelijking daarmee Galilea met recht als woestijn in geestelijken zin kon gelden. Tweemaal wordt als van groote beteekenis vermeld, dat Jezus hardnekkig zweeg, voorts hoe hij met de overtreders gerekend, bij de goddeloozen begraven, en eerst door zijn dood, rijk, verzadigd en beloond geworden is. Kan nog duidelijker, nog uitvoeriger in al zijn beknoptheid een verleden of een heden beschreven worden als dit beeld der toekomst?

Maar het allergewichtigste, het meest beslissende is toch wel die plaats, waar Jesaja zich verstit te zeggen dat Gods wil, Gods doel daarmee vervuld werd, en dat God het was, die hem geslagen en verdrukt heeft.

De gansche Christenheid heeft dit ook erkend als met elkander overeenstemmend, en na dit alles kan mijns inziens ook geen oprechte, waarheidlievende Jood deze algemeen bekende feiten loochenen of ter zijde stellen, hij zij dan geloovig of ongeloovig." ¹²⁹)

Met betrekking tot de beteekenis van de kruisiging voor het Jodendom, zegt deze joodsche geleerde:

„Jezus van Nazareth moest sterven. Hij moest aan den eenen kant het Jodendom nogmaals op het hart drukken, hoe een uitwendige vroomheid, door Jesaja zoo onbarmhartig als schijnheiligheid gegeeseld; een aangeleerde, slechts uit lippentaal bestaande, gekunstelde, uitwendige godsdienst zonder waarachtige liefde des harten leiden moest tot volkomen misverstand en grondige miskennen des bijbels en tot een zedelijk en daardoor ook geestelijk verval. En tegelijkertijd hun de waarheid duidelijk maken, dat de bijbel geenszins zuiver vormelijk opgevat en toegepast moest worden.

Deze beide van binnen uit dreigende gevaren, door zijn leven zoowel als door zijn dood en zijn bloed als een geweldige waarschuwing in ieder joodsch gemoed in te prenten, dat was in de eerste plaats zijn roeping ten opzichte van het Jodendom.

Zijn strijd met de schijnheiligheid der Schriftgeleerden, met hun aan woorden hangende blindheid.

en tegen het hand over hand toenemende uiterlijk opvatten van den ritus en van de letter boven den geest, boven het Gode welgevallige leven, de praktijk der liefde van mensch tot mensch — dit is de beteekenis van den strijd zijns levens, dien hij binnen den kring van het Jodendom met zijn dood aan het kruis moest boeten, om als de God der Christenheid op te staan." ¹³⁰)

Dr. Friedrich T. Aschkenazi is niet de eenige ongedoopte Jood, die in Jezus van Nazareth de gereali-seerde profetie van Jesaja drie en vijftig ziet. Ernst Bloch noemt dit hoofdstuk „een anticipatie van den levensloop van Christus." ¹³¹)

En Constantin Brunner zegt: „Onder al de groote mannen der geschiedenis was er geen, die gedurende zijn leven zoo weinig geacht en zoo veel veracht werd, zoo van alle heerlijkheid ontledigd, als Christus — zoo hoog was hij boven hen allen verheven." ¹³²) Hij ziet daarin een vervulling van Jesaja drie en vijftig, en als bewijs daarvoor haalt hij de volgende woorden van dat hoofdstuk aan: „Hij had geene gedaante noch heerlijkheid; als wij hem aanzagen, zoo was er geene gestalte dat wij hem zouden begeerd hebben. Hij was veracht en de onwaardigste onder de menschen, een man van smarten, en verzocht in krankheid; en een iegelijk was als verbergende het aangezicht voor hem; hij was veracht en wij hebben hem niet geacht." ¹³³)

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat de bekende joodsche denker, Dr. Chaim Zitlowsky, een belangrijk artikel over de veroordeeling van Jezus door de overpriesters en ouderlingen schreef, en die een „Dreyfus-proces” noemde. Hij pleitte daarin voor een revisie van „onze dagelijksche veroordeeling en kruisiging van onzen onschuldigen broeder van Nazareth.” ¹³⁴) En thans bestaat er werkelijk een joodsche vereeniging, door een joodschen jurist samen met andere geloofsgenooten opgericht, waarvan het doel is aan te sturen op een revisie van het tegen Jezus gevoerde proces. De aanleiding tot het oprichten van zulk een vereeniging was de overtuiging, dat de oorzaak van den smaad, die gedurende twintig eeuwen op het joodsche volk rust, gelegen is in de veroordeeling van Jezus.

Lang, o zoo lang hebben de kinderen Israëls het tegen het kruis en den Gekruisigde uitgehouden, bijna twintig eeuwen. Doch ziet, reeds beginnen velen voor Hem te buigen. Wat nog maar kort geleden het verachtelijkste en verfoeielijkste was bij alle Joden, en ook werkelijk veracht en verfoeid werd — de kruisdood van Christus — wordt thans verheerlijkt als het teeken der grootste liefde. Sprekende over diens kruisdood zegt de joodsche geleerde A. Danziger:

„Hier straalt geestelijk licht en liefde voor de geheele wereld. De ketenen, die hem binden, kunnen

de waardigheid van zijn persoon niet verlagen, de hevige haat zijner vijanden, die raast tegen zijn leven boezemt hem zoo min vrees in als de zachtmoedigheid van zijn gelaat er door wordt getroffen. Hij heeft eer aan de menschheid gebracht, de hoogste wijsheid in de woning der armen en onwetenden der wereld. Hij heeft die opgevoerd hoog boven alle grenzen van scholen en tempels — en alleen daarom moest hij een smadelijken dood sterven. De verlosser der armen, de leeraar der onwetenden, de vriend van allen die zwoegen onder zorg en bezwijken onder den levenslast, moest sterven aan een kruis. Laat de engel der smart met zijn vleugelen deze verheven tragedie bedekken! Omsluiert o zon, uw aangezicht! Hult u, o hemelen, in duisternis! Dat de aarde beve en de mensch in tranen treure! De verhevenste der menschen, de liefelijkste der leeraren, de zachtmoedige en nederige profeet gaat sterven den dood van het kruis!” 135)

Ja, de uitwerking van Christus' dood begint reeds in Israël gevoeld te worden. Velen dragen rouw in hun hart. En weldra komt geheel Israël tot Jezus van Nazareth, om in plaats van Hem langer te verguizen, over zichzelf te weenen en Hem te aanbidden. Deze verwachting is geen droomerij. De Heilige Geest, die de Geest der waarheid is, zegt het: „Over het huis Davids en over de inwoners van Jeruzalem zal Ik uitstorten den Geest der genade en der ge-

beden, en zij zullen Mij aanschouwen dien zij doorstoken hebben, en zij zullen over Hem rouwklagen als met de rouwklage over eenen eenigen zoon, en zij zullen over Hem bitterlijk kermen gelijk men bitterlijk kermt over eenen eerstgeborene." En wij weten, dat het zal geschieden, en dat iedere dag ons nader brengt tot de verwezenlijking. Ja, wij zien reeds de voortekenen hiervan. De verhouding van de Joden tot Christus en het Christendom is niet meer wat die was; het rabbinisme is niet meer het onaantastbaar heerschende, Christus niet meer de verschoppeling. Nog is het joodsche volk door Christus niet overwonnen. Maar het is onmogelijk geworden, dat de verhouding tot Hem weer wordt wat zij tot hiertoe was.

Wat de gemeente van Christus daarvan leeren moet? „Leert van den vijgeboom deze gelijkenis: Wanneer zijn tak nu teeder wordt en de bladeren uitspruiten, zoo weet gij dat de zomer nabij is." Het teeder worden der takken en uitspruiten der bladeren zijn de zomer nog niet, maar voortekenen er van. Zoo zijn de tegenwoordige joodsche stemmen over Christus en Christendom nog geenszins de beloofde bekeering der Joden, maar wel voortekenen er van. Laat de gemeente in gehoorzaamheid aan het woord van haar Koning de belangrijke leering in den vijgeboom gegeven ter harte nemen.

DE STEM VAN EIGEN ZIEL.

„Ik weet wien ik geloofd heb, en ik ben verzekerd dat hij machtig is mijn pand bij Hem weggelegd, te bewaren tot dien dag.”

2 Tim. 1 : 22b.

DE STEM VAN EIGEN ZIEL.

En nu keert mijn ziel na het beluisteren van al die stemmen in tot zichzelf en tot de persoonlijke vraag, waar het op aankomt. De vraag, die Jezus deed aan zijn discipelen: „Wie zegt gij, dat Ik ben?” Niet: „wat zegt gij, dat Ik ben?”

Daar is zoo oneindig veel van Hem te zeggen. We hoorden het reeds in al die merkwaardige getuigenissen, die tot ons kwamen uit de nog onwedergeborene joodsche wereld. Woorden vol bewondering, vol nationalen trots, vol diepgevoelde waardeering en erkenning der waarheid, zelfs tot volkomen geloof aan zijn gansch eenige persoonlijkheid toe. Maar ook door een „Meester, wij weten, dat Gij waarachtig zijt en den weg Gods in der waarheid leert,” wordt die vraag niet voldoende beantwoord. Het was een zijner bitterste vijanden, die met deze schoonschijnende belijdenis tot Hem kwam. Hoe hoog ook gewaardeerd, Hij is toch op zijn hoogst slechts de hoogste van alle grooten onder de menschenkinderen.

Is Hij niets meer, dan kan Hij ook in zijn grootheid

niet helpen. Kan ik Hem in mijn leven en in mijn sterven om verlossing aanroepen? Daar is de schuld en de zonde, en daar is een rechtvaardig God. Wie brengt mij de verzoening? Want „vreeselijk is het, te vallen in de handen des levenden Gods.” Al de stroomen van offerbloed gedurende alle eeuwen tot op dezen dag vergoten, getuigen van het smachtend verlangen der menschenziel, die dorst naar verzoening. Wie zal die aanbrengen? Wie kan dit probleem oplossen, wie dit verzegelde boek openen? Wie kan die wereld van ongerechtigheid reinigen? Wie, wie kan dat?

En mijn ziel, die in deze duisternissen wandelde, verteerd door honger, maar niet naar brood, en versmachtend van dorst, maar niet naar water, zocht Hem, die mij zocht. Totdat ook ik de stem verstond: „Ween niet, zie de Leeuw, die uit den stam van Juda is, heeft overwonnen.” En de eerste schemering van licht tot mij doordrong en ik Hem zag, Hem — den Zoon Davids! Hem — den Messias en Goël in de eeuwige schoonheid van het geslachte Lam Gods! Ik zag Hem, zooals de profeet Jesaja Hem zag, op wien Jehovah al onze ongerechtigheden heeft doen aanloopen, veracht, den onwaardigste onder de menschen, een man van smarten, onze krankheden dragende, en om onze ongerechtigheden verbrijzeld. Ik zag Hem in de straf, die ons den vrede aanbrengt en in de striemen, die onze genezing geworden zijn.

Ik zag Hem, het Lam, stom voor het aangezicht zijner scheerders en om de overtreding mijns volks is de plaag op Hem geweest.

Maar o, onvergetelijke dag mijns levens, toen zijn hand ook mijn oogen bestreek en Hij zich aan mij openbaarde in de volkomenheid van zijn wezen, ook in zijn Goddelijke heiligheid en heerlijkheid! Toen zag ik het tweesnijdend, scherp zwaard, dat uit zijn mond uitging, het licht zijns aangezichts als de zon in haar kracht vol van de majesteit des Almachtigen. En zijn vlekkelooze heiligheid viel als een verterend vuur over mij, het versmolt de ijskorst mijns harten, en het ontblootte den diepen afgrond mijner zonde. Toen viel ik als dood voor zijn voeten. Met het gehoor des oors had ik Hem gehoord, maar nu zag Hem mijn oog. En ik verfoeide mijzelf in stof en asch. Maar, o wonder zijner aanbiddelijke genade, toen sprak Hij ook tot mij: „Mijn zoon, ga heen in vrede, uwe zonden zijn u vergeven.”

Toen is mij ook de superioriteit van het Evangelie boven het rabbinisme duidelijk geworden. Het rabbinisme kan op geen lidteekenen der kruisiging wijzen. Zijn woorden wellen niet uit een hart vol medelijden met het lot der menschenkinderen. Van de hoogte en uit de verte spreekt het koud en droog over duizenden dingen. Het wordt niet innerlijk met ontferming bewogen over de schare en het zegt niet: „Komt

herwaarts tot mij, allen die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven."

Och, wat is toch een leven zonder Christus? Wat is een Godsdienst zonder Golgotha? Een eeuwig dwalen en dolen, een gestadig verstompen en verharden, en op zijn best een star legalisme en waarde-loos sophisme.

Wat heeft het rabbinisme voor iemand, die zich als zondaar heeft leeren kennen? Voor wien de afgrond in eigen hart zich heeft geopend en die er met verschrikking in nederziet als in een plaats der wroeging en wanhoop? Voor iemand die zich van zijn volstrekte verdoemelijkheid voor God bewust is geworden? Zulk een ziel heeft een Borg, een Middelaar, een Schuldverzoener noodig, zooals alleen Christus en dien gekruist.

Het is meer dan twintig jaar geleden, maar het wonder zijner genade heeft nooit iets van zijn realiteit verloren. Wat zeg ik, het heeft zich in toene-mende heerlijkheid aan mijn ziel geopenbaard! Velerlei stemmen zijn tot mij gekomen uit de jood-sche wereld, uit het midden van mijn volk. Stemmen zooals ik ze u heb doen beluisteren, vol waardeering, bewondering en erkenning der grootheid van Jezus van Nazareth. Ze verheugen mij zooals het lied van den vogel mij verheugt, dat onbewust den lof van

den Schepper bezingt, maar wat is die lof in vergelijking met de gemeenschap van het kind met den Vader!

Stemmen ook vol haat, verachting en miskenning. Ik weet niet wat ze bedoelen. Eén ding weet ik, dat ik blind was, en nu zie. Dat ik verloren was en ik ben gevonden. Dat ik dood was, en zie — ik leef in Jezus, mijn Messias en Goël!

BRONNENVERMELDING.

- 1) Babyl. Talmud, tractaat Sabbath blz. 116a.
- 2) Das letzte Passamahl Christi, von Prof. Dr. Daniel Chwolson.
- 3) Judenspiegel, von R. J. Lichtenstein.
- 4) Haschiloach, Februari 1911, door Ben Jisroel.
- 5) Id.
- 6) Equality of Jew and Gentile, by Prof. Dr. Alexander McCaul.
- 7) Liberal Judaism, by Claude G. Montefiore.
- 8) Id.
- 9) Jewish Chronicle, Januari 15, 1898.
- 10) Reform Advocate, Juni 1898.
- 11) Id.
- 12) Jeschu Hanozri, door Prof. Dr. Joseph Klausner.
- 13) Jewish Chronicle, 1923.
- 14) Mid Channel, by Ludwig Lewisohn.
- 15) The Synoptic Gospels, by Dr. Glaude G. Montiore.
- 16) Babyl. Talmud, tractaat Sabbath blz. 31.
- 17) Mattheus 7 : 12.
- 18) Id. 7 : 29.
- 19) Inleiding in den Talmoed, door Prof. Dr. J. L. Palache.
- 20) Unser Christus, von Constantin Brunner.
- 21) Unterredungen mit Eckermann, von Goethe.
- 22) A Discourse of matters pertaining to Religion, by Theodore Parker.
- 23) Assays on Religion, by John Stuart Mill.
- 24) Christianity in Talmud and Midrash, by R. Travers Herford.
- 25) Antic. XVIII, iii, 3, door Josephus Flavius.
- 26) Id. XX, ix, i.
- 27) Hebrew and Babylonian Traditions, by Prof. Dr. Morris Jastrow, Jr.
- 28) Jeschu Hanozri, door Prof. Dr. Joseph Klausner.
- 29) Id.
- 30) Id.

- 31) Die Entstehung vom Christentum, door Dr. A. Ginsburg.
- 32) Unser Christus, von Constantin Brunner.
- 33) Id.
- 34) Id.
- 35) Id.
- 36) Id.
- 37) Auf Gottes Wegen, von Dr. Friedrich T. Aschkenazi.
- 38) Id.
- 39) Id.
- 40) Ist Jesus eine historische Persönlichkeit, von Dr. G. Klein.
- 41) Outlines of Jewish History, by Lady Magnus.
- 42) Id.
- 43) Id.
- 44) Grundriss einer systematische Theologie des Judentums, von Dr. Kaufmann Kohler.
- 45) Geschichte der Juden, von Prof. Dr. H. Graetz.
- 46) Geschichte des Judentums, von Dr. J. Stern.
- 47) Geschichte der Juden, von Prof. Dr. H. Graetz.
- 48) Id.
- 49) Emek Hamelech, door Naphtali ben Jakob Elchanan.
- 50) Godgeleerd-Staatkundig Vertoog, door Baruch Spinoza.
- 51) Spinoza's Briefwisseling met zijn tijdgenooten, uitgegeven door Looy 1897.
- 52) Jerusalem, von Moses Mendelssohn.
- 53) Mischna Thora, door Rabbi Mozes ben Maimon.
- 54) Jerusalem, von Moses Mendelssohn.
- 55) Daath Elohim, door Dr. Simeon Bernfeld.
- 56) Geschichte des Judentums, von Isaac Marcus Jost.
- 57) Betrachtungen zu Bonnets Palingenesie, von Moses Mendelssohn.
- 58) Geschichte der Juden, von Prof. Dr. H. Graetz.
- 59) Johann Caspar Lavater, von Friedrich Wilhelm Bodemann.
- 60) Geschichte der Juden, von Prof. Dr. H. Graetz.
- 61) Id.
- 62) Id.
- 63) Geschichte des Jüdischen Volkes, Prof. Dr. C. F. Hemann.

- 64) Jeschua Hanozri, von A. Z. Cohen.
- 65) Geschichte des Judentums, von Dr. Isaac Marcus Jost.
- 66) Id.
- 67) Id.
- 68) Id.
- 69) Id.
- 70) Geschichte der Juden, Prof. Dr. H. Graetz.
- 71) Id.
- 72) Jesus Symposium, by Dr. Isaac K. Funk.
- 73) Outlines of Jewish History, by Lady Magnus.
- 74) Jewish History, by S. M. Dubnow.
- 75) Jesus Symposium, by Dr. Isaac K. Funk.
- 76) Jewish Chronicle, December 15 1899.
- 77) Id.
- 78) Jesus Symposium, by Dr. Isaac K. Funk.
- 79) Hibbert Journal.
- 80) Id.
- 81) Hibbert Journal, October 1929.
- 82) The Menorah Journal.
- 83) Id.
- 84) Drei Reden über das Judentum, von Prof. Dr. Martin Buber.
- 85) Jesus as others saw Him, Introduction by Prof. Dr. Harry A. Wolfson.
- 86) Unser Christus, von Constantin Brunner.
- 87) Id.
- 88) Id.
- 89) Id.
- 90) Id.
- 91) Id.
- 92) A Religion of Truth, Justice and Peace, by Dr. Isidor Singer.
- 93) Jesus Symposium, by Dr. Isaac K. Funk.
- 94) Zionism and the future of Palestine, by Prof. Dr. Morris Jastrow.
- 95) Id.
- 96) Saturday Evening Post, 1931.
- 97) Auf Gottes Wegen, von Dr. Friedrich T. Aschkenazi.
- 98) Id.
- 99) Jesus Symposium, Dr. Isaac T. Funk.

- 100) Beiträge zur Israel's Religionsgeschichte, von Dr. G. Klein.
- 101) The Outlook, 7 Juni 1913.
- 102) Jesus Symposium, by Dr. Isaac K. Funk.
- 103) Id.
- 104) A Rabbi's Impression, by Dr. Joseph Krauskopf.
- 105) The Jewish View, by Rev. A. R. Kuldell.
- 106) Jesus the Jew, by Rabbi Harris Weinstock.
- 107) Id.
- 108) Id.
- 109) Id.
- 110) Id.
- 111) Id.
- 112) Stormers of Heaven, by Rabbi Solomon B. Freehof.
- 113) Id.
- 114) Id.
- 115) Mischna Thora, Hilchoth Melachim.
- 116) Ein jüdisch-deutsch Leben Jesu, herausgegeben von Dr. Erich Bischoff.
- 117) Haben wirklich die Juden Jesum gekreuzigt? von Dr. Ludwig Philipson.
- 118) Geschichte der Israeliten, von Isaac Marcus Jost.
- 119) Id.
- 120) Id.
- 121) Id.
- 122) New York Evening Express, 29 October 1844.
- 123) Id.
- 124) The Occident, 1844.
- 125) Jewish Intelligence, Juni 1855.
- 126) Auf Gottes Wegen, von Friedrich T. Aschkenazi.
- 127) Id.
- 128) Id.
- 129) Id.
- 130) Id.
- 131) Geist der Utopie, von Ernst Bloch.
- 132) Unser Christus, von Constantin Brunner.
- 133) Id.
- 134) Dos Neije Leben, Band I.
- 135) Jewish Forrunners of Christianity, by A. Danziger.

